

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

SULTANU'L ÜLEMA VE BAYIU'L-ÜMERA İZ BİN ABDUSSELÂM

Prof. Ali Muhammed Sallabi

Yayın Yönetmeni

Ömer Faruk Kasadar

Dirilişin Öncüsü Alimler Serisi: 3

Türkçesi:

Ahmet Aslanoğlu

Yayına Hazırlayan:

Necmeddin Salihoğlu

ISBN: 978-605-4411-51-1

© Ravza Yayınları

Sertifika No: 16480

Sayfa Düzeni

Ahmet Kahramanoğlu

Kapak Tasarım

Ravza Grafik

1. Baskı: İstanbul, 2017

Baskı/Cilt

Ravza Yayıncılık ve Matbaacılık

Kale İş Merkezi No: 51-52

Davutpaşa/İstanbul

Tel: 0212 481 94 11

Büyük Reşitpaşa Cad. No:22/42

Vezneciler - Eminönü/İstanbul

Tel. 0212 528 46 17 • Fax. 0212 514 27 31

www.ravzayayinlari.com • bilgi@ravzayayinlari.com

SULTANU'L ÜLEMA VE BAYIU'L-ÜMERA
İZ BİN ABDUSSELÂM

Türkçesi:
Ahmet Aslanoğlu

İstanbul, 2017

İthaf

Bu Kitabı;

Allah'ın dinini güçlendirme gayretinde olan her Müslüman'a ithaf ediyorum.

Allah Teala'dan bu kitabı Esma-i Hüsnası ve Yüce Sıfatları ile rızasına uygun kılmasını niyaz ediyorum.
“Artık her kim Rabbine kavuşmayı umuyorsa, salih amel işlesin ve Rabbine ibadette hiçbir şeyi ortak koşmasın.”
(Kehf, 110)

İLK DEVİR İLİM VE ZÜHD ÖNDERLERİ DİZİSİ

- 1- **Hasan el-Basri**/Necmeddin Salihoğlu
- 2- **Abdullah b. Mubarek**/Necmeddin Salihoğlu
- 3- **Ömer b. Abdulaziz**/Necmeddin Salihoğlu
- 4- **Süfyan-ı Sevri**/Necmeddin Salihoğlu
- 5- **Rabia Adviye**/Necmeddin Salihoğlu
- 6- **İbrahim b. Ethem**/Necmeddin Salihoğlu
- 7- **Beyazıd-i Bestami**/Necmeddin Salihoğlu
- 8- **İmam-ı Azam**/Necmeddin Salihoğlu
- 9- **İmam-ı Şafii**/Necmeddin Salihoğlu
- 10- **İmam Ahmet b. Hanbel**/Necmeddin Salihoğlu
- 11- **İmam Malik**/Necmeddin Salihoğlu
- 12- **Abdulkadir Geylani**/Ali Muhammed Sallabi
- 13- **İmam Gazali**/Ali Muhammed Sallabi

İçindekiler

İthaf	5
Sunuş	13
Şeyh İz b. Abdusselam	27
İsmi ve Nesebi.....	27
Yetişmesi.....	28
Hocaları.....	30
1. Fahrüddin b. Asakir.....	32
2. Cemalüddin el-Harastani	33
3. Seyfuddin el-Amidi	35
4. Kasım b. Asakir	37
5. Abdullatif b. Şeyhi'ş-Şuyuh	38
6. el-Huşui	39
7. Hanbel er-Rasafi.....	39
8. Ömer b. Taberzed.....	40
9. Şihabuddin es-Sühreverdi.....	40

İz b. Abdüsselam'ın Talebeleri 43

1. Şeyhu'l-İslam İbnu Dakiki'l-İd 44
2. el-Karafi 46
3. Celaluddin ed-Deşnavi 57
4. Ahmed b. Ferah el-İşbili 57
5. Şerefuddin Ebu Muhammed ed-Dimyati 58
6. Şihabuddin Ebu Şame 59
7. Tacuddin el-Ferkah 60
8. Sadruddin İbni Binti'l-Eaz 60
9. Ebu Ahmed b. Zeytun 61

İz b. Abdüsselam'ın Eserleri 63

1. Tefsir İlimleri 64
2. Hadis, Siyer ve Tarih 66
3. İman, Akide ve Tevhid İlmi 68
4. Fıkıh ve Fıkıh Usulü 68
 - a. "Kavaidu'l-Ahkâm fi-Mesalihi'l-Enam" 68
 - b. "el-İmam fi-Beyanı Edilleti'l-Ahkâm 79
 - c. Mekasidu's-Salat 81
5. Fetvaları 82
6. Tasavvuf 82

İmam İz b. Abdüsselam'da Te'lifin Özellikleri 97

- a. İmamın yazdığı konuların çeşitli oluşu 97
- b. İmamın ilgisini çeken değişik konular 98
- c. Bir takım eserlerinde bazı konuları tekrarlaması 98
- d. Şeriatın genel ve temel hedeflerine
son derece önem göstermesi 99

e. Kitaplarının hem âlime hem de cahile hitap ediyor olması	100
f. Kitaplarında vaaz üslubunu benimsemiş olması.....	101
g. Eserlerinde Kitap ve Sünnete itimat etmesi	101
h. Kitaplarının ilmi mizaç ile temayüz etmesi	102
i. Eser verirken bağımsız hareket etmesi.....	102

İz b. Abdüsselam'ın Siyasi ve Uluslararası

Fıkhın Gelişmesine Katkısı..... 103

1. Hâkim Otoriteyi Birkaç Açıdan Çağdaş Devletin Unsurlarından Birisi Gibi Görmesi	103
a. Yöneticilerin adaleti tam olarak yerine getirmelerinin zorunluluğu	104
b. Şüphelinin görevden azledilmesi ve yerine iynin ya da daha iynin görevlendirilmesi	105
c. Elverişli olmayan bir yöneticinin yaptığı tasarruflar	106
d. Zalim devlet başkanlarının tasarrufları	106
e. Yöneticilerin fık ve fücür içerisinde olması duru- munda kamu mallarında fertlerin tasarruf etmesi .	107
2. Uluslararası İlişkiler Kapsamında Koyduğu Tatbiki Mümkün Olan Bazı Kurallar	108
a. Uluslararası İlişkiler Bağlı.....	108
b. Herhangi Bir Ülke İçin Aşamalı Uluslararası İlişkiler Kuramı	109
c. Zaruret Kuramı	110
3. Müslümanlarla Diğerleri Arasında Düşmana Karşı Oluşturulacak İlişkilerin Esası	111
a. Cizye.....	112
b. İnsani kuralların gözetilmesi.....	112
c. Savaş esirleri.....	113

4. Düşmanların Müslümanların Yaşadığı Bölgelerden Herhangi Birisini İstila Etmeleri.....	114
a. İşgal Yönetiminin Yönetim ve Yargı Alanındaki Tasarruflarının Rolü.....	114
b. Müslüman Bir Bölgenin İşgali Karşısındaki Tavrı ..	115
c. Düşmanlarla Uğraşmanın Zorunlu Oluşu ve Müslümanlarla Savaşmamak.....	115
4. İmam İz b. Abdüsselam’a Göre İnsan Hakları	116
a. Hâkim Otoritenin Sorumluluğu	117
b. Haklarla İlgili Taksimatlar	118
5. İz b. Abdüsselam’ın Saptadığı Diğer Bazı Kaide ve İlkeler	120

Tedris, İfta, Yargı ve Hatiplik Faaliyetleri 123

1. Tedris Faaliyetleri	123
2. İfta Faaliyetleri.....	126
3. Yargı Faaliyetleri.....	131
4. Hitabet Faaliyetleri	133

İz b. Abdüsselam’ın Önemli Özellikleri 135

1. Cesareti	135
Kralları Müslümanların Diyarlarından Vazgeçerek Haddi Aşan Haçlılar İle Sulh Yapmalarına Karşı Duruşu	136
Elini öpen sultanla pazarlığı reddetmesi	138
Meliklere Nasihat Etmesi.....	140
Emirleri Satışa Sunması	141
Eğlence mekânını yıkıp oranın açılışına onay veren vezirin adalet sıfatını kaldırması	145
Şeceretü’l-Dür’e Muhalefeti.....	147
Tatarlara Karşı Savaş ve Şeyh’in Cesurca Fetvası.....	147

2. Zühdü.....	150
Sadaka Vermeyi Sevmesi.....	152
Vera ve Takvası	153
3. Belagat ve Fesahati	155

İz b. Abdüsselam'a Göre Tecdidin En Önemli Ekseni

1. Usulü Fıkıhı Kanun Haline Getirme Gayreti.....	160
Fıkıh Kaideleri	161
Usul Kaideleri	165
2. İmam'ın Tecdit Çalışmalarından İkinci Nokta.....	167
3. Üçüncü Nokta	168
4. Dördüncü Nokta	169
5. Beşinci Nokta	169
6. Altıncı Nokta.....	169
7. Yedinci Nokta	170
8. Sekizinci Nokta	170
Tecdit ve Islaha Yönelik Önemli Dersler	170

İz b. Abdüsselam'a Göre Eğitim, Adab ve Tasavvuf

Eğitim Anlayışı ve İlkelerinden Örnekler	183
--	-----

İz b. Abdüsselam'da Tasavvuf.....

Cihad Faaliyetleri.....	203
--------------------------------	------------

Vefatı.....	211
--------------------	------------

Âlimlerin Onun Hakkındaki Sözleri	215
--	------------

Sunuş

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Bismillhirrahmanirrahim

Bizleri İslam ile şereflendiren Yüce Rabbimize sonsuz hamd ü senalar olsun. Bizler için önder ve rehber olarak içimizden seçip gönderdiği Resulüne, onun şerefli ailesine ve bütün ashabına salat ve selam olsun.

Müslümanlar 1400 yılı aşkın uzun tarihlerinin kahir ekseriyetinde cihad ümmeti olarak yaşamışlar, bunun neticesi olarak da dünyaya şekil ve nizam vermişlerdir. Ancak bu uzun tarihlerinde pek tabii olarak tökezledikleri, yere düştükleri dönemler olmuştur. Esasen hiçbir millet ve hiçbir devlet daima galip ve üstün olarak yaşamamıştır. Müslümanların bu uzun tarihlerinde kurulup yıkılan ve

sonra yenisi kurulan çok sayıda devleti olmuştur. Allah Teala'nın; "O (sevinçli ve kederli) günleri insanlar arasında evirip çeviririz." (Al-i İmran,140) buyuruğu da bu gerçeği ifade eder.

Tabii bu sevinçli ve kederli günlerin insanlar arasında dolaşması öyle tesadüfen olan şeyler değildir. Zira kainatta hiçbir olay sebepsiz olarak meydana gelmez. İlahi yasalara aykırı hiçbir hareket oluşmaz. Bu kevnî hadiselerde böyle olduğu gibi siyasi ve ictimai meselelerde de böyledir. Yüce Allah ilahî yasalara, sünnetullah'a uygun hareket eden, sebeplere sarılan milletleri yükseltirken; rehavete kapılan, tembelliğe dalan, korkaklık ve pısrıklığı karakter haline getiren, lüks ve sefahat yarışına tutuşan milletleri de alçaltır.

Gerek haclı seferleri ve gerekse Moğol istilalarının darmadağın hale getirdiği Müslümanlar diriliş öncüsü Rabbani alimlerin gayretleriyle yaralarını sararak tekrar ayağı kalkmayı ve yeniden o eski ihtişamlı günlerine dönmeyi başarmışlardır. Elinizdeki bu kitapta hayat öyküsünü okuyacağınız İzz b. Abdüsselam da bu diriliş öncüsü Rabbani alimlerden. Çin, Hindistan ve Rusya'yı dahi işgal ederek adeta bir dünya imparatorluğu kuran Moğol ordularının İzz b. Abdüsselam'ın yaşamakta olduğu Kahire'ye saldıracağı işitilince halkı büyük bir korku sarmış, sultan ve askeri ne yapacağını şaşırmıştır. Ancak İzz b. Abdüsselam büyük bir cesaretle ortaya çıkmış ve Moğollara karşı derhal saldırılmasını istemiş, Allah adına

yemin ederek parlak bir zaferin müjdesini vermiştir. İz b. Abdüsselâm'ın ısrarlı baskıları sonucu Moğollara karşı hemen taaruz a geçilmiş ve gerçekten parlak bir zafer kazanılarak Moğol belası Bağdat'a kadar kovulmuştur.

İz. b. Abdüsselâm özellikle fıkıh, fıkıh usulü, tefsir, kelâm ve tasavvuf alanında derinleş büyük bir alimdir. Dımaşk'ta Azîziyye Medresesi'nde 635 (1238) yılından itibaren Emeviyye Camii'nde ders okutmaya başladı. Ünü kısa zamanda her tarafa yayıldı. İslâm dünyasının her yanından fetva sormak ve ilim öğrenmek için gelen insanların yoğun ilgisine muhatap oldu. Bir taraftan ilimde derinleşmiş öğrenciler yetiştirirken, diğer taraftan da çok kıymetli kitaplar telif etti.

Mısır ve Suriye bölgesinde Eyyubiler ve Memlûkler devrinde yaşadı. Yaşadığı dönem çok büyük karışıklıkların olduğu bir dönemdi. Bir taraftan Haçlılar, diğer taraftan içteki ayaklanmalar, itikadî-felsefî tartışmalar, tasavvufî cereyanlar bölgeyi etkisi altına almıştı. Bu durum onu siyasetle, kelâmî ve felsefî tartışmalarla meşgul olmaya, bid'atlara ve aşırı görüşlere mücadele etmeye sevketti. Bu fikrî mücadelesi eserlerine de yansdı.

İtikadda Eş'arî mezhebini benimseyen İz. b. Abdüsselâm, fıkhıta da Şaffî mezhebine mensuptu. Emri bi'l-ma'rûf ve nehiy ani'l-münkere çok önem verir ve bunu yerine getirmek için son derece gayret gösterirdi. Bu hususta hiçbir kınayıcının kınamasından da korkmazdı. Hatta sultanları dahi çok ağır bir şekilde tenkid ederdi.

Örneğin el-Melikü's-Sâlih Necmeddin Eyyûb'un veziri Fahreddin Osman b. İbrâhim en-Nablusî'nin bir caminin sahasına eğlence yeri inşa edilmesi emrini verdiğini duyunca oğullarıyla birlikte gidip inşaatı yıkmış ve vezirin adalet sıfatının kalktığını ilân etmiştir. el-Melikü's-Sâlih Necmeddin Eyyûb, bu hadiseden sonra iktidarını sarsacak hutbeler irat etmesinden korktuğu için onu hatiplikten azletmiştir. Geniş halk kitleleri üzerindeki etkisi sebebiyle kendisinden çekinen sultanlar onun görüşlerini dikkate alma gereğini hissetmişlerdir.

Bu mücadeleci tavrı İbn Abdüsselâm'ın, zaman zaman yöneticilerin öfkesine mâruz kalıp içtimâî ve siyasî hayattan koparılarak vaktini Sâlihiyye Medresesi'nde verdiği derslerle, ayrıca evinde sürdürdüğü telif, öğretim ve fetva faaliyetleriyle geçirmesine yol açmıştır.

İktidan Eyyûbîler'den devralan Memlûkler devrinde el-Melikü'z-Zâhir I. Baybars'a biat merasimi esnasında onun Emîr Alâeddin Aytekin el-Bundukdârî'nin kölesi olması sebebiyle sultan olamayacağını söyleyerek biat etmemiştir. Bunun üzerine Baybars'ın el-Melikü's-Sâlih Necmeddin Eyyûb tarafından satın alınarak âzat edildiğine dair şahitler bulunarak ikna edilebilmiştir. Ancak diğer Memlûk emîrlerinin hür oldukları ispat edilemediği için onların pazarda satılarak âzat edilmeleri ve bedellerinin de Allah yolunda harcanması gerektiğine dair fetva vermiştir. Bunun üzerine sultanla arası açılmış ve Dimaşk'a geri dönmek üzere yola çıkmıştır. Ancak

sultan, onun gidişyle saltanatının tehlikeye düşeceği uyarısı üzerine ardından gidip gönlünü alarak geri dönmelerini ve fetvasının gereğinin yapılmasını sağlamış, diğer emirler pazarda köle olarak satılığa çıkarılmıştır. Tarihte bir başka örneğine rastlanmayan bu olaydan sonra kendisine “bâyiü'l-mülûk, bâyiü'l-ümerâ” lakabı verilmiştir. Mısır kalesinde bir bayram kutlamasında askerler Emir'in etrafında saf tutmuş yerleri öperken İmam, Emir'in adını telaffuz ederek: “Ey Eyyüb! Ben sana Mısır saltanatını vermedim ki, sen bu memlekette nimet içinde gezip dolaştığın halde tutup içki ve başka münkeratı serbest bıraktın, dediği zaman Allah'a ne cevap vereceksin!” der. Emir ise ona “Efendim” diye hitap eder.

Ertesi gün talebesi onun insanların içerisinde Emir'e bağırırmaya nasıl cesaret ettiğini sorunca: “Vallahi oğulcuğum! Allah'ın azametinin heybetini gözümün önüne getirince Sultan önümde kedi gibi oldu” der.

Ramazan-ı Şerif ayında Moğolların Kahire'ye saldıracağı haberi geldiğinde Mısır halkı korkmuş, sultan ve askerlerini de korku sarmıştı.

Sultan Eyyüb'ün orduya bayramdan sonra savaşa hazırlanmasını emrettiğini duyan İmam İzz bin Abdussemam, Sultan'ın yanına gelerek şöyle der, “Kalk! Hemen askerlerine haber ver, hiç zaman kaybetmeden harbe çıksınlar” Sultan, “Askerler harbe hazır değil” deyince, İmam, “Çıkmı savaşı, Allah Teala'dan yardım geleceğine kefil oluyorum” der. Bunun üzerine Sultan askerlerini

Moğollarla harbe gönderir ve İmam'ın dediği gibi zafer kazanılır ve Moğollar Bağdat'a kadar geri çekilmek zorunda kalırlar.

Yüzyılı aşkın bir süredir halifesi olmadığı için -imamesi kopmuş ve dağılmış teşbihin taneleri misali- bir türlü bir araya gelemeyen Müslümanların en çok muhtaç olduğu şey de herhalde –gerek ümera ve gerekse halk üzerinde böylesine– etkili ve firasetli alimlerdir. İz b. Abdüsselâm'ın tasavvufi yönü de vardır. Kendisine çeşitli kerâmetler nisbet edilir ve hakkında menkıbeler anlatılır. İmam Sübkî, İz b. Abdüsselâm'ın tasavvuf hırkasını Şehâbeddin es-Sühreverdi'den giydiğini ve Ebü'l-Abbas el-Mürsî ile birkaç defa buluştuğunu bildirmektedir. (Tabakât, VIII, 214-215)

Şunu da hemen hatırlatalım ki; Rabbani alimler halkı irşad ve ıslah etmede ne kadar faydalı ise ulema-i su' (kötü alimler) yani sahip olduğu bilgiyi dünyalık bir takım menfaatler karşılığında şeytani düzenlerin ayakta kalması için kullanarak İslam düşmanlarına arma çıkanlar da o kadar tehlikelidir. Onun için şuurlu Müslümanlar yaşadıkları bölgelerde insanlara, mutlaka Rabbani alimlerin ve sâlih insanların etrafında toplanmaları için çağrı yapmalıdırlar ki zehir satıcıları bu insanları esir almasın. Türkiye'de son yaşanan olaylar bunun en açık isbatıdır.

Daha önce Şeyh Ali Muhammed Sallabi'nin bu seriden yayınladığımız İmam Gazali ve Şeyh Abdulkadir

Geylani'nin hayatı, fikirleri, eserleri ve mücadelelerinin anlatıldığı kitapların yanına böylece aynı yazarın bir üçüncü kitabını eklemiş bulunuyoruz. Bu seçkin alimlerin birer örnek şahsiyet olarak ilim yolundaki talebelere tanıtılması maddenin putlaştırıldığı bu çağda çok daha fazla önem arz etmektedir. Zira artık ilim Allah rızası için öğrenilip öğretilen yüce bir gaye olmaktan çıktı ve dünyalık bir meta haline getirildi. Dolayısıyla da halkın üzerindeki etkisi kalktı. Çare yine asla dönmektedir. İnşallah bu alanda benzer yayınlarımız devam edecektir.

Selam ve dua ile...

2 Şewal 1438 (26/06/2017)

Mustafa Kasadar

Fatih/İstanbul

RAHMAN VE RAHİM ALLAH'IN ADIYLA

*S*üphesiz ki bütün hamdler Allah Teala'ya aittir. O'na hamdeder, O'ndan yardım diler, hidayet ve bağışlanmamızı yalnız O'ndan isteriz. Nefislerimizin şerlerinden ve amellerimizin kötülüklerinden O'na sığınırız. Allah'ın hidayet ettiğini hiçbir kimse saptıramaz. O'nun saptırdığını ise hiçbir kimse doğru yola iletemez. Ben; Allah'tan başka ilah olmadığına, O'nun bir tek olup ortağı bulunmadığına ve Muhammed'in de O'nun kulu ve resulü olduğuna şahitlik ederim.

“Ey iman edenler! Allah'tan, O'na yaraşır şekilde korkun ve ancak Müslümanlar olarak can verin.”

(Al-i İmran, 102)

“Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan ve ikisinden birçok erkekler ve kadınlar üretilen Rabbinizden sakının. Adını kullanarak birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah’tan ve akrabalık haklarına riayetsizlikten de sakının. Şüphesiz Allah sizin üzerinizde gözetleyicidir.” (Nisa, 1)

“Ey iman edenler! Allah’tan korkun ve doğru söz söyleyin. (Böyle davranırsanız) Allah işlerinizi düzeltir ve günahlarınızı bağışlar. Kim Allah ve Resulüne itaat ederse büyük bir kurtuluşa ermiş olur.” (Ahzab, 70-71)

Ya Rab! Sen razı oluncaya kadar, razı olduğunda ve razı olduktan sonra hamd hep sana aittir. ÂLİMLER SULTANI VE EMİRLER SATICISI ŞEYH İZ B. ABDUSSELAM adlı bu kitap, haçlı savaşları ve seferlerinin özel olarak anlatıldığı dördüncü, beşinci, altıncı ve yedinci haçlı saldırıları ile ilgili çalışmanın bir parçasıdır. Daha faydalı olur ümidiyle bu bölümü müstakil bir kitap olarak neşretmeyi uygun gördüm ve Şeyh İzzeddin b. Abdusselam’ı da dirilişin öncü fakihleri serisine dâhil ettim. Böylece seçkin fakihler için bu türle ilgili gerekli olan nitelikler tam olarak yerine gelmiş oluyor. Çünkü o, tarihinin zor zamanlarında ümmete öncülük etmiştir. Bilakis o, Memlukler döneminde Müslümanların, Moğollara karşı zafer kazanmalarında en büyük katkıyı sunmuştur. Nitekim kitapta bu büyük âlimin, dirilişin öncü fakihlerden olduğunu gösteren hususları açıkça ifade ettim. Onlardan bazıları şunlardır:

- Allah'ın şeriatını bilmesi, dinini fıkhetmiş/kavramış olması ve hidayet ve basiretle davranmasıdır. Ki bu, Allah'ın, kendilerine hikmeti bağışladığı kimselerdendir. Allah Teâla şöyle buyurur: *“Kime hikmet verilirse, ona pek çok hayır verilmiş emektir”* (Bakara, 269)
- O, Allah Teâla'nın fıkıh, ilim, dünya ve din işlerinde insanların, kendilerine güvenip dayandığı kimselerden kıldığı kişilerdendir.
- O, bu yüce makama gayret, sabır ve yakın ile ulaşan din önderlerindendir. *“Sabrettikleri ve ayetlerimize kesin olarak inandıkları zaman, onların içinden, buyruğumuzla doğru yola ileten rehberler tayin etmiştik.”* (Secde, 24)
- O, Allah'ın dinini derinlemesine kavramak için bu ümmet içerisinde sefere çıkıp ardından davet ve uyarı görevini yerine getiren gruptandır. *“Müminlerin hepsinin toptan sefere çıkmaları doğru değildir. Onların her kesiminde bir grup dinde geniş bilgi elde etmek ve kavimleri (savaştan) döndüklerinde onları ikaz etmek için geride kalmalıdır. Umulur ki sakınırlar.”* (Tevbe, 122)
- Yaşadığı dönemdeki âlimler, onun fıkına ve ilmine şahitlik etmişler ve kendisine fetva ve ders vermek için izin vermişlerdir.

- O, ilmi âlimlerden sözlü olarak ve peşlerine takılarak elde etmiş ve mücmel olarak şer’i hükümlere vakıf olmuş kişilerdendir. O şer’i ilimleri yüzeysel bir şekilde değil, bilakis kuşatıcı ve kapsayıcı bir şekilde derinlemesine tahsil etmiştir. İlmi meselelere yöneldiğinde konuyu usule göre değerlendirebilecek bir seviye yakalamış ve böylece nassları anlamada ve şeriatın maksatlarını ve genel hedeflerini kavramada üstün bir meleke kazanmıştır. Onun ilmi sadece akşamları okumakla değil, aksine geceleri uykudan feragat ederek, gündüzün de sıkıntılarına katlanarak beşikten mezara kadar süren doyumsuz bir ilim arzusu ve öğrenme şeklinde olmuştur.
- Şeyh, el-Melikü’s-Salih Necmeddin Eyyub, Eyyubi Devleti’nin sonuna ve Memlukler Devleti’nin kuruluşuna şahitlik etmiş, o çağda yaşamışa ve bize genel olarak, şer’i siyaset, mesalih ve mefsedet fıkhi gibi çok önemli alanlarda büyük eserler bırakmıştır. Ayrıca gazilerle de özel olarak ilgilenmiştir. Ben bu kitapta onun hayatı, yetişmesi, ilim tahsilindeki hocaları, öğrencileri, eserleri, eserlerindeki özellikleri, tedris, ifta ve yargı faaliyetleri, vera ve takvası, belagat ve fesahati üzerinde durdum. Yine fıkıh usulünü kanunlaştırma çabalarını, eğitim, adab

ve tasavvuf alanındaki gayretlerini anlattım. Bu konularda yaptığı yenilikleri ve tecdidinin en önemli eksenini araştırdım. Onun cihadını, vefatını ve gerek mütekaddim ve gerek çağdaş bazı âlimlerin hakkındaki övgülerini buraya naklettim.

Doğrusu İz b. Abdüsselam şeriatın maksatlarını anlamada, maslahat ve mefsedetleri kavramada ve siyaset-i şer'iyye ile akaidin arasındaki karışıklığı gidermede büyük bir ekoldür. Ümmetin dirilip ayağı kalkmasında fıkrî, fıkhi, cihadi, siyasi ve ahlaki bakımdan çok büyük bir pay sahibidir. Bundan dolayı onu; dirilişin öncü fakihleri derisinde zamanın sayfalarına altın suyu ile kaydetmemizi haketmektedir.

Bu kitabı 13/05/1429 (m:18/05/2008) Pazar sabahı saat 10.15'te (Katar) Doha'da tamamladım. Üstünlük öncesinde de sonrasında da Allah'a aittir. Allah'tan O'nun güzel isimleri ve yüce sıfatları ile amelimi rızasına uygun, kullarına faydalı kılmasını, kullarının gönüllerine ona açmasını; kerem ve lütfu ile bereketlendirmesini, yazmış olduğum her harfe sevap verip onu iyilik terazime koymasını ve bu mütevazı çalışmayı ve neşrini tamamlamamda katkısı olan herkese sevap vermesini diliyorum. Bu kitabın, kendisine ulaştığı herkesin Rabbinin affına, mağfiretine, rahmet ve rızasına muhtaç kulu duadan unutmamalarını ümit ederim.

“Ey Rabbim! Beni, gerek bana gerekse ana-babama verdiğin nimete şükretmeye ve hoşnut olacağın iyi işler yapmaya muvaffak kıl. Rahmetinle, beni iyi kulların arasına kat.” (Neml, 19) “Allah’ın insanlara açacağı herhangi bir rahmeti tutup hapseden olmaz. O’nun tuttuğunu O’ndan sonra salıverecek de yoktur. O üstündür, hikmet sahibidir.” (Fatır, 2). “Senin izzet sahibi Rabbin, onların isnat etmekte oldukları vasıflardan yücedir, münezzehtir. Gönderilen bütün peygamberlere selam olsun! Âlemlerin Rabbi olan Allah’a hamd olsun!” (Saffat, 180-182)

Şeyh İz b. Abdusselam

İsmi ve Nesebi

Abdulaziz b. Abdusselam b. Ebu'l-Kasım b. Hasan b. Muhammed b. Mühezzeb es-Sülemi; Mağrip asıllı, Dimaşk doğumlu, Mısır'da ikamet etmiş ve orada vefat etmiş olup Şafii mezhebine tabidir.¹ Künyesi Ebu Muhammed olup, İz –ki bu insanlar arasında yaygın olandır– İmam İz gibi birden fazla lakabı vardır. Ayrıca Sultanu'l-Ülema lakabı da vardır ki bunu ona öğrencisi İbni Dakik el-İd vermiştir. Kendisine Şeyhu'l-İslam da denilmiştir.² Doğum yerinin Dimaşk olduğu noktasında ittifak vardır. Ancak doğum tarihi hakkında ihtilaf edilmiştir. Hicri 577 senesinde Dimaşk'ta doğduğu söylenmiştir.

¹ Mekasidu's-Şeria inde'l-İmam İz b. Abdusselam s: 41

² el-İz b. Abdusselam, Muhammed ez-Zuhayli s: 39

Yetişmesi

İz b. Abdusselam; şöhret, makam ve ilme sahip olmayan ve tanınmayan fakir bir aile içerisinde yaşam sürmüştür. Dımaşk/şam doğumludur. O dönemde bu bölge ilim ve marifetin önemli bir merkezi olup âlimlerin de bu anlamda kiblesi mesabesinde idi. Aynı zamanda Filistin’de ve şam beldelerinin sahil bölgelerinde bir takım şehir ve kaleleri işgal etmiş olan haclı savaşçılar karşısında duran bir hat boyu idi. Zira Dımaşk tatlı su, ekin, zanaat ve ticaret gibi Allah’ın geniş ve bol şekilde verdiği rızıkla doluydu.

İz b. Abdusselam işte bu kadim şehirde dünyaya gelmiş ve orada yetişerek o bölgenin havasını teneffüs etmiş ve orada büyümüştür. Ailesi ise ilim talebi yerine rızıkla meşgul olmuştur. Ancak İz, ilk yetişme çağından itibaren iffet sahibi ve saygın birisiydi. Zira kendisinin herhangi bir kimseyi inciten veya konumunu zedeleyen bir davranışta bulunduğu görülmemiştir. Fakirliğine ve rızkını zorla kazanmasına rağmen dindar ve çok ibadet eden bir gençi. Mescitte cemaati kaçırmamak veya namaz ve ibadetten uzak kalmamak için uzun geceler boyunca gecelemeşi bunun bir göstergesidir.³

İmam Subki (v: 771) bu gencin sağlam imanından ve aşırı derecedeki fakirliğinden ve dindarlığından bahsederek şöyle der:

³ en-Nucumu’z-Zahira 7/209. Mir’atu’l-Cenan 4/158

Şeyh İmamın şöyle dediğini duymuştum: Şeyh İz ilk zamanlarda çok fakir olup ancak ileri yaşlarında çalışmaya başlamıştır. Bunun sebebi de Dimaşk camiinin kuzey tarafında bulunan bir zaviyede geceliyor olmasıydı. Yine şiddetli soğuk bir gece orada gecelemiş ve derken ihtilam olmuş, bunun üzerine hemen kalkarak orada bulunan su birikintisine girmiş ve bundan dolayı da şiddetli bir ağrı hissetmiştir.⁴ Ardından uyumuş ve ikinci defa ihtilam olmuş, derken tekrar suya girmiş. Zira caminin kapıları kilitlendiği için dışarı çıkamamış. Sudan çıkınca da aşırı soğuktan dolayı baygınlık geçirmiştir. Derken son defasında, “ey İbni Abdusselam: ilim mi istiyorsun yoksa amel mi?” diye bir nida işitmiş. Şeyh İzzeddin; “İlim” diye cevap vermiş. Zira amele götüren şey de ilimdir. O gece sabahlar sabahlamaz uyarıyı almış ve ilme yönelmiş ve zamanının en bilgini ve en abidlerinden birisi olmuştur.⁵

İşte bu rivayet İz b. Abdusselam’ın dindarlığının, sağlam imanının ve salih ve muttaki bir şekilde yetiştiğın açık göstergedir. Zira bu tür zorluklara ancak Rabbini bilen, hak yola süluk eden ve kalbi mescidlere bağılı bulunup da oradan ancak yine oraya dönmek üzere çıkan kimseler tahammül gösterebilir. İşte bu, gençliğin tutarsızlıklarından ve nefsin arzularından uzak durarak Allah’a taat içerisinde yetişen örnek gençtir. Dolayısıyla şiddetli soğuk gecede cünüp olarak yatağın sıcaklığına

⁴ Fetava Şeyhilislam İz b. Abdusselam s: 66

⁵ Tabakatu’ş-Şafiiyye.

teslim olmaktan daralan bu genç şüphe yok ki amelinin değerini bilecek, büyük bir dini kavrayışa ve hemen o durumun ardından yavaş davranmadan ve gevşeklik göstermeden kendisini temizlenmeye iten derin bir iman duygusuna sahip olacaktır.⁶

Hocaları

Sultanu'l-Ülema İz b. Abdusselam ergenlik yaşına yaklaşınca kendisini ilim tahsiline verdi. Dımaşk camiindeki zaviyede gecelediğinde yaşamış olduğu hadisenin de delaleti ile azami bir gayretle kendisini ilme verdi. Metin ezberledi, kitap okudu ve küçüklüğünde kaçırdığı fırsatı, öğrenemediği bilgiyi telafi etmek için dönemindeki âlimlerden fazlasıyla istifade etti. Yaşının büyük olması ve zekâsı ilim tahsilinde, zor meseleleri anlamasında ve inceliklerini çözmede kendisine son derece yardımcı oldu. Ayrıca bilgi ve marifetinin artış göstermesinde genel olarak doğu bölgeleri özel olarak da Dımaşk şehrindeki ilmi ortam çok etkili olmuştur. Zira o bölge büyük çapta meşhur âlimlerin bulunduğu bir yerdi. Kendisi de onlardan ilim, marifet almış ve onların yüce ahlakları ile ahlaklanıp kendilerine güzelce tabi olarak İmam Subki'nin (rahimehullah) dediği gibi zamanın en bilgini ve Allah'ın kullarının en abidi olmuştur.⁷

⁶ Aynı eser

⁷ Tabakatu's-Şafiiyyeti'l-Kubra 5/83. Fatava'l-İz s: 69

Davudi (h. 945) şöyle der: İz b. Abdusselam şöyle derdi: Bir hocadan okumak üzere tamamlamaya ihtiyaç duyduğum ve orta derecede bulunduğum herhangi bir ilmi kendisinde okuduğum her hocam bana; “artık bana ihtiyacın kalmadı, sen kendi başına devam edebilirsin” demiştir. Fakat ben bununla ikna olmadım bilakis okumuş olduğum o kitabı mutlaka bitirmişimdir.⁸ Yine şöyle derdi: Otuz sene geçti ve ben hala ahkâmla ilgili konuları hatırımdan geçiririm.⁹

İz (r.h.) hadis, fıkıh, usul, tefsir, tasavvuf ve dil ilimlerini ilmin farklı alanlarında otorite olan âlimlerin vatanı ve ilim taliplerinin kıblesi mesabesinde bulunan Dimaşk'ın büyük âlimlerinden almıştır. Onların saf ve berrak ilimlerinden istifade etmiş ve böylece bakışı keskinleşmiş, şahsiyeti olgunluk kazanmış ve kendilerinden etkilenerek vera, zühd ve iyiliği emir kötülükten alıkoyma noktasında onların yolundan yürümüştür.¹⁰

İbni Kesir de şöyle der: Semaı çok olup Fahreddin b. Asakir ve başkalarından istifade etmiş olup mezhepte yüksek bir payeye ulaşmış, çok ilim elde etmiş, talebe yetiştirmiş, ardından Dimaşk eğitim kurumlarında ders vermiş ve hatiplik görevine getirilmiştir. Daha sonra Mısır'a yolculuk yapmış, orada ders ve fetva vermiş olup

⁸ Tabakatu'l-Müfessirin, Davudi 1/313. Fetava'l-İz s: 69

⁹ Raf'u'l-Hsr an Kudatı Mısır s: 70. Fetava'l-İz s: 70

¹⁰ Fetava Şeyhi'l-İslam İz b. Abdisselam s: 70

Şafii mezhebinin riyaseti kendisinde son bulmuş ve uzak bölgelerden kendisine fetva sorulur olmuştur.¹¹

1. Fahrüddin b. Asakir

Ebu Mansur Abdurrahman b. Muhammed b. el-Hasen b. Hibetullah ed-Dımaşki olup lakabı Fahrüddin ve İbni Asakir diye tanınmaktadır. Şam'da Şafiilerin hocası, zamanının fakihi olup salih, zahid, çokça teheccüd namazı kılan, yaratılışı ve huyu güzel, son derece edep sahibi, çokça zikreden ve kendisine ilim ve amele adanmış bir muhaddis olup ilimle ameli kendisinde birleştirmiş bir âlimdir. İlim, fazilet ve hıfz ile şöhrat bulmuş bir ailedendir. Hak hususunda çok kuvvet sahibiydi. Zalimin kamçısından asla korkmazdı. Münker veya şeriata muhalif bir durum karşısında susmazdı. Kendisinden istenen kadılık görevini (tıpkı İmam Azam Ebu Hanife gibi) kabul etmemiştir. Yine bütün dini kurumların sorumluluğu kendisine sunulmuş fakat o bunu kabul etmemiştir. el-Melikü'l-muazzam'a Dımaşk'ta içki satılmasına izin vermesine karşı durmuş bu sebeple en önemli eğitim kurumlarındaki derslerine engel olunmuştur. Kendisi "Tarihu Dımaşk" adlı eserin sahibi Hafız Ebulkasım Ali b. Asakir'in kardeşinin oğludur.

İz b. Abdusselam kendisine uzun zaman devam etmiş ve ondan fıkıh ve hadis okumuş olup ilminden, ahlak

¹¹ el-Bidaye ve'n-Nihaye 17/441

ve sülukundan etkilenmiştir. Hicri 620 senesinde vefat etmiştir. Rahmetullahi aleyh.¹²

2. Cemaluddin el-Harastani

Abdussamed b. Ebilfadl b. Ali, Kadilkudat Cemaluddin Ebulkasım el-Hazreci el-Ensari ed-Dımaşki. İbnu'l-Harastani olarak tanınıp Dımaşk kadılarındandır. Ensar'ın büyüklerinden Sa'd b. Ubade (r.a.)'ın soyundan olup hadis toplamıştır. İmam Zehebi onu; *Müsnidü's-Şam* ve *Şeyhülislam* olarak nitelemiş ve imam, fakih, mezhebi iyi bilen, vera sahibi, salih, verdiği hükümler açısından övülen, düzgün görünümlü ve kadri yüce birisi olduğunu söylemiştir. Niyabeten Dımaşk kadılığı yapmış, ardından hicri 612 senesinde asalaten kadılığa getirilmiştir.¹³

Kendisi giyim ve iffet açısından selefin yolunda yürüyen salih ve zahid birisi olup, aynı zamanda tavizsiz ve adalet sahibi olması sebebi ile Allah hakkında kınayanın kınamasından çekinmeyen birisiydi. Nitekim verdiği hükümlerle ilgili olarak el-Melikü'l-Muazzam İsa ile arasında geçen olaylar vardır. Hastalığı dışında Dımaşk camiinde cemaatle namazı hiçbir zaman kaçırmamıştır. Uzunca bir yaşam sürmüş olup hicri 614 senesinde 95 yaşında vefat etmiştir. Verdiği hükümlerde en adil ve hakka en uygun davrananlardan birisiydi. İşte Şeyh

¹² Vefayatu'l-A'yan 2/316. İz b. Abdusselam, Muhammed Zuhayli s: 57

¹³ Siyerü A'lami'n-Nübela 22/80–82

İz b. Abdusselam bu zata öğrencilik yapmış ve ondan hadis dinlemiş ve fıkıh almıştır. Şeyh İz ondan daha fakihini görmediğini söylemiştir. İlme ilk başladığında onun yanına gidip gelir, daha sonra ise Fahreddin b. Asakir'e giderdi. Fakat Şeyh İz –ilmi bakımından– İbnu'l-Harastani'yi İbni Asakir'e tercih ederdi. O, aynı zamanda o İmam Gazzali'nin “el-Vasıt” adlı eserini ezberlemişti.¹⁴

Sıbt İbnu'l-Cevzi: “O, zahid, iffet ve vera sahibi birisiydi. Allah hakkında kınayanın kınamasına aldırılmazdı. Dimaşk ehli onun, hastalığı dışında Dimaşk camisinde hiçbir namazı kaçırmadığı üzerinde ittifak etmişlerdir” dedikten sonra verdiği hükümlerle ve adaleti ilgili olarak bir takım menkıbelere yer verir. Onlardan birisi de şudur: Bir defasında kendisine bir kitap getirilir. O ise bu kitabı atarak şöyle der: “Allah'ın Kitabı bu kitabın aleyhine hüküm vermiştir.” Bu söz Adil'e ulaşınca: “O doğru söylemiş, Allah'ın Kitabı benim kitabımdan evladır” demiştir. Adil'e şöyle derdi: Ben ancak şeriatla hükmederim. Aksi halde senden kesinlikle kadılık görevi istemiyorum. İstersen benden başkasına bak.¹⁵

Ebu Şame ise şöyle der: Onun kadılık görevini alması için son derece ısrar eden oğlu İmad olmuştur. Nitekim oğlu bana şöyle anlattı: İbni Uneyn kendisine

¹⁴ Aynı eser 22/82

¹⁵ Siyeru A'lami'n-Nübelâ 22/83

–İbnu'l-Harastani'ye– gelerek şöyle demiş: “Sultanın sana selamı var ve falan kişiyi tavsiye ediyor, zira onunla mahkemesi var.” Bunun üzerine öfkelenerek şöyle demiştir: “Şeriatta tavsiye olmaz.”¹⁶

İmam Münziri de şöyle demiştir: Ondan hadis dinledim ve kendisi çok heybetli birisiydi. Üslubu güzeldi ve meclisinde vakar ve sekinet hâkimdi. Kendisine bir şey okununcaya kadar derin bir sessizliğe boğulurdu.¹⁷

3. Seyfuddin el-Amidi

Ali b. Ebi Ali b. Muhammed b. Salim es-Salebi, Seyfuddin el-Amidi olarak tanınan Ebu'l-Hasen, dünyanın en zekilerinden birisi olup hicri 550 senesinden kısa bir zaman sonra Amed (Diyarbakır) şehrinde dünyaya gelmiştir. Orada Kur'an-ı Kerim'i öğrenmiş ve imam Ahmed b. Hanbel'in mezhebine ait bir kitabı ezberlemiş, ardından Bağdat'a giderek orada kıraat okumuştur. Ebu'l-Feth b. el-Meni el-Hanbeli'den de fıkıh tahsil etmiştir. Daha sonra Şafii mezhebine geçerek Ebu'l-Kasım b. Fadlan'ın derslerine katılmış ve hilaf ilminde ona üstünlük sağlamış, nazar ilminde uzmanlaşarak asleyn (Kitap ve Sünnet), felsefe ve diğer akli ilimlerde sağlam bir birikim elde etmiştir. Daha sonra Mısır'a girerek ders vermeye başlamış ve kendisinden bir topluluk istifade etmiştir. Ancak bir müddet sonra

¹⁶ Aynı eser 22/83

¹⁷ Aynı eser 22/83

aleyhinde taassup kaynaklı dedikodular çıkarılmış. Bunun üzerine gizlice Mısır'dan çıkarak Dımaşk'a gelmiş ve orada Aziziye medresesinde ders vermiştir. Daha sonra oradan da ayrılmış ve hicri 631 senesinde Dımaşk'ta vefat etmiştir. Rahmetullahi aleyh.

Yirmiye aşkın eseri vardır ve bunların hepsi de titizlikle hazırlanmış güzel çalışmalardır. Bunlardan bazıları şunlardır:

- el-Ebkar fi-Usulî'd-Din
- el-İhkam fi-Usulî'l-Fıkh
- Şerhu Cedeli'ş-Şerif

İz b. Abdusselam ondan usul okumuş ve çok istifade etmiş ve etkilenmiştir. Bu etki İz b. Abdusselam'ın «Kavaidü'l-Ahkâm fi-Mesalihi'l-Enam» adlı eserinde açıkça görülmektedir. O, aynı zamanda kendisine, eğitim yöntemine ve münazara üslubuna hayran olanlardandır. Zira İz b. Abdüsselam'dan bunu destekleyen nakiller yapılmıştır ki onlardan birisi şu ifadesidir: “Dersi ondan daha güzel anlatan birisini duymadım. Adeta konuşan bir hatip gibiydi.”

İmam Gazzali'nin “el-Vasit” adlı eserindeki bir lafzı değiştirdiğinde onun lafzı, sahibinin lafzından manaya daha uygun olmuştu. Yine şöyle der: “Münazara ve bahs ilminin kurallarını ancak Seyfuddin el-Amidi'den öğrenmişizdir.”¹⁸ Yine der ki: “İslam hakkında bir zındık

¹⁸ el-İz b. Abdisselam, Faruk Abdulmuti s: 18

şüphe yaymak için ortaya çıkacak olsa o alanda bütün birikime ve ehliyete sahip olması sebebi ile onunla ancak el-Amidi münazara yapabilirdi.”¹⁹

Seyfuddin el-Amidi vefat edince imam İz cenaze için yola çıkarak Kasyon dağının eteğindeki defin esnasında hazır bulunmuştur.²⁰

4. Kasım b. Asakir

Kasım b. Ali b. Hasan b. Hibetullah. Hafız Ebu Muhammed b. Hafız Ebu’l-Kasım b. Asakir Bahauddin’dir. Çok yazı yazan birisidir. Hatta babasına ait olan “Tarihu Dımaşk” adlı kitabı iki defa yazmıştır. İlimle meşgul olan bir aileden gelmektedir.

– Fadlu’l-Medine

– Fadlu’l-Mescidi’l-Aksa

ve

– el-Cihad adlı eserleri vardır.

Babasından sonra Daru’l-Hadisi’n-Nuriyye meşihatlığına/baş hocalığına getirilmiş olup bundan dolayı herhangi bir ücret almamış, tahsis edilen ücreti daima talebelerine dağıtmıştır. Bidatlerin yok edilmesi noktasında sünnetin yardımcısıydı. Birçok kimse kendisinden hadis dinlemiştir. Kendisi de çok imla ettirir ve rivayette bulunurdu. Daha

¹⁹ Tabakatu’s-Sübki 8/306–308

²⁰ en-Nucumu’z-Zahira 6/285

sonra Mısır'a gitmiş ve o bölgenin halkı kendisinden faydalanmıştır. Ardından Dımaşk'a dönmüş ve hicri 600 senesinde orada vefat etmiştir. Rahmetullahi aleyh

Şakayı sever, çokça zikir ve nafil ibadetlerle meşgul olurdu. Görev alması istendiğinde bundan uzak dururdu. Marifet ehli, son derece vera sahibi, çokça emri bi'l-maruf ve nehyi ani'l-münker yapan, devlet adamlarına ve dünyevileşmiş insanlara pek iltifat etmeyen birisiydi. İşte İz b. Abdusselam böyle birisinden hadis dinlemiş, yöntem ve tutumunda ondan faydalanmıştır.²¹

5. Abdullatif b. Şeyhi's-Şuyuh

İz'in şeyhlerinden birisi de Abdullatif b. Şeyhi's-Şuyuh'tur ki o: Abdullatif b. İsmail b. Şeyhi's-Şuyuh Ebi Sa'd'dır. Künyesi Ebu'l-Hasen, lakabı Ziyaaddin'dir. Bu zat, Bağdat'tan defalarca Selahattin Eyyubi'ye elçi olarak gelen Şeyhu's-Şuyuh Sadruddin Abdürrahim b. İsmail'in kardeşidir. Döneminin hocalarından, babasından ve diğerlerinden hadis dinlemiş, salih ve sika/güvenilir birisidir. Mısır, Kudüs ve Halil'e ilmi yolculuklar yapmış sonra Dımaşk'a gelerek oradaki hocalarla bir araya gelmiş, İz b. Abdusselam da kendisinden hadis almış ve dinlemiştir. Bunun yanında onun üstün ahlakı ve ali himmetinden çok etkilenmiştir. Dımaşk'ta hicri 596 senesinde vefat etmiş ve orada defnedilmiştir.²²

²¹ Tabakatu's-Şafiiyye 8/352. el-A'lâm 6/12

²² en-Nucumu'z-Zahira 6/159. Fetava Şeyhi'l-İslâm İz s: 74

6. el-Huşui

el-İz'in şeyhlerinden birisi de Ebu Tahir Berekat b. İbrahim b. Tahir el-Huşui'dir. Çağında Şam'ın müsnidi/hadisleri kendi senedi ile rivayet edenlerinden birisi kabul edilir. Öğrencilerinin ihtiyarlığını görecekt kadar uzun yaşamıştır. Birçok kimse kendisinden istifade etmiş olup onlardan birisi de ilk günlerinden itibaren kendisinden ilim tahsil eden İz b. Abdüsselam'dır. Vefat tarihinde ihtilaf vardır. İbni Kesir; hicri 597 senesinde²³, İbni Teğarri Berdi ise; hicri 598 senesinde vefat ettiğini söylemiştir.²⁴

7. Hanbel er-Rasafi

Ebu Ali Hanbel b. Abdullah b. el-Ferac b. Saade, Rasafe camiinde ses yükseltici/tekrarlayıcı görevini yerine getiren birisiydi. Yaşamının ilk dönemlerinde çok fakirdi. Daha sonra geniş mülke sahip olmuştur. İmam Ahmed'in Müsned'ini İbnü'l-Hüsayn'dan dinlemiştir. Kendisi Müsned'i ondan rivayet edenlerin sonuncusudur. Erbil, Musul ve Dimaşk'a ilmi yolculuklar yapmış ve bu bölgelerde Müsned'i rivayet etmiştir. Kendisinden ise el-Melikü'l-Muazzam İsa b. el-Adl, Emevi camiinde büyük bir toplulukla beraber dinlemiştir. Birçok hastalığı vardı. Hicri 604 senesinde 90 yaşında Bağdat'ta vefat etmiştir.

²³ el-Bidaye ve'n-Nihaye; Fetava Şeyhi'l-İslam İzzeddin'den naklen s: 74

²⁴ en-Nucumu'z-Zahira 6/181. Fetava Şeyhi'l-İslam İz s: 74

Malı ise beytülmale bırakılmıştır. Zira mirasçısı yoktu. İz b. Abdüsselam, kendisinden hadis dinlemiştir.²⁵

8. Ömer b. Taberzed

Ebu Hafs Ömer b. Muhammed b. Yahya, İbni Taberzed ed-Darkari diye bilinmektedir. Hicri 516 senesinde dünyaya gelmiştir. Ebu Ğalib b. el-Benna' ve Ebü'l-Kasım b. el-Husayn'dan çok hadis dinlemiş olup Bağdat Daru'l-Kaz'da sıbyan muallimiydi. Hanbel ile birlikte Şam'a yolculuk yapmış, daha sonra Bağdat'a dönmüştür. İki birlikte çok mal biriktirmişlerdir. Hicri 607 senesinde vefat etmiş ve mirasçısı olmadığı için malı beytülmale bırakılmıştır.²⁶

9. Şihabuddin es-Sühreverdi

İz b. Abdusselam'ı etkileyen ve onun da kendilerinden etkilendiği şeyhlerinden birisi de İmam, Arif Ebu Hafs Ömer b. Muhammed b. Abdillab b. Amuye b. Said b. el-Hasen es-Sühreverdi'dir. Nesebi Ebu Bekir Sıddık'a (r.a.) kadar uzar. Hicri 530 senesinde Sühreverdi'de dünyaya gelmiştir. Bağdat'a gelerek amcasının yanında kalmış ve ondan tasavvuf ve vaaz almış, çağının hocalarından hadis dinlemiş ve Bağdat âlimlerinden fıkıh tahsil etmiştir. Ayrıca hicri 561 senesinde vefat eden Abdülkadir Geylani'ye de

²⁵ Tarihu Düveli'l-İslam 2/111

²⁶ en-Nucumu'z-Zahira 6/201. el-İz b. Abdisselam Sultanu'l-Ülema s: 20

(r.h.) arkadaşlık etmiştir. Fazilet sahibi, hafız bir muhaddis, zahid ve abid bir âlimdi. Allah’a ve ahiret yoluna süluk edip yönelmiş, vakitlerini ibadet, vird ve ezkar kaplamış olarak Allah Teâla’nın kapısına yapışmış ve bu sayede Allah Azze ve Celle önünü açmış bunun sonucu olarak o, zamanının bir tanesi, çağının eşsiz kişisi olarak insanları Allah’a davet etmiştir.

Kelamı; kalpleri bir araya toplayarak nefislerin en derin noktasına nüfuz ederek onun gizliliklerini harekete geçiren bir özelliğe sahipti. Müridlerin terbiyesi noktasında riyaset ona aitti. En önemli kitaplarından birisi “Avarifu’l-Me’arif” adlı eseridir. Birçok insan kendisinden faydalanmış olup onlardan birisi de imamımız İz b. Abdüsselam’dır. Ona devamlılık göstererek kendisinden iffet, vera, zühd ve tasavvuf eğitimi almıştır. Hicri 632 senesinde Bağdat’ta vefat etmiştir.

İşte İz b. Abdüsselam’ın, kendilerinden ilim, fıkıh, hadis, usul, tefsir, lügat ve tasavvuf aldığı ve yaşayışlarından etkilendiği en önemli hocaları bunlardır. İz b. Abdüsselam’ın, kendilerinden hadis dinlediği ve ilim aldığı bunlardan başka hocaları da vardır ancak çokluğu sebebi ile burada zikretmek imkânsızdır.²⁷ Bu şeyh Şihabuddin es-Sühreverdi, Selahaddin Eyyübi döneminde öldürülen kişiden farklıdır.

²⁷ Fetava Şeyhi’l-İslam İz b. Abdisselam s: 75–76

İz b. Abdüsselam'ın Talebeleri

İz b. Abdüsselam'a gerçekten seçkin öğrenciler yönelmiş ve uzak bölgelerden insanlar gelerek onun ilminden yudumlamak, fıkından istifade etmek ve feyiz kaynağından içebilmek için etrafında toplanmışlardır. Böylece elinde büyük âlim ve fakihler yetişmiştir. Buna önyak olan ise şariat ilimlerinin her alanında verdiği ders ve eğitimin eşsizliğidir. Fıkıh, tefsir, usul, tasavvuf, vaaz ve irşad alanında dersler verirdi ve bu derslere hem halk hem de ilim ehli ilgi gösterirdi. Her ilim talibi bereketinden, feyzinden ve her alandaki geniş ilminden istifade edebilmek için bu şeyhi görme arzusunda olurdu. Bu sebeple bütün öğrenci ve ilim talipleri ile ilgili bilgi vermek imkânsız gibidir. Şöyle düşünülebilir: O dö-

nemde Mısır ve çevresinde bulunan her bir ilim talebesi Şeyhin öğrencisi olmuştur. Bunun sebebi de saygın birisi olduğu düşüncesinin yaygın bir hal almış olmasıdır.²⁸

İmad der ki: Birçok bölgeden kendisi için ilim yolculukları yapılmıştır.²⁹ İz b. Abdusselam'ın ilminden yudumlayan ve elinde yetişen en önemli öğrencilerinden bazıları şunlardır:

1. Şeyhu'l-İslam İbnu Dakiki'l-İd

Takiyuddin Ebu'l-Feth Muhammed b. Mecdüddin Ali b. Vehb b. Muti el-Kuşeyri. Hicri 625 senesi Şaban ayının 25'inde dünyaya gelmiştir. Beldesi olan Kus'ta –ki burası Mısır'ın Said bölgesindeki şehirlerden birisidir– babasından fıkıh tahsil etmiş olup Maliki mezhebine mensuptur. Daha sonra Kahire'ye ilmi yolculuk yaparak İz b. Abdüsselam'dan fıkıh okumuş ve her iki mezhebi de iyi derece elde etmiştir. İbnu's-Sübki onun biyografisini verirken şöyle der “Şeyhu'l-İslam, hafız, zahid, vera sahibi, abid, mutlak müctehid, şeriat ilimlerinde tam yetki sahibi, ilimle dini cemedan, önceki büyüklerin yolundan giden, sonrakilerin en mükemmelidir.”³⁰

Takiyuddin Abdurrahman b. Abdilvehhab İbni Binti'l-E'az'dan sonra aşırı isteksizliğine rağmen Mısır'da

²⁸ Fetava Şeyhi'l-İslam İz s: 85

²⁹ Şezeratu'z-Zeheb 7/523–524

³⁰ Tabakatu's-Şafiiyyeti'l-Kübra 9/207

Şafii mezhebinin baş kadılığına getirilmiştir. Birçok defa bu görevinden ayrılmasına rağmen tekrar göreve iade edilmiştir.³¹ Hicri 702 senesi Safer ayının 11'inde vefat etmiştir. Rahmetullahi aleyh.

Hakkı ortaya koymada cesaretli birisiydi ki bu noktada hocası İzzet b. Abdüsselam'dan etkilenmiştir. Dönemindeki krallarla yaşadığı hadiseler onun cesaretine ve hak sözü söylediğine delalet eder. Allah hakkında kınayanın kınamasına da aldırılmazdı. Bu konuda hocası İzzet b. Abdüsselam'a benzerdi ve onu büyük bilir, izini takip eder ve yöntemi üzere hareket ederdi. Ardında büyük bir ilmi miras bırakarak Karafe'de defnedildi. Eserleri içerisinde "el-İlmam fi-Ehadisi'l-Ahkâm" en önemli eseridir.³²

Sultan Muhammed Kalavun'a karşı cesaretli çıkışı da dillere destandır. Tatarlara karşı savaşmak için halkın mallarını toplamak istediğinde bunun caiz olduğuna İbnu'l-Haşşab fetva verirken İbni Dakik el-İd ise buna mani olmuştur. Zira emirler birçok mal ve altına sahiptiler ve onlar arasında kızlarını teçhiz ederek kocasına götürülenler vardı. Yine onlardan bazıları mücevher, inci, süs eşyası ve altını işleyerek gümüş kaplar yapıyorlardı. Bazıları da hanımlarının okullarını mücevherlerle süslüyordu.³³ Bu, İzzet b. Abdüsselam'ın, el-Melikü'l-Muzaffer Kutuz ile yaşadığı

³¹ el-İzzet b. Abdüsselam Sultanu'l-Ülema s: 23

³² Fetava Şeyhi'l-İslam İzzet b. Abdüsselam s: 858

³³ el-İzzet b. Abdüsselam Sultanu'l-Ülema s: 24

duruma benzemektedir. Melik Tatarlara karşı savaşmak üzere halktan mal toplamak istediğinde İz b. Abdüsselam buna karşı çıkmış, bunun neticesi emirler kendilerine ait olan altın, gümüş, altın süslü eşer ve daha başka eşyalarını getirmek durumunda kalmışlardır.³⁴

2. el-Karafi

Ahmed b. Abdurrahman el-Karafi, Ebu'l-Abbas, Şihabuddin es-Sanhaci. Maliki mezhebine müntesip âlimlerden olup Mağrip Berberilerinden olan Sanhac'a mensuptur.³⁵ Zamanının âlimi ve otoritelerden birisidir. Yaşadığı çağda Maliki mezhebinin reisliği kendisindeydi. Fıkıh, usul, akli ilimler ve tefsirde temayüz etmiştir. Bunda şaşılacak bir şey yoktur. Zira o, İz b. Abdüsselam'ın öğrencisidir. Fakir bir aile içerisinde yaşamış, ardından bitmeyen bir himmet ve ciddiyet ile dünyayı ilmi ile doldurmuştur. Yanında birçok fazilet sahibi âlim yetişmiştir. Kitap telifinde de bulunmuştur. Öyle ki eserleri o yola girenler için otorite olmuştur. Ez-Zahira, el-Furuk, Şerhü't-Tehzib bunların başlıcalarıdır. Bunlar dışında da eserleri vardır.

a. Karafi, ez-Zahira'da, hatta el-Furuk'ta Maliki ve Şafii mezhepleri arasında yapmış olduğu fıkhi karşılaştırma açısından da İz b. Abdüsselam'dan etkilenmiştir. Çok sayıda yetiştirdiği talebelerine yönelik olarak İmam İz b.

³⁴ Aynı eser s: 24

³⁵ Mekasidu's-Şeria inde'l-İmam İz b. Abdisselam s: 61

Abdüsselam'ın metodu, onların tabi oldukları mezheplerini terk ederek kendi mezhebi olan Şafii mezhebine yönelmeleri değil, aksine şer'i hükümler karşısında takip edilecek metot ve yolu istinbat, İctihad ve illetlendirme açısından belirlemeye çalışmalarını sağlamıştır.

b. Fıkıh kaideleri arasında ayırım gözetmiştir. Fıkıh kaideleri arasında ayırım gözetme düşüncesini Karafi, İz b. Abdüsselam'dan almıştır. Zira o, “Kavaidu'l-Ahkâm” adlı eserinde zahirde birbirine benzeyen, fakat aralarında farklılıklar bulunan füru-i fıkhiyye arasındaki farkları zikreder. Örnek olarak şu verilebilir: “Ağaç ekimi yaparken gasp edilmiş su ile ağaçları sulayan kimse, ağaçlar uzayıp dallandığında suyu misli ile ödemek durumundadır. Sahibinin, onların ağaç vasfına dönüşmesinde herhangi bir hakkı yoktur. Çünkü artık bunlar, gıdanın hayvan sahibinin mülkü olması gibi ağaç sahibinin mülkü olmuştur. Zira malikin artık onlara ulaşma imkânı kalmamıştır.” Devamla şöyle der: “Gasıp, ağacı gasbedilmiş su ile sulamak ve gasbedilmiş yiyeceklerle hayvanı doyurmak sureti ile bir haksızlık yaparak nasıl malik olur? Hâlbuki Şafii mezhebine göre “gasıp gasbedilen şeyin menfaatinin çoğusunu telef ettiğinde ona malik olamaz” denilecek olursa, buna karşı deriz ki: Aralarındaki fark şudur: gasbedilen şeyin menfaatinin çoğusu telef edilmişse geriye verilmesinin mümkün olmasıdır. Burada ise geri kalanda mülkiyet meydana çıkmış olmakla beraber gasıbın mülküne ait

olan ağaçların ve hayvanın kuvveti sebebi ile geri verme imkânsız hale gelmiştir.³⁶

c. Karafi'nin el-Füruk'u telif sebebi: Karafi'nin, el-Furuk'u sadece kavaide hasrederek yazmasındaki sebebe bakarak şöyle diyebiliriz: O önce kaideleri ez-Zahira'da dağınık bir şekilde işlemiş daha sonra da bunları el-Furuk'ta toplayarak şerh, açıklama, esrar ve hikmetlerine yönelerek çokça izahlarda bulunmuştur. Kavaidu'l-Ahkâm kitabında ise İz b. Abdüsselam kitabı telif sebebini açık bir şekilde şöyle ifade etmiştir: Bu kitabın ortaya konmasından amaç; kulların, onları elde edebilmeleri için taat, muamelat ve diğer tasarruflar ile ilgili maslahatların, sakınabilmeleri için muhalif olan maksatların, muhayyer oldukları hususları bilmeleri için mubahlarla ilgili maslahatların beyan edilmesidir. Bunun yanında yerine getirebilmeleri mümkün olmayacak şekilde kulların kesbi kapsamına giren maslahatlardan bazısının diğerlerine öncelenmesi ve mefsedetlerden bazısının da diğerlerinden sonraya bırakılmasının açıklığa kavuşturulmasıdır.³⁷

d. Karafi'nin mezhep taassubundan uzak duruşu: Karafi, mezhep taassubundan uzak duruşu ve sağlam ilmi temellere bağlı içtihada davet etmesi noktasında hocasının yönteminden etkilenmiştir. Ki bu vesile ile onun icthadi görüşleri, taklide karşı durma ve fıkhi mezheplerin

³⁶ Kavaidu'l-Ahkâm 1/273

³⁷ Kavaidu'l-Maslahati ve'l-Mefsedeti inde Şihabiddin el-Karafi s: 73

gözlemlenmesi zarureti beraberce getirmiştir. Bu, özellikle imamlar döneminde belirli bir şekilde itibara alınan örf ve maslahatlara bağlı fetvalarda daha belirgindir ki, bu itibar daha sonra zeval bulmuştur.³⁸

İmam İz –rahimehullah– der ki: Fakih; vazıh olanı vazıh, müşkil olanı da müşkil gören kişidir. Müşkili vazıh yapmak için zorlamaya giren kişi kendisine zulmetmiştir. Böyle yapan kimse akıllı birisi ise kendisini küçümseyenlerin ilki olmuş olur. Rical karşısında hakka taassup göstermek hak karşısında ricale taassup göstermekten evladır.³⁹ Karafi, hocasının sözünü son derece açık bir şekilde ortaya koyarak “Tenbih” başlığı altında şöyle demiştir: Müctehidin, hakkında fetva verip de bu fetvasının icmaya, kurallara, nassa veya racih olana muarız olmaktan salim olan açık kıyasa muhalif olması durumunda onu taklid eden kişinin bu fetvayı insanlara nakletmesi ve Allah’ın dini hakkında onunla fetva vermesi caiz değildir. Zira bu hükmü bir hâkim verseydi onu nakzederdi. Devamla şöyle der: Buna göre ehl-i asrın, mezheplerini inceleyip araştırmaları gerekir. Bu türden şeyler buldukları zaman onunla fetva vermeleri kendilerine haramdır. Hiçbir mezhep bundan uzak kalmaz. Ancak bu az veya çok olabilir.⁴⁰

³⁸ Aynı eser s: 73

³⁹ Kavaidü’l-Maslahati ve’l-Mefsedeti inde Şihabiddin el-Karafi s: 74

⁴⁰ Aynı eser s: 74

e. İctihatta maksada dayalı kurallara işlerlik kazandırma: Karafi –merhum– şeriatın maksat ve sırlarına yönelik özel bir eser vermemiştir. Çünkü o, bunların tanımını verip fer’i hususlarını zikrederek kural ve mebasları hakkında tafsilatlı bilgi vermiştir ki hocası İz b. Abdüsselam da öyle yapmıştır. Fakat o, bu maksada dayalı kuralları icthada, furu-i fıkhiyenin gerekçelerine/ illetlerine ve hükümlerin cüz’iyatına işlerlik kazandırmaya yönelmiştir. Bu vesile ile bu kaidelerin önemli bir kısmını işler hale getirip onlara ilmi bir özellik vererek teorik plandan pratik alana taşıyabilmiştir. Bunu özellikle de el-Furuk adlı eserinde ortaya koymuştur. Hükümlerin, illetleri ile uyumluluğu noktasında mukayese yaparken ortaya çıkan fıkıh kaideleri arasındaki maslahata dayalı bu bakışı/teoriyi ortaya çıkarma açısından birçok cüz’i mesele getirmiştir. Şeyh İz b. Abdüsselam’ın öncelik, sistem ve tertip açısından üstünlüğü olmakla beraber Karafi’nin de içtihat, süreklilik ve işlerlik kazandırma yönünden üstünlüğü bulunmaktadır. O önce olması sebebi ile üstünlüğe sahip olup güzel bir övgüye layıktır. Allah, bana da ona da ahiret derecelerinden çok başışta bulunsun.⁴¹

f. Furu-i fıkhiyeden kaideye örnek verme: Karafi’nin aksine İz b. Abdüsselam konuyu işlerken okuyucunun zihnine yerleşecek derecede kaide için fıkıhın cüz’i meselelerinden çokça örnekler sunar. Karafi’nin ise

⁴¹ Aynı eser s: 76

münakaşa bulunan iki taraf arasında ihtilaf mahallinde bulunan kaideleri çokça karmaşık şekilde verdiğini veya inandığı bir farkı desteklediğini ya da onu savunduğunu görmekteyiz. İz b. Abdüsselam maslahat ve mefsedetlerin tercihinine yönelik kaidelerle ilgili olarak 63 örnek verir. Mefsedetlerden uzak maslahatlara örnek verir ve onun için de 63 örnek sunar. Kalple ilgili haklara örnek getirdiği zaman buna 29 adet örnek verir. Maslahatların eşit olmasına ve bir arada bulunmasının imkânsızlığına da örnek verdiği zaman bir tane örnek getirmiştir.⁴²

g. Karafi'nin, hocasının görüşlerini toplayıp nakletme gayreti: Görüş ve içtihadında kendisine muhalif olsa da bunu yapardı. Karafi'nin bu etkilenmesi hocası İz'i anarken zahir olur ve adeta sağanak yağmur gibi övgü ifadeleri kullanır. Mesela “doksan beşinci fark”ta şöyle der: Şeyh İz b. Abdüsselam'dan –Allah ona rahmet etsin ve yüce ruhunu mukaddes kılsın– başkasının bu farkı ortaya koyduğunu görmedim. Kendisi şeriatın hem akli hem de nakli birçok alanında ileri derecede görüşleri vardı ve başkasına nasip olmayan fütuhatlar kendisine bahşedilmişti. Allah kendisine çokça rahmet eylesin.⁴³ Hocasının, kendi nazarında işgal ettiği yüce konumuna rağmen Karafi, büyük bir edep ve saygı ile

⁴² Kavaidu'l-Maslahati ve'l-Mefsedeti inde Şihabiddin el-Karafi s: 76

⁴³ Aynı eser s: 77

birçok meselede kendisinden farklı düşündüğü noktalarda münakaşada bulunmuştur.⁴⁴

Karafi'nin, el-Furuk'ta zikrettiği kaidelerden bazıları şunlardır:

- Velinin tasarrufu maslahat ile sınırlıdır.
- Emirlerin dayanakları maslahatlar, nehiylerin dayanakları ise mefsedetlerdir.
- Beş hususta Ümmet-i Muhammed ile diğer milletler eşittir, bunlar: Can, mal, ırz, akıl ve nesebin muhafaza edilmesinin zorunluluğudur.
- Mefsedetlerin def'i maslahatların celbinden evladır.
- Tearuz anında özel mefsedet genele öncelenir.
- İki mefsedet tearuz ettiğinde daha hafifi irtikâp edilmek sureti ile daha büyüğü gözetilir.
- Şariin hürmetten ibahaya çıkmadaki ihtiyatı, ibahadan hürmete çıkmasından daha çoktur.
- Vesilelerde makasid hükmü vardır.
- Vesileler derece bakımından mekasıttan aşağıdadır.
- Vesile maksada götürmezse itibardan düşer.
- Maksada – ulaşmada – iki vesile varsa – kişi – muhayyerdir.
- Vacibin, ancak kendisi ile tamamlandığı şey de vaciptir.

⁴⁴ Aynı eser s: 77

- Meşakkat kolaylığı celbeder.
- Zaruretler mahzurlu şeyleri mübah kılar.
- Ecir/mükâfat maslahat miktarınca, ceza da mefsedet miktarıncadır.

Şeyh Kunduz Muhammed el-Mahi «Kavaidu'l-Maslahati ve'l-Mefsedeti inde Şihabiddin el-Karafi min hilali Kitabihî'l-Furuk» adlı bir mastır tezi hazırlamış ve orada maslahatların celbi ve mefsedetlerin def'inden, kaidenin formüle edilmesi, şerhi, delillerinden, kural ve fer'i meseleleri ile istisnalarından bahsetmiştir. Ayrıca maslahat-mefsedet ve vesilelerin kuralları ile meşakkat ve teysir kuralları arasındaki tercih kaidelerini ifade etmenin yanında meşakkatin tanımını yapmış, kaide, delilleri, kısımları, sınırları, fer'i meselelerini açıklığa kavuşturmuştur.⁴⁵

İz b. Abdüsselam ve Karafi dönemlerindeki islam ümmetinin ilmi mirası, şariat âlimleri ve müçtehitlerinin nazarında mutemet olan teşri kaynaklarının asıllarından elde edilmiş olup hareket noktaları da kitap, Sünnet ve bunlara bağlı olan diğer içtihat usulleridir. Zira onlar, vakıanın içinde olmuşlar, yaşadıkları zamanın olaylarından etkilenmişler ve kendilerinden sonra gelenler için dosdoğru caddeden sapmadan takip edecekleri yol ve yöntemler belirlemişlerdir. Bu ümmetin daha sonra gelenleri de onların adımlarını ve ortaya koydukları içtihatlarını

⁴⁵ Kavaidu'l-Maslahati ve'l-Mefsedeti inde Şihabiddin el-Karafi s: 344

takip etmişlerdir. Dolayısıyla bu büyük ilmi mirası, fıkhi içtihatları ve bütün bu ilmi mükteşebatı tecdit ve gelişme propagandası adı altında yok sayma çabaları aslında yaşanan fıkıhla mukayeseli fıkıh arasını cemedan ve kendi dönemlerinde yeni ortaya çıkan hususlara dosdoğru şer'i çözümler bulmaya yönelen selefından bu ümmeti uzaklaştırıp dönüştürme projesidir.⁴⁶

- İslam ümmetinin tarihinin ve her dönemin kendisine ait şartlarının bulunduğunun öncekilerin tarih ve tecrübelerinden istifade ederek araştırılması gerekir ki biz de onların düştüğü aynı hatalara düşmeyelim. Zira düşmanlarımız bizim tarihimizi iyi bilmekte ve zayıf noktalarımızı yakalayarak diledikleri gibi hareket ettirmektedirler. Yaşadıklarımız bunun en canlı şahididir.
- Büyük ilmi kudret sahibi şahsiyetlere vurgu yapılmalı ve bunun da taklit ve katılık boyunduruğundan kurtulmak anlamına geldiği ifade edilmelidir. Böylece bu durum yaşanan vakıya ya kavli veya ilmi cihad ile etki etmiş olur. İşte biz bunu İmam Karafî ve hocası İzzet b. Abdüsselam'ın şahsiyetinde görmekteyiz. Birincisi Mısır'da büyük bir ilmi cihadın öncülüğünü yapmış, diğeri ise dil ve kalem cihadını cemetmiştir.⁴⁷

⁴⁶ Aynı eser s: 344

⁴⁷ Aynı eser s: 344

- Maslahatçı bakıştan, uzak görüşlü bir makasid anlayışından ve yaşanan vakıya yoğunlaşmaktan uzak herhangi bir fıkhi içtihat; şeriatın ruh ve maksatlarından uzak olması sebebi ile etkileşime geçmesi imkânsızdır.
- Fıkıh ve usul okuma ve araştırmalarında taklid tavrından uzak durulmalıdır. Biz bunu Karafi'nin el-Furuk'unda buluyoruz. Zira o fıkhi araştırmalar noktasında karmaşık bir şekil ortaya koymuştur ki biz bunu fıkıhın furuatı arasında değil de bi-zatihi kavaid-i fıkhiyye arasında yapmış olduğu ayırımından yola çıkarak anlayabiliyoruz. Böyle bir faaliyet neticesinde şeriatın sırları ve külli maksatları zahir olmaktadır.
- İmam Karafi –merhum– çağının fıkıh, usul, dil ve astronomi bilimlerini toplamış ve bu hususta akranlarını çok geride bırakıp taklid boyunduruğundan uzak bir şekilde ciddi ilmi katkılarda bulunmuş olup fetvaları da hukukun kolaylık ve yücelik prensibi ile örtüşür halde olmuştur.
- Karafi, fıkıh kaidelerini yerleştirmekle kalmamış aksine usule, maksada, dile ve mantığa dair kaideleri de belirleyerek yerleştirmeye ve bunları içtihat ve istinbat işleminde işler hale getirmeye çalışmıştır.

- Karafî'nin ilmi şahsiyetinin oluşmasında dar mezhepçilikten ve kör asabiyetten kurtulmuş olduğunu görmekteyiz. Bu da farklı kültürlerle karşı karşıya geldiğimiz bir dönemde olmaktadır. Bir topluluğu bütünüyle bir mezhebe tabi olmaya mecbur kılmak onları zorluğa sürüklenme anlamına gelir. Bununla beraber dört büyük fıkhi mezhepten birine bağlı olmakta hiç bir sakınca yoktur.⁴⁸
- Fıkıh kaidelerinin hacimli fıkıh kitaplarından çıkarılıp ayrı ayrı incelenip delillendirilerek istisnaları da ortaya konulmalıdır ki araştırmacılar için muteber fıkıh mezheplerinden herhangi birisinin fer'i konularına kolayca ulaşma imkânı olsun.
- İhtisas öğrencileri için eğitim yöntemlerine furuk ilmi de dâhil edilmelidir. Çünkü bu alan kuralları yerleştirme, fer'i ve maksada dayalı hususları cemetmektedir.⁴⁹

Karafî'nin Vefatı

Tedris, talim ve telifle geçen dopdolu bir hayatın ardından Şihabuddin el-Karafî Mısır'ın dışında bulunan Fustat'a yakın noktadaki Nil'in kenarında bir köy olan Deyr et-Tin'de tercih edilen görüşe göre hicri 684 senesinde

⁴⁸ Kavaidü'l-Maslaha ve ve'l-mefsede s: 345

⁴⁹ Aynı eser s: 345

vefat etmiştir. Rahmetullahi aleyh. İnşallah kitabın ileriki sayfalarında haçlı savaşları döneminde meydana gelen kültürel çatışmalardan bahsederken Karafi'ye döneceğiz.

3. Celaluddin ed-Deşnavi

İz b. Abdüsselam'ın öğrencilerinden bir diğeri imam Ahmed b. Abdurrahman b. Muhammed el-Kindi ed-Deşnavi'dir. Fakih ve usulcü olup hicri 615 senesinde Mısır'ın Said bölgesinde dünyaya gelmiştir. İlim, fıkıh, hadis ve usulü döneminin âlimlerinden almış olup İbni Dakik el-İd ile arkadaşlıklar. İz b. Abdüselam, el-Münziri gibi dönemin en ileri gelen âlimleri yanında gözde öğrencilerdendi. Öyleki Şafii mezhebinde riyaset derecesine varmıştı. Vera sahibi, zahid, abid ve muttaki birisiydi. Birçok kitabı olmakla beraber en önemlisi “Menasiku'l-Hac” adlı eseridir. “et-Tenbih” adlı eser üzerine de bir şerhi olmakla beraber oruç bahsine kadar gelebilmiştir. Ayrıca nahivle ilgili başlangıç seviyesinde bir kitabı ve daha başka kitapları da vardır. Hicri 677 senesinde vefat etmiştir. Allah rahmet eylesin!⁵⁰

4. Ahmed b. Ferah el-İşbili

İmam Ahmed b. Ferah b. Ahmed el-İşbili; muhaddis, fakih ve İmi ile amel eden bir âlimdir. Hicri 625 senesinde Endülüs'ün bir şehri olan İşbiliye'de dünyaya gelmiştir.

⁵⁰ Tabakatu's-Şafiiyyeti'l-Kübra 8/20–22. Hüsnü'l-Muhadara 1/417

Hristiyanlara esir düşmüş, derken Allah kendisini kurtarmış ve o da Dımaşk'a giderek o bölgenin âlimlerinden istifade ettikten sonra Kahire'ye ilmi yolculuk yapmış ve orada Sultanu'ülema ile karşılaşmış ve onun ilim kaynağından doya doya içmiştir. Kendisinin fıkından ve ilminden çok fazla istifade etmiştir. Öyle ki akranlarını geride bırakmış, ardından Dımaşk'ı vatan edinmiştir. Kendisi sekinet ve vakar sahibi birisiydi. Zehebi (V: 765) der ki: Meclisinde bulundum ve kendisinden ilim aldım. Ne güzel bir hocaydı. Sekinet, vakar sahibi olup dindar ve hazır cevap birisiydi. Hicri 699 senesinde vefat etmiştir. Allah rahmet etsin!⁵¹

5. Şerefuddin Ebu Muhammed ed-Dimyati

İmam Hafız Abdülmümin b. Halef b. Ebü'l-Hüseyn b. Şeref b. Hıdır ed-Dimyati. Döneminin hadisçilerinin imamıydı. Hicri 613 senesinde Dimyat'ta dünyaya gelmiş olup yine orada bölgenin ileri gelen âlimlerinden Kur'an, usul, fıkıh ve feraiz ilimlerini okumuştur. Sonra Kahire'ye ilim yolculuğu yaparak Münziri'ye öğrenci olmuş ve ondan hadis dinleyerek o alanda imam olmuştur.

Âli senetle rivayet ve dirayet ilimlerini cemetti. Sultanu'l-ülema'ya öğrenci oldu ve ondan fıkıh, usul ve diğer ilimleri aldı. Ondan âli senetle kırk tane hadis tahrir etti. Sonra tadrise meşgul olmaya başladı ve uzak bölgelerden kendisine ilim için gelenler oldu. Kendisini

⁵¹ Tabakatu's-Şafiyyeti'l-Kübra 2/291. En-Nucumu'z-Zahira 8/191

bir kısım ilim talipleri öğrencilik yaparak büyük ilminden istifade ettiler. Faydalı kitapları vardır. Bunların en önemlisi “es-Salatu’l-Vusta” ve “Kabailu’l-Hazrec” kitaplarıdır. Hicri 705 senesinde vefat etmiştir. Allah rahmet etsin!⁵²

6. Şihabuddin Ebu Şame

İmam Abdurrahman b. İsmail b. İbrahim b. Osman. Ebu’l-Kasım ve Ebu Şame şeklinde künyeleri vardır. Lakabı Şihabuddin el-Makdisi eş-Şafii’dir. Kıraat, nahiv, usul, tarih ve ilmin diğer alanlarında da mahir birisiydi. İctihat rütbesine ulaştığı da söylenir. Hicri 599 senesinde dünyaya gelmiş olup on yaşına girmeden Kur’an-ı Kerim’i ezberlemiş, ardından İz b. Abdüsselam’dan fıkıh tahsil etmiş ve sürekli olarak onun yanında kalarak ona sevgi beslemiştir. Kendisinden birçok haber ezberlemiş olup ardından Mısır’a giderek o bölgenin alimlerinden fıkıh okuyarak Dimaşk’a dönüp Beyt-i Makdis’i ziyaret etmiştir. iki defa da hac yapmıştır. Faydalı eserler yazmış olup bunların en önemlileri “Ktabu’r-Ravdateyn fi-Ahbari’d-Devleteyn” ve “ez-Zeyl ale’r-Ravdateyn” olup ayrıca Tarihi Dimaşk adlı eseri de ihtisar etmiştir.

İsnevi der ki: İlimde rüşuh sahibi bir alim olup kıraat ilimlerine vakıf, fakih, muhaddis ve nahivci olup çok güzel yazı yazardı. Aynı zamanda mütevazi birisiydi.⁵³ Ölümü

⁵² Tezkiretü’l-Huffaz 2/118. Fetava Şeyhi’l-İslam s: 87

⁵³ Tabakatu’l-İsnevi 2/118 Fetava Şeyhi’l-İslam İz s: 87

ile ilgili bir imtihan da yaşamıştır. Şöyle ki: İki kişi fetva sormak görüntüsü ile yanına giriyorlar ve çok fena bir şekilde kendisini dövüyorlar. Bundan dolayı hasta düşüyor ve bu durum hicri 665 senesindeki ölümüne kadar devam ediyor. Bu mihne tarihi ve kendisinin bunu Allah’a havale edişi kaydedilmiştir. Allah rahmet etsin!⁵⁴

7. Tacuddin el-Ferkah

İmam Abdurrahman b. İbrahim b. Ziya eş-Şeyh Tacuddin. el-Ferkah diye maruf olup hicri 624 senesinde dünyaya gelmiş olup İz b. Abdüsselam’dan fıkıh okumuş, İbni Salah ve çağının diğer alimlerinden hadis dinlemiş olup çağında Şam’ın fakihi olmuştur. Müdekkik ve akli melekesi çok güçlü bir imamdı. Hicri 690 senesinde vefat etmiştir. Allah rahmet etsin.⁵⁵

8. Sadruddin İbni Binti’l-Eaz

Adil, vera sahibi, salih ve tavizsiz bir kadı olan Ömer b. Abdülvehhab b. Halef el-Alami. Daha önce bahsi geçen Takiyyuddin’in kardeşi Kadi’l-kudat Tacuddin binti’l-Eaz’ın oğludur. Hicri 625 senesinde dünyaya gelmiş olup Münziri ve asrının ileri gelen alimlerinden hadis dinlemiş, fıkıh ve usulü ise İz b. Abdüsselam’dan almış ve kendisinden etkilenerak ahlakını örnek almıştır. Ayrıca yargı hususunda,

⁵⁴ Fevatü’l-Vefayat 1/527. Fetava Şeyhi’l-İslam İz s: 88

⁵⁵ Şezeratü’z-Zeheb, Feteva Şeyhi’l-İslam’dan naklen s: 88.

zalim ve haddi aşanlara karşı sert davranma noktasında onun yolundan yürümüştür. Kendisini kadılık görevinden azlederek tedris ile yetinmiştir. Hicri 680 senesinde vefat etmiştir. Allah rahmet etsin!⁵⁶

9. Ebu Ahmed b. Zeytun

Ebu Ahmed b. Ebi Bekr b. Müsafir b. Ebi Bekr b. Ahmed b. Abdirrafi el-Yemeni el-Maliki olup İbni Zeytun diye meşhurdur. Tunus'ta kadıydı. Doğuya iki defa ilmi yolculuk yapmış olup İz b. Abdüsselam'dan fıkıh okumuştur. Ayrıca çağının diğer alimlerinden de fıkıh ve ilim tahsil etmiştir. Daha sonra baş kadılık makamına getirilmiş olup şöhret bulmuş ve insanlar kendisinden çok faydalanmışlardır. Hicri 691 senesinde vefat etmiş olup Tunus'ta defnedilmiştir.⁵⁷ Rahmetullahi aleyh.

İz b. Abdüsselam'ın daha fazla öğrenci olmasına rağmen fazla uzatmamak için bu kadarıyla yetiniyoruz.

⁵⁶ el-Bidaye ve'n-Nihaye 17/580

⁵⁷ ed-Dibac, İbni Ferhun s: 99

İz b. Abdüsselam'ın Eserleri

*Ş*eyh İz b. Abdüsselam çok faydalı eserler bırakmıştır ki⁵⁸ bunlar onun yüce konumuna, şeriâtın hakikatleri ve kapalı yerleri hakkındaki geniş birikimine, mekasidü's-şeria konusundaki sağlam bilgisine ve Şari-i Hâkimin genel olarak beşeri mefsedetlerin karanlığından ve zararlarından çıkarıp maslahatların aydınlığına ve hayırlarına ulaştırarak mutlu etmek için gözettiği Kur'an-ı Kerim'in manalarını ve yüce maksatlarını doğru bir şekilde anlayışına şahitlik etmektedir. Böylece o, ilimleri eserlerinden fazla olan kişilerden olmaya hak kazanmıştır. Yoksa ibaresi dirayetinin altında olanlardan değildir. Zahiri ilimlerdeki mertebesi ise ilk dönemin sadıkları ile

⁵⁸ Mekasidu's-Şeria inde'l-İmam İz b. Abdisselam s: 48

beraberdır. Marifet bilgisi ve Allah hakkındaki bilgisi ise ehline maruftur. Farklı alanlarda eser vermiştir. Bunlardan bir kısmı basılmış olup, bazıları da hala el yazması halinde beklemektedir. Çağdaş araştırmacılar bu telif edilmiş eserler⁵⁹ hakkında geniş araştırma yapmışlar ve şu kısımlara ayırmışlardır:

1. Tefsir İlimleri

- a. Maverdi'nin "en-Nüket ve'l-Uyun" adlı eserinin muhtasarı: Dr. Abdullah el-Vüheybi tek cilt halinde tefsirde doktora çalışması olarak tahkik etmiş, İz b. Abdüsselam'ın eserleri ve tefsirdeki metodu hakkında bir inceleme yapmıştır. Ayrıca İz b. Abdüsselam'ın bu tefsirde takip ettiği yöntem hakkında da bilgi vermiştir.⁶⁰
- b. Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim: İz b. Abdüsselam bu kitapta istiaze ve besmelenin tefsiri ile başlamış, ardından nahiv ve irabın da yardımıyla Kur'an-ı Kerim surelerini tek tek tefsir etmiştir.⁶¹ Bu kitap hala el yazması halindedir ve el yazması beş nüsha Türkiye'de mevcuttur.⁶²

⁵⁹ Aynı eser s: 48

⁶⁰ el-İz, Vüheybi s: 10, 177

⁶¹ Tabakatu's-Şafiyye 8/248

⁶² Şeceretü'l-Mearif, el-İz, Muhakkikin mukaddimesi s: 138

- c. el-İşara ile'l-İcaz fi ba'di Envai'l-Mecaz: Bazen kısaca "Mecazü'l-Kur'an" deniliyor. Kitap birkaç defa basılmıştır. Kitabı İbni Kayyım el-Cevziyye ihtisar ettikten sonra ilavelerde bulunarak "el-Fevaidü'l-Müşevvik ila Ulumi'l-Kur'an ve İlmi'l-Beyan" adı vermiştir. Ayrıca Suyuti de İz'in kitabını özetledikten sonra ilavelerde bulunarak kitaba "Mecazu'l-Fursan ila Mecazi'l-Kur'an" adını vermiştir. İz'in bu kitabı, Kavaidü'l-Ahkâm kitabı ile beraber en önemli iki kitabı olarak itibar görmektedir.⁶³
- d. "Emali İz b. Abdisselam": Bu kitap; Kur'an-Kerim'in bazı ayetlerini, bazı seçme hadisleri, bazı fıkhi konular hakkındaki tartışmaları içermektedir. Bunlar İz b. Abdüsselam'ın Kur'an-ı Kerim'i tefsir ederken yaptığı derslerden oluşmaktadır. Bunların birkaç yazması mevcut olup üç emaliyi içermektedir. El yazma nüshalardan birisi sadece birinci kısmı içermekte olup ünvanı ise "Fevaidü'l-İz b. Abdisselam"dır. Bundan dolayı Rıdvan en-Nedvi bu birinci kısmı doktora risalesi olarak hazırlamış olup Kuveyt Vakıflar Bakanlığı 1967 senesinde basımını üstlenmiştir. Daha sonra el yazması nüshalara dayanarak "el-Fevaid fi-Müşkili'l-Kur'an"

⁶³ el-İz b. Abdisselam, er-Zuhayli s: 136

adı ile Cidde’de bulunan Daru’ş-Şuruk tarafından 1982 senesinde yeniden basılmıştır.⁶⁴

2. Hadis, Siyer ve Tarih

- a. “Şerhu Hadis La Darara ve La Dırar”: Bu kitabı İz b. Abdüsselam’a Rıdvan en-Nedvi nisbet etmiştir.⁶⁵
- b. “Şerhu Hadis Ümmü Zer”: Hadisin ravisi Aişe (r.anha)dır. Bundan bir yazma nüsha İstanbul Fatih Kütüphanesi 1141 numarada mevcut olup varak hacmindedir. Hafız Münziri’nin Muhtasar Sahih-i Müslim adlı kitabından büyük bir cilt halindeki yazma bir nüshanın sonuna eklidir.⁶⁶
- c. “Muhtasar Sahih-i Müslim”: İbnu’s-Subki onu İz’in kitapları arasında saymış olup Davudi de bu şekilde zikretmiştir. Fakat mevcut yazma kataloglarda böyle bir kitap geçmemektedir. Bu, ya özel yazmalar arasında ve dünyanın farklı yerlerinde dağınık bir şekildedir. Ya da müslüman beldelerin yaşadığı sıkıntı, savaş ve işgaller sonucu Müslümanların kaybolan büyük mirası ile birlikte yok olup gitmiştir.

⁶⁴ el-İz b. Abdisselam, ez-Zuhayli s: 138

⁶⁵ el-İz, Nedvi s: 75

⁶⁶ el-İz b. Abdisselam, ez-Zuhayli s: 138

- d. “Bidayetü’s-Sul fi-Tafdili’r-Resul”: Eskiden Mısır’da baskısı yapılmış olan küçük bir risaledir. Şeyh Abdullah b. Muhammed es-Sıddık el-Ğumari’nin, üzerinde talikleri vardır. Daha sonra Dr. Selahuddin el-Müneccid kitabı tahkik etti ve Daru’l-Kitabi’l-Cedid 1401 senesinde Beyrut’ta basımını yaptı. Ardından el-Albani tahkik etti ve 1403 senesinde Beyrut’ta el-Mektebü’l-İslami basımını üstlendi. Daha sonra Seyyid Muhammed Edib Kelkel bu kitabı tahkik etti ve Daru’d-Da’va (Hama) basımını yaptı. İz b. Abdüsselam, Resulullah’ın (s.a.v.) tafdili noktasında 32 vecih serdetmiştir ki bunlar Allah Teâla’nın ona bağışladığı hususiyetlerdir.⁶⁷
- e. “Kıssatu Vefati’n-Nebi Sallahu Aleyhi Ve Sellem”: Bu kitabın bir nüshası Berlin Kütüphanesi 9614 numarada mevcuttur.⁶⁸
- f. “Terğibu Ehli’l-İslam fi-Sekeni’s-Şam”: Kitap Şam’ın fazileti ve orayı vatan edinmeye teşvik konusunu anlatmaktadır. Birkaç defa basımı yapılmış olup ilk baskısı Ahmed Samih el-Halidi ed-Diri’nin gayreti ile el-Matbaatu’t-Ticariyye (Kudüs 1940/1359) tarafından yapılmıştır. Daha sonra Bağdad ve Amman’da 1987 senesinde Muhammed Şekur b. Mahmud el-Haci’nin tahkiki

⁶⁷ Aynı eser s: 139

⁶⁸ Aynı eser s: 139

ile basılmıştır. Ayrıca İyad et-Tabba'nın tahkiki ile de basılmıştır.⁶⁹ Bunlar hadis, siyer ve tarih alanındaki en önemli kitap ve risaleleridir.

3. İman, Akide ve Tevhid İlmi

- a. Risale fi-İlmi't-Tevhid
- b. Vasiyyetü's-Şeyh İzzeddin
- c. Nübzetün fi'r-Reddi ale'l-Kaili bi-Halki'l-Kur'an
- d. el-Fark beyne'l-İslami ve'l-İman
- e. Beyanu Ahvali'n-Nas Yevme'l-Kıyame
- f. Mülhetü'l-İtikad (veya) el-Akaid⁷⁰

4. Fıkıh ve Fıkıh Usulü

a. "Kavaidu'l-Ahkâm fi-Mesalihi'l-Enam"

Bu kitabın eski kaynaklardaki adı "el-Kavaidu'l-Kübra" şeklindedir. Dünyanın değişik kütüphanelerinde birçok yazma nüshası mevcuttur. Bu kitabın konusu; maslahatların celbi ve mefsedetlerin def'ine itibarla şer'i hükümlerin beyan edilmesidir.

İz b. Abdüsselam kitabının maksatlarını şu sözü ile açıklığa kavuşturmuştur: Bu kitabın ortaya çıkarılmasından

⁶⁹ el-İz b. Abdisselam, ez-Zuhayli s: 139

⁷⁰ el-İz b. Abdisselam Sultanu'l-Ülema, Dr. Faruk Abdulmuti s: 52-55

amaç; kulların elde edebilmesi için taat, muamelat ve diğer tasarruflar ile ilgili maslahatları, sakınabilmeleri için bunlara aykırı olanlarla ilgili maksatları, haberdar olabilmeleri için ibadetlerle ilgili maslahatları, bazı maslahatların diğerlerine öncelenmesi, bazı mefsedetlerin diğerlerinden sonraya bırakılması ve güç yetirememesi ve ona yol bulamama değil de kulun kesbi altına dâhil olan hususları açıklığa kavuşturmadır.⁷¹

Maslahat ve mefsedetlerin mahiyeti hakkında şu açıklamada bulunur: Maslahat dört kısımdır: Lezzetler ve sebepleri ki bunlar; dünyevi ve uhrevi kısımlarına ayrılırlar. Dünyanın lezzetleri ve sebepleri, sevinçleri, acıları ve sebepleri, umumi oluşu ve sebeplerine gelince, bunlar ibadetlerle bilinir. Dünya lezzetlerinin en faziletli olanlarından birisi marifetlerin ve bazı hallerin lezzetleridir. Peygamberler hakkında ise bazı fiillerin lezzeti böyledir. Dolayısıyla göz aydınlığı namazda kılınan bir kimse namaz kendisine meşakkatli kılınan kimse gibi olamaz. Zekâtı gönül hoşluğu ile veren biri hoşlanmayarak veren kimse gibi olamaz.⁷²

Ahret lezzetleri ve sebepleri, sevinçleri ve sebepleri, acıları ve sebepleri gam ve sebeplerine gelince, bunların göstergeleri vaid, engel olma ve tehdittir. Lezzetlere örnek şu ayetlerdir:

⁷¹ Kavaidu'l-Ahkâm fi-Mesalihi'l-Enam 1/10

⁷² Aynı eser 1/11,12

“Orada canlarının istediği, gözlerinin hoşlandığı her şey vardır.” (Zuhuf, 71) “Onlara pınardan (doldurulmuş) kadehler dolaştırılır. Berraktır, içenlere lezzet verir.” (Saffat, 45-46)

Sevinçlerin örneği ise şu ayetlerdir:

“(Yüzlerine) parlaklık, (gönüllerine) sevinç verir.” (İnsan, 11). “Onlar, Allah’ın, kendilerine lütfundan verdiği şeyler sebebi ile sevinç içindedirler.” (Al-i İmran, 170). “Allah’tan gelen nimet ve lütfu sebebi ile sevinmektedirler.” (Al-i İmran, 171)

Acılarla ilgili ayetlerden örnekler şunlardır:

“Onlar için elim bir azap vardır.” (Maide, 36) “Ve ona her yandan ölüm gelecek, oysa o ölecek değildir (ki azaptan kurtulsun). Bundan öte de şiddetli bir azap da vardır.” (İbrahim, 17)

Gam ile ilgili ayetten örnek de şöyledir:

“İzdiaptan dolayı oradan her çıkmak istediklerinde, oraya geri döndürülürler ve: ‘tadın bu yakıcı azabı!’ (denilir).” (Hac, 22)

Sonra bunun ardından maslahat ve mefsedetle ilgili kaideleri naklederek açıklamaya başlar. Sonra da bunları birçok değişik örnekle açıklığa kavuşturur. Bunlardan birisi, mefsedetlerden uzak olan maslahatların bir arada bulunması hakkında zikrettiği örnektir ki bu konuda şöyle der: Sırf uhrevi maslahatlar bir araya toplandığında/cem olduğunda, onları elde etme imkânı olduğu sürece elde ederiz. Elde etme imkânı yoksa bu durumda “O halde sözü dinleyip de en güzeline tabi

olan kullarımı müjdele.” (Zümer, 17-18), “Rabbinizden size indirilenin en güzeline (Kur’an’a) tabi olun” (Zümer, 55) ve “Kavmine de onun en güzeline almalarını emret.” (A’raf, 145) ayetlerinin gereği olarak en elverişli ve en üstün olandan daha düşüğüne doğru yol alınız. Bir arada bulunma –cem– imkânı olmamakla beraber eşitliğin bulunması durumunda ise muhayyer oluruz ve böyle bir noktada kura da çekilebilir. Eşitlik ve tefavüt durumunda da farklılık olabilir ki o zaman daha üstün olanın ve fadılın/üstünün mefdule/daha aşağıdakine takdiminin beyan edilmesi için maslahatlar, vacipler ve menduplar arasında fark kalmaz.⁷³

Kendisi buna birçok örnek vermiş, fakat biz bir tek örnekle yetinelim. Her bir farz, kendi türünden olan nafilelere takdim edilir/öncelenir. Taharetin farzlarının taharetin nafilelerine, namazın farzlarının yine namazın nafilelerine takdim edilmesi, sadakaların farzlarının bunların nafilelerine takdim edilmesi de bu kabildendir.⁷⁴ Bu kaideyi açıklığa kavuşturmak için örnekler vermeye ve fer’i meseleler serdetmeye devam etmekte, öyle ki fadılı mefdule önceleme noktasında yirmi üç tane örnek vermektedir.⁷⁵

⁷³ el-İz b. Abdisselam Hayatuhu ve Asaruhu ve Menhecuhu fi’t-Tefsir s: 136

⁷⁴ Aynı eser s: 136

⁷⁵ Aynı eser s: 136

Cem'in mümkün olmaması yanında maslahatların eşit olması durumunda şöyle der: Cem'in mümkün olmaması ve maslahatların eşit olması durumunda eşitler arasında tenazü olması sebebi ile takdim ve tehir noktasında muhayyer oluruz.⁷⁶ Ardından maslahatlardan uzak olan mefsedetlerin toplanması ile ilgili bir fasıl açarak şöyle der: Sırf mefsedetler bir araya geldiğinde bu durumda onları defetme imkânı varsa savuştururuz. Hepsini defetme imkânı bulunmadığı zaman da mefsedetin en büyüğünden ve en rezilinden aşağıya doğru yol alınız. Bunlarda da eşitlik söz konusu olursa tevakkuf da muhayyerlik de olabilir. Tesavi ve tefavütde farklılık olabilir ki bu durumda haram olan mefsedetlerle mekruh mefsedetler arasında fark olmaz.⁷⁷

Daha sonra maslahatların mefsedetlerle bir arada bulunmasına dair bir fasıl açarak şöyle der: Maslahatlar ile mefsedetler bir arada bulunacak olursa maslahatları alıp mefsedetleri defetme imkânı olduğu sürece “gücünüz oranında Allah’tan sakının” (Teğabun, 16) şeklinde gelen Allah’ın emrine uyarak öyle yapınız. Maslahatı elde etme ve mefsedeti defetme imkânı olmayıp da mefsedet de maslahattan daha büyükse o zaman maslahatın yok olmasına bakmaksızın mefsedeti defederiz. Allah Teâla buyurur ki: *“Sana şarap ve kumar hakkında soru soruyorlar. De ki: Her ikisinde de büyük bir günah ve insanlar*

⁷⁶ Kavaidü'l-Ahkâm fi-Mesalihi'l-Enam 1/88

⁷⁷ Aynı eser 1/93

için bir takım faydalar vardır. Ancak her ikisinin de günahı faydasından daha büyüktür.” (Bakara, 219)

Allah Teâla bunları mefsedetleri menfaatlerinden daha büyük olması sebebi ile haram kılmıştır. Şarabın menfaati ticaret ve benzeri şeylerle olur. Kumarın menfaati ise kumarda kazananın kaybedenden aldığı şeylerle olur. Şarabın mefsedetleri; akli yok etmesi, düşmanlık, kin ve öfkeyi ortaya çıkarması ve Allah'ın zikrinden ve namazdan alıkoyması sureti ile olmaktadır. Kumarın mefsedetleri ise; düşmanlık ve öfke meydana getirmesi, Allah'ın zikrinden ve namazdan alıkoyması ile olur. İşte bunlar büyük mefsedetlerdir. Ancak bunlar az önce anlatılan menfaatlere nisbetle değildir. Maslahatın mefsedetten daha büyük olması durumunda ise mefsedetini gözetmekle birlikte maslahatı alınız. Maslahatla mefsedetin eşit olması durumunda ise ikisi arasında tercih yapılabileceği gibi tevakkuf da gösterilebilir. Ancak mefsedetlerin tefavütünde farklılık meydana gelebilir.⁷⁸

Bundan sonra maslahatlara götüren vesileleri açıklığa kavuşturmak için bir fasıl açarak şöyle der: “Taatlarla ilgili vesilelerin ecri makasid ve mesalihin farklılığına göre gerçekleşir. Dolayısıyla makasida götüren vesile diğer vesilelerden daha üstündür. Zira Allah Teâlâ'yı, Zatını ve Sıfatlarını tanımaya/marifete götüren vesile onun hükümlerinin bilgisine götüren vesileden üstündür. Cihada götüren vesile cumaya götüren vesileden, cumaya

⁷⁸ Aynı eser 1/98

götüren vesile ise farz namazlar için meydana gelen cemaate götüren vesileden daha üstündür.”⁷⁹

Daha sonra mefsedetlerle ilgili vesileleri açıklama sadedinde bir fasıl açarak der ki: “Muhalefetin/aykırılığın ölçüsü, makasid ve mefasid ile ilgili rezaletlerin farklılık arz etmesi iledir. Dolayısıyla makasidın en rezaletine götüren vesile diğer vesilelerden daha kötüdür. Allah’ın Zatı ve Sıfatları hakkındaki cehalete götüren vesile onun hükümleri hakkındaki cehalete götüren vesileden daha kötüdür. Öldürmeye götüren vesile zinaya götüren vesileden daha kötüdür. Zinaya götüren vesile batıl yollarla birilerinin malını yemeye götüren vesileden daha çirkindir. Yakalayarak ölüme yardımcı olmak ona yol göstermekten daha çirkindir. Aynı şekilde öldürme aletini kullanmak ona yol göstermekten daha çirkin ve kötüdür.”⁸⁰

İkinci cüzün sonunda daha önce zikrettiklerini pekiştirecek şekilde şöyle der: Allah Teâla her hayırlı olanı emreder ve her türlü şerri de yasaklar. Hayır, maslahatları celbetmeyi ifade eder. Şer ise, mefsedetleri celbetmeyi ifade eder. Maslahat ve mefsedetlerden bazıları da vardır ki onları ancak selim bir anlayış sahibi ve müstakim tabiata sahip kişiler anlayabilir.⁸¹

⁷⁹ Aynı eser 1/123

⁸⁰ Aynı eser 1/126

⁸¹ el-İz b. Abdisselam Hayatuhu ve Asaruhu ve Menhecuhu fi’t-Tefsir s: 138

Yine şöyle der: Kitap ve Sünnetteki makasıdı araştırıp incelediğimizde Allah Teâla'nın azı ile çoğu ile her türlü hayrı emrettiğini ve yine azı ile çoğu ile her türlü şerri de yasakladığını görürüz. Dolayısıyla hayır; maslahatların celbini mefsedetlerin de defini ifade eder. Şer ise; mefsedetlerin celbini maslahatların da defini ifade eder. Nitekim Allah Teâla *“Kim zerre miktarı hayır yapmışsa onu görür. Kim de zerre miktarı şer işlemişse onu görür”* (Zilzal, 7-8) buyurmaktadır. Bu durum sırf/halis hayırda ve sırf şerde gayet açıktır. Problem ise iki hayırdan en hayırlısı, iki şerden en şerlisinin bilinmemesi veya maslahatın mefsedete tercihi, mefsedetin maslahata tercihinin bilinmemesi ya da maslahat ile mefsedeti bilemediğimiz durumda ortaya çıkar. Maslahat ve mefsedetten bazısı vardır ki maslahat ve mefsedetin azını ve çoğunu, tercihe şayan olanını olmayanını selim bir anlayış sahibi ve müstakim tabiat sahibi kimseler bilebilir. Devamla şöyle der: Kur'an'da bütün maslahatları elde etme ve bütün mefsedetlerden de alıkoyma noktasındaki en cami/kapsamlı ayet: *“Muhakkak ki Allah, adaleti, iyiliği, akrabaya yardım etmeyi emreder, çirkin işleri, fenalık ve azgınlığı da yasaklar. O, düşünüp tutasınız diye size öğüt veriyor»* (Nahl, 90) ayetidir.

Şeyh İz'in üslubu fakihlerin ağıdalı ifadelerinden uzak olup uyumlu ve zorlamadan halidir. Bazı yerlerde de vaaz üslubu hâkimdir. Özet olarak vereceğimiz uzunca konuşması buna iyi bir örnektir. Şöyle ki: Kısaca diyebiliriz

ki Allah’a yönelene Allah da yönelir. Allah’tan yüz çevirenden Allah da yüz çevirir. Kim Allah’a bir karış yaklaşırsa Allah ona bir zira yaklaşır. Bir zira yaklaşıp O bir kulaç yaklaşır. Ona yürüne koşarak gelir. Nefsine bir şeyi nispet eden kimsenin ayağı kaymış ve sapmıştır. Eşyayı onu nimet olarak veren yaratıcısına nispet eden kimse için O artırır. Zira Allah Teâla: “Eğer şükrederseniz, elbette size (nimetimi) artırırım” (İbrahim, 7) ve “Şükredenleri mükâfatlandıracağız” (Al-i İmran: 145) buyurmuştur. Kendisi ile takarrub edilen şeylerin en üstünü Allah’ın izzeti karşısında tezellül göstermek, azameti karşısında boyun eğmek, heybeti karşısında yokluk hissi içinde olmak ve O’ndan başkasının güç ve kuvvetinden beri olmaktır. İşte bu ariflerin halidir. Bundan dışarı çıkan kimse cahillerin ya da gafillerin yoluna sapmıştır. Hikmet tamamlanmış ve kısmet de yerine getirilmiştir. Artık herkes adil bir hükümle ve hak ile karar yurduna inip orada konaklayacaktır.

Ezelde sabit olan bir şeyin yerine yokluk geçemez. Kalem yazdıktan ve hikmet dolu adalet hüküm verdikten sonra hiçbir çaba onu değiştiremez. Kaçacak yer nerede ve gidiş nereye? Gidecek olan şeyin gideceği kesinleşmiştir. Dolayısıyla kaderlerin belirlemediği ve kalemlerin yazmadığı istekleri istemek ne büyük bir kayıptır. Nasıl bir musibettir. Ne kadar büyük ve hayret verici bir kayıptır. Allah’tan ve O’nun kudretinden kaçış nereye? İnsanlar yakınlarındakine bakarken çok uzağa düşmüşler ve ne

kendilerine bir zarar ve fayda ve ne de kendilerini muhafaza edip bir belayı savuşturabilirler.⁸²

İz b. Abdüsselam'ın ruh hali bu kitabında açıkça gözükmektedir. Okuyucu sanki İz b. Abdüsselam'ın karşısında bulunmakta ve o, sözleri ele alıp tartışıyor, tercihlerde bulunuyor, delil getirip muhalifin sözüne reddiyede bulunuyor. Aynı zamanda okuyucu onun tercih ettiği meseleleri açıklığa kavuşturma noktasındaki ilmi genişliğini münazaradaki gücünü de mülâhaza eder. Kitap, usul kaideleri altında bir araya getirdiği fıkhi konulara yoğunlaşmakta olup bir fıkıh ve usul kitabı sayılır. Fakat bazen istitradi olarak/yeri gelmişken farklı alanlar olan inanç ve tasavvuf konularına da değinir.⁸³

Kitabının bazı yerlerinde tekrarlar dikkat çeker ve kendisi bundan dolayı şu sözü ile özür beyanında bulunur: Bu kitapta çoğusu eş anlamlı olan ve mana bakımından yakın olan lafızlar getirdim. Bunun sebebi gönüllere iyice yerleşmesi içindir. Ayrıca mev'iza, kıssa, emir, zecr, va'd, vaid, terğib ve terhib gibi Kur'an'da da geçen tekrarlar olmuştur. Şüphe yok ki kalp için çokça tekrar ve takrirden, icaz ve ihtisarda bulunmayan faydalar oluşur. Kur'an'daki mev'iza ve tavsiyelerin tekrar edilmesine bakan birisi aynı şekilde bunu görür ki o da bunda kulların maslahatının bulunmasıdır. Bu mutat olan galip durumdur. Kullar

⁸² Kavaidü'l-Ahkâm fi-Mesalihi'l-Enam 1/13

⁸³ Aynı eser 1/140-141

hakkında, “onun her hayrını onlara vermek ve her türlü zararı da onlardan defetmektir” diyecek olursan bu genel olarak cami/kapsayıcı olur, fakat beyan ile istenilen şey elde edilemezken tekrarlar ve değişik üsluplarla yapılan ifadeler sayesinde istenen şey elde edilebilir.

Aynı şekilde ilah hakkında; “O, onların itaat etmeleri ve kendisine isyan etmemeleridir” dersin genel bir özet olur, fakat geniş bir şekilde anlatımın ifade ettiği şeyi yerine getiremez. Bazı katı cehalet sahipleri icaz ve ihtisarin genişlemesine çok bilgi vermekten evla olduğunu zannederler ki bu kişiler Kur’an’daki tekrarlar ile ilgili olarak anlattığımız hususlardan dolayı zanlarında hatalıdır. Ayrıca adet de onların hatalı olduklarına şahittir. Âdetin delalet ettiği ve Kur’an’ın da kendisine işarette bulunduğu bu hususlar Allah’ın âdetini bilmeyen ve Kitabını anlamayan katı cahillerin düştükleri durumdan evladır. Allah bizi Kitabına tabi olmayı ve hitabını anlamaya muvaffak kılsın.⁸⁴

Sözün özü şudur: İz b. Abdüsselam bu kitabında kulların elde edebilmesi için taat, muamelat ve diğer tasarruflar ile ilgili maslahatları ve kulların sakınabilmesi için de muhalefetlerin makasidini incelemeye tabi tutmuştur. Takip ettiği yöntem ise önce maslahat ve mefsedetle ilgili usul kaidesini verir, açıklamasını yapar ardından da çeşitli

⁸⁴ Aynı eser 1/161

birçok fıkhi örnekle izaha çalışır. Bu kitap, furu-i fıkhiyeyi usul kaideleri ile irtibatlandıran fıkıh kitaplarından⁸⁵

b. “el-İmam fi-Beyani Edilleti’l-Ahkâm

Kitabın konusu; ahkâm ayetlerinin emir, nehiy, tahyir ve ibaha açısından hükümlere delaletini konu edinmektedir. Akide kitaplarından değil, usulî fıkıh kitaplarından⁸⁵

İz b. Abdüsselam hükümleri bu kitapta ikiye ayırarak şöyle demiştir: Ahkâm iki kısımdır: Birincisi; yapılmasında ve terkedilmesinde talep bulunan, ikincisi ise; ibaha gibi hakkında talep bulunmayandır. Sebep, şart, mani, sıhhat, fesad, vade belirleme, zaman takdir etme, kaza, eda, genişlik, daraltma, tayin, tahyir ve benzerleri ile hüküm vermek haber ifade eden vaz’i hükümlerdendir. Daha sonra hükümlerin delillerini de ikiye ayırır ve şöyle der: Hükümlerin delilleri iki kısımdır. Birincisi: Lafzi olur. Bu bazen sigası/kalıbı ile delalet eder, bazen de haber lafzı ile delalet eder. İkincisi ise: manevi olur. Bu da ya vasıtalı veya vasıtasız olarak delalet-i lüzum ile delalet eder.

Şariin talep ettiği veya talebini haber verdiği veya onu methettiği veya yapanını ondan dolayı methettiği veya dünyada veya ahiretteki bir hayır için sebep kıldığı her fiil me’murun bih/yerine getirilmesi emredilen şeydir. Şariin terkedilmesini talep ettiği veya terkedilmesini talep ettiğini haber verdiği veya onu zemmettiği veya yapanını

⁸⁵ el-İz b. Abdisselam Hayatuhu ve Asaruhu ve Menhecuhu fi’t-Tefsir s: 142

ondan dolayı zemmettiği veya dünyada veya ahiretteki bir şer için sebep kıldığı her fiil menhiyyun anı/yasaklanmış olan şeydir.

Şariin her iki tarafı da eşit olmakla beraber muhayyer bıraktığı veya eşit olduğunu haber verdiği her fiil mubahtır. Bütün bunları on fasıl olarak belirlemiştir. Birinci fasıl: Lafzi delalet hakkındadır. Sigaya gelince o: “Her secde edişinizde güzel elbiselerinizi giyin; yiye, iç, fakat israf etmeyin.” (Araf, 31) ayetinde ifade edilmiştir. Ki o da ayetteki fiili emir, *كلوا واشربوا* fiilleri ibaha ve *ولا تسرفوا* fiili ise nehiy ifade eder...

İkinci fasıl ise emrin çeşitlerinin ifade edilmesi hakkındadır. Şeriatin yüce kıldığı, methettiği, ondan dolayı yapanını methettiği, sevdiği, yapanını sevdiği, razı olduğu, yapanından razı olduğu istikametli, bereketli veya hoş olmakla nitelediği, kendisine veya yapanına yemin ettiği, onu sevdiğine veya dünya veya ahiretteki sevap için sebep kıldığı, zikrinden, şükründen, hidayetinden, yapanını razı etmek, günahını bağışlamak, keffaret kılmak, onu kabul etmek, yapanına destek olmak veya onu müjdelemek için sebep kıldığı, yapanını güzellikle vasıflandırmak, iyi olmakla vasıflamak, yapanından korku veya hüznü gidermek, ona güven içinde olmayı vadetmekle vasıflamak veya onu Allah'ın velayeti için sebep kılmak, yapanını hidayetle vasıflandırması, hayat, nur ya da şifa gibi övgü sıfatı ile vasıflandırması veya kendisi ile peygamberlere

çağrıda bulunduğu her kesbi fiil me'murun bihtir. Bu çeşitlere bazı örnekler vermiştir ki bunlar otuz üç örnektir.

Birinci örnek: Fiili tazim etmek ve yüce bilmektir: “O’na ancak güzel sözler yükselir (ulaşır). Onları da Allah’a amel-i salih ulaştırır.” (Fâtır, 10). “Şüphesiz gece kalkışı, (kalp ve uzuvlar arasında) tam bir uyuma ve sağlam bir kıraata daha elverişlidir.” (Müzzemmil, 6) Aynı şekilde fiillere yeminler de onu tazim ve yüceltme çeşitlerindendir. “Şüphesiz sen yüce bir ahlak üzeresin.” (Kalem, 4) Diğer örnek ve fasıllar bu şekilde devam edip gitmekte ve bu fasıllarda da birçok faydalar bulunmaktadır. Mülâhazamız odur ki; bu kitap İzzet b. Abdüsselam’ın fıkıh usulündeki derinliğini, Allah’ın Kitabının makasıdındaki derin bilgisini, lafızların delalet ve ihtilaf yönleri hakkındaki birikimini ve Arap dilindeki maharetini göstermektedir.⁸⁶

c. Mekasidu’s-Salat

Konusu, namazın fazileti, şerefinin beyanı ve Allah’a imandan sonra en faziletli ibadet olduğunun beyan edilmesidir. Zira o, farz olsun mendup olsun başka bir ibadetin kapsayamadığı şekilde kalp, lisan ve uzuvların fiillerini kapsamaktadır. Onda Allah’a, kula, resule ve müminlere ait olan ameller bulunmaktadır. Daha sonra namazda okunan Fatiha suresi hakkında detaylı bilgi verir

⁸⁶ el-İzzet b. Abdüsselam Hayatuhu ve Asaruhu ve Menhecuhu fi’t-Tefsir s: 145

ve kitabın sonuna kadar da namaz fiillerinden bahseder.⁸⁷ Bu nefis risale Sultan Melik Eşref'in önem vermesi sayesinde meşhur olmuş ve kendisi de yakınlarından birisi, yanına girdiğinde okunmasını emrederdi. Şemseddin Sibt İbni'l-Cevzi de onu minberden insanlara tavsiye etmiştir.⁸⁸

İbni Subki der ki: "Mekasidu's-Salat" kitabını Sultan Melik Eşref'e üç defa okudum. Sürekli okunurdu. Yakınlarından birisi her yanına girdiğinde okuyucuya derdi ki: İbni Abdisselam'ın Mekasidu's-Salat'ını oku da falan kişi iyice dinlesin ve faydalansın.

Mekasidu's-Savm, Menasiku'l-Hac, Ahkamu'l-Cihad ve Fadluh, el-Ğaye fi'htifai Nihayeti'l-Matlab ve el-Cem' beyne'l-Havi ve'n-Nihaye Şeyhin diğer bazı kitaplarıdır.⁸⁹

5. Fetvaları

- *el-Fetava'l-Mavsiliyye*
- *el-Fetava'l-Misriyye*

6. Tasavvuf

Şeceretü'l-Mearif ve'l-Ahval ve Salihü'l-Akvali ve'l-A'mal

İz b. Abdüsselam bu kitabında Allah'ın sıfatları, tevhid ve tenzih keyfiyeti, bu husustaki en doğru şeklin ne

⁸⁷ Mekasidu's-Salat s: 3

⁸⁸ Aynı eser s: 3

⁸⁹ Aynı eser s: 4

olduğu ve Allah Teâla'nın sıfatları ile ahlaklanma konularından bahseder. Kitap yirmi bab ve hazırlık fasıllarından oluşmaktadır.⁹⁰ Bu kitapta İsim ve sıfatlarla ahlaklanma keyfiyetinden bahsederek şöyle der:

- el-Kuddus ile ahlaklanmak: Şeyh İz der ki: el-Kuddus; her türlü kusur ve noksanlıktan beri olan demektir. Onu bilmenin semeresi; tazim, hürmet ve her türlü haram, mekruh gibi şeylerden ve seni Mevla'ndan alıkoyacak mubahlarla fazla uğraşmaktan temizlenerek onunla ahlaklanmaktır.⁹¹
- es-Selam ile ahlaklanmak: Kelime kullarına selam vermesi anlamına alındığı takdirde selamı yaymak demektir ki bu, islamın en üstün özelliklerinden birisidir. Kusurlardan salim/uzak olmak manasına alınır el-Kuddus gibi olur. Kulun, kişinin zulmünden selamette olması manasına alınacak olursa o zaman insanlar, senin despotluğundan, zulmünden, zarar vermenden ve şerrinden selamette bulunurlar. Zira müslüman, diğer Müslümanların dilinden ve elinden selamette bulundukları kimsedir.⁹²

⁹⁰ el-İz b. Abdisselam Hayatuhu ve Asaruhu ve Menhecuhu fi't-Tefsir s: 153

⁹¹ Şeceretü'l-Mearifi ve'l-Ahval ve Salihü'l-Akvali ve'l-A'mal s: 37

⁹² Aynı eser s: 38

- el-Mü'min ile ahlaklanmak: el-Mü'min; Allah'ın, kendisini tasdik etmesi anlamında alınacak olursa Rahman'ın inzal buyurduğu her şeye inanman gerektiği anlamı taşır. Kullarını zulüm yapmaktan güven içerisinde tutar anlamında alınacak olursa, bu durumda insanların, senin şer ve zararından emin olacakları şekilde onlara iyilik ve hayrını izhar etmelisin. Her türlü eminliği yaratması anlamına alınması durumunda ise emniyet içinde Allah'ın kulları için çalış demektir.⁹³
- el-Heymene ile ahlaklanmak: el-Müheymin; Şahit demektir. Kullarını müşahade etmesi anlamında alınacak olursa el-Basir gibi olur. Bunun semeresi de onun semeresi gibi, bununla ahlaklanmak onunla ahlaklanmak gibi olur. Kıyamette kullarının leh ve aleyhlerine şahit olması anlamında alınırsa bu durumda onu bilmenin semeresi; isyan etmen durumunda aleyhinde şahitliğinden korkman ve hayâ etmendir. İtaat etmen durumunda ise O'nun senin lehine şahitliğini ümit etmendir. Onunla ahlaklanmak ise fayda ve zarar veren, kötü ve iyi durumda, senin, anne-babanın ve yakınlarının aleyhine de olsa her şeyde şahitliği yerine getirmendir.

⁹³ Aynı eser s: 39

- el-İzzet ile ahlaklanmak: el-Aziz: Sertlik anlamında alınacak olursa el-Kahhar gibi olur ve onu bilmenin semeresi havf/korku olur. Zulüm ve haksızlık yapma anlamında alınacak olursa bu durumda onunla ahlaklanmak ancak kâfirlerin facirlere zulmetmesi gibi bazı durumlarda olur. Benzerinin az bulunması anlamında alınacak olursa bu durumda da benzerini olumsuzladığından dolayı zamanın onunla ahlaklanmak zamanın insanlarına nispetle imkân ölçüsünde taat ve irfan ile iç içe olma yolu ile olur.⁹⁴
- el-Cebr ile ahlaklanmak: el-Cebbar: Kemiği ve fakiri düzelttim/ıslah ettim örneğindeki gibi düzeltmek/ıslah etmek anlamına alınacak olursa onu bilmenin semeresi; ıslah edip düzeltilmesini ümit etmektir. Onunla ahlaklanmak ise kullara imkânın oranında ve ulaşabildiğin kadarıyla her çeşit hayırla muamelede bulunmandır. Uluv/yücelik anlamında alınacak olursa el-Aliy gibi olur. Onun bilmenin semeresi; bütün sıfatların bilgisinin semeresi gibidir. İcbar anlamında alınacak olursa el-Kahhar gibi olur.⁹⁵
- Düşük şeyler karşısında büyüklenmekle ahlaklanmak: el-Mütekebbir: Eksiklikler karşısında

⁹⁴ Aynı eser s: 39

⁹⁵ Şeceretü'l-Mearifi ve'l-Ahval s: 39

büyüklenmek anlamında alınırsa el-Kuddus gibi olur ve her ne kadar bütün vasıflara şamil olsa da her türlü düşük huy karşısında büyük durmak demektir. Onu bilmenin semeresi; diğer sıfatlardan meydana gelen bütün hallerde saygı ve ürkme tavrı içerisinde olmaktır. el-Azim, el-Celil, el-Aliy ve el-A'la da aynı şekildedir.⁹⁶

- Hilm ile ahlaklanmak: el-Halim: Suçluları cezalandırmada acele davranmayan demektir. Sen de sana eziyet edene, haksızlıklara ve sana sövüp sayana karşı hilm ile davran. Zira senin Rabbin Sabur-Halim ve Berr-Kerimdir. Kullarının tövbelerini kabul eder, kötülüklerini bağışlar ve yaptıklarını bilir.
- Sabır ile ahlaklanmak: es-Sabur; kullarına sabredenler gibi davranan demektir. Sen de eziyet edenlerin eziyetine ve kötülük yapanların kötülüklerine sabretmelisin. Zira Allah, sabredenleri sever.⁹⁷
- Saygı göstermek ile ahlaklanmak: el-Muiz: Saygınlığı yaratan demektir. Onu bilmenin semeresi; marifetlere ve taatlara saygı gösterme hususunda çok arzulu olmaktır. Onunla ahlaklanmak ise dine ve ona tabi olan Allah'ın mümin kullarına saygı göstermek sureti ile olur.

⁹⁶ Aynı eser s: 39

⁹⁷ Aynı eser s: 41

- İzlal ile ahlaklanmak: el-Muzil: Zelilliği yaratan demektir. Onu bilmenin semeresi; masiyet ve muhalefet sebebi ile zelil duruma düşmekten korku içinde olmaktır. Onun ile muamelede bulunmak; batılı, onun taraftarlarını düşük görmek ve düşman ve ona tabi olanları da zayıflatmak sureti ile olur.⁹⁸
- İntikam ile ahlaklanmak: el-Muntekim: Adil bir şekilde kullarından dilediğine azap eden demektir. Onu bilmenin semeresi; intikamından korkmaktır. Onunla ahlaklanmak ise; velayet ile sınanan bir kimsenin cinayet işleyenlerden had, tazir ve meşru olan cezalandırma yöntemleri ile intikam alınması sureti ile olur.⁹⁹
- Adl ile ahlaklanmak: el-Hakem, el-Adl, el-Muksit: Bitiştirmede, ayırmada, vermede, engel olmada, zararda ve faydada insafı olan demektir. Nu bilmenin semeresi; zalimin onun adaletinden korkması ve mazlumun da onun lütfunu ümit etmesidir. Bu hususta imtihana tabi tutulan kişi için onunla ahlaklanmak; hüküm verdiği şeylerde fakirle zengin, zayıfla güçlü, yakınlı yabancı ve düşmanla dost arasında eşitlik göstererek adaletli davranmasıdır. Aynı şekilde kendisinden

⁹⁸ Aynı eser s: 39

⁹⁹ Aynı eser s: 43

olan eşine, ailesine, köle ve çocuklarına da adil davranmasıdır.

- Lütuf ile ahlaklanmak: el-Latif: İncelikleri bilmek anlamında alınacak olursa bu durumda onu bilmenin semeresi; ahvalinin inceliklerini ve akval ve a'malının gizliliklerini bilmesinden dolayı korku içerisinde olmandır. Zira yerde veya gökte zerre miktarı bir şey dahi eşyanın yaratıcısından uzak olamaz. “Yaratan bilme mi hiç? O, Latif ve Habir-dir.” (el-Mülk, 14). Rıfk anlamında alınacak olursa bu durumda onu bilmenin semeresi; hüküm verdiği şeylerde rıfkını ümit etmek, onayladığı şeylerde de lütfunu ümit etmektir. Onunla ahlaklanmak ise; emrolunduğun şekilde Allah'ın kullarına karşı rıfk ile muamele etmendir. Zira Allah kullarına çok lütuf sahibidir. Rıfk hangi şeyde bulunursa o şeyi güzelleştirir.¹⁰⁰
- Şükür ile ahlaklanmak: eş-Şekur: kullarını övme anlamında alınırsa bu durumda onu bilmenin semeresi; taat ve marifet ile O'nun methettiği kişilerin arasına girmeyi ümit etmektir. Onunla ahlaklanmak ise; Mevlana, anne-babana ve sana iyilik yapanlara teşekkürde bulunman ile olur.¹⁰¹

¹⁰⁰ Sahih-i Müslim 2594

¹⁰¹ Şeceretü'l-Mearif s: 45

Zira “İnsanlara teşekkür etmeyene Allah da teşekkür etmez.”¹⁰²

- Hıfz ile ahlaklanmak: el-Hafız: İlim anlamında alınırsa ki bu daha önce geçmişti. Eşyayı zapt edip muhafaza altına almak anlamında alınacak olursa bu durumda onu bilmenin semeresi; dünyada da ahirette de O’nun korumasını ümit etmendir. Onun ahlaklanmak ise; sana emredilen taat ve emanetleri muhafaza etmen ile olur. Zira Allah Teâla koyduğu sınırları muhafaza edenleri övmüş ve onlara vadettiği şeyleri yerine getireceğine dair kendilerini müjdeleyerek şöyle buyurmuştur: “İşte size vadedilen cennet! Ki o, Allah’a yönelen, emirlerine riayet edenler içindir.” (el-Kaf, 32)
- İkate/Doyurma ile ahlaklanmak: el-Mukit: Kudret anlamında alınırsa bununla ahlaklanılamaz. Yedirme, doyurma anlamında alınacak olursa bu durumda onu bilmenin semeresi; rızık ümit etmektir. Onunla ahlaklanmak ise; yakınlardan başlayarak akraba, yabancı veya zayıf ya da güçlü muhtaç olan herkesi imkân ölçüsünde doyurmak ile olur.¹⁰³ Bir kimseye günah olarak, sahibi bulunduğ kimselerin yiyeceğini zayi etmesi yeter.¹⁰⁴

¹⁰² Sünen-i Ebi Davud 4811

¹⁰³ Şeceretü’l-Mearif s: 45

¹⁰⁴ Sahih-i Müslim 996

- Hikmet ve Hüküm ile ahlaklanmak: el-Hâkim: Hikmet anlamında alınırsa bu durumda onu bilmenin semeresi; heybet ve saygılı olmaktır. Onunla ahlaklanmak ise; Kitap ve Sünnetin hükmünü bilmekle olur. “Kendisine hikmet verilmiş olan kimseye çok hayır verilmiş demektir.” (el-Bakara, 269) İhkam ve itkan anlamında alınacak olursa bu durumda onu bilmenin semeresi; hikmeti eşyayı örten ve sanatı akılları hayrete düşüreni İclal ve tazim etmektir. Onunla ahlaklanmak ise; şimdi ve gelecekte seni ıslah edecek olan ahval ve akvalini düzene koymakla olur.
- Kuvvet ile ahlaklanmak: el-Kavi, el-Metin: onu bilmenin semeresi; ona saygı gösterip kuvvetine itimat edip dayanmaktır. Onunla ahlaklanmak ise; dininde sağlam, yakının de güçlü ve Mevla’na taatla dolu olman sureti ile olur.
- Takdim ve Tehir ile ahlaklanmak: el-Mukaddim, el-Muahhir: Bunları bilmenin semeresi; ona saygı duymak, takdim ve tehirinde kendisine itimat etmek, O’na itaatin sebebi ile seni öne almasını ümit etmen ve kendisine masiyetin sebebi ile seni geriye bırakmasından korkmandır. Bunlarla ahlaklanmak ise; öne almakla emrolunduğun şeyleri önde tutmak ve tehir etmekle emrolunduğun şeyleri de geride tutman sureti ile olur. Bu da iyi olanları kötü olanlara, daha gerekli olan taatları

daha az gerekli olanlara, daha faziletli olanları daha az faziletli olana, daraltılmış olanı geniş olana ve Allah’a yaklaştıncı amel ve taatları ilk vakitlerine takdim etmekle olur.¹⁰⁵

- Berr ile ahlaklanmak: el-Berr: Nimet veren demektir. Onu bilmenin semeresi; O’nun çeşitli iyiliklerini ümit etmektir. Onunla ahlaklanmak ise; sana en sevimli gelen ve nazarında da en kıymetli olan malın ile imkân bulduğun ölçüde herkese iyilik yapman sureti ile olur. Zira senin Mevlan şöyle buyurur: “Sevdiğiniz şeylerden infakta bulunmadıkça birre/gerçek iyiliğe ulaşamazsınız.” (Al-i İmran, 92)
- Tevbe ile ahlaklanmak: et-Tewab: Tövbeye muvaffak kılınmak anlamında alınacak olursa bu durumda onu bilmenin semeresi; tevbeni kabul etmesini ümit etmendir. Onunla ahlaklanmak ise; kötülük yapan kimseyi tövbe etmeye ve O’na yönelmeye teşvik etmek sureti ile olur. Tövbeleri kabul eden anlamında alınacak olursa sana kötülük yapanın özrünü ve pişmanlığını kabul et demektir.¹⁰⁶
- el-Muğni manası ile ahlaklanmak: Onunla ahlaklanmak ise; ilim ve benzeri hususlarda öncülük ederek her muhtacın ihtiyacını gidermek, gafile öğüt vermek,

¹⁰⁵ Şeceretü’l-Mearif s: 47

¹⁰⁶ Aynı eser s: 47

cahili bilgilendirmek, yoldan çıkanı düzeltmek ve ihtiyaç sahibine genişlik vermek sureti ile olur.

- Zarar ve Fayda ile ahlaklanmak: ed-Dar, en-Nafi': Bunları bilmenin semeresi; zarardan korkmak ve faydayı ümit etmektir. Onlarla ahlaklanmak ise; fayda verilmesi ile emrolunduğun herkese faydalı olmak, zararı ile emrolunduğun herkese de had, katl ve benzeri yollarla zarar vermek ile olur. Bütün mahlûkat Allah'ın iyalidir. Onlar içerisinde Allah'a en sevimli olanı iyaline/sorumluluğu altındakilere en faydalı olan kimsedir. Dolayısıyla sen yakın-uzak herkese faydalı olmalısın.¹⁰⁷
- Dalalette olanı hidayetle ahlaklanmak: en-Nur, el-Hadi: Bunları bilmenin semeresi: Gönlünün O'nun marifeti ile nurlanmasını ve erkânının da O'nun hidayetinin eseri ile süslenmesini ümit etmendir. Onlarla ahlaklanmak ise; Allah'ın nurlarından bir nur ve yoluna hidayet eden olmak sureti ile meydana gelir.¹⁰⁸ "Allah'a yemin olsun ki Allah'ın, senin sebebin ile bir kimseye hidayet etmesi senin için kızl develerin senin olmasından daha hayırlıdır."¹⁰⁹
- Kabz ve Bast ile ahlaklanmak: el-Kabız, el-Basit: Bunları bilmenin semeresi; dünya ve ahiret

¹⁰⁷ Aynı eser s: 48

¹⁰⁸ Aynı eser s: 48

¹⁰⁹ Sahih-i Buhari 2942

menfaatlarının kabzedilmesinden korkmak ve dünya ve ahiret hayırlarının bast edilmesini ümit etmektir. Bast ile ahlaklanmak; iyiliğini ve maruf olan şeyleri insan, hayvan ve zerreye varıncaya kadar her türlü muhtaca yaymak ile olur.¹¹⁰ Zira “Her bir zorlukta bir mükâfat vardır.”¹¹¹ Kabz ile ahlaklanmak ise; mal, velayet, ilim ve hikmet gibi şeyleri ehil olmayan herkesten kabzedip almakla olur. Sefihlere mallarını telef etmemeleri için kendilerine vermeyin.¹¹²

- Bağışlarda bulunmakla ahlaklanmak: el-Vehhab: Onu bilmenin semeresi; bağış çeşitlerini ve onun sürekliliğini ümit etmektir. Onunla ahlaklanmak ise; babaları, anneleri, kız ve erkek çocukları önceleyerek sürekli ve çokça bağışlarda bulunmak ile olur.
- Cömertlik ve kerem ile ahlaklanmak: el-Cevad, el-Kerim: Bunları bilmenin semeresi; O'nun cömertlik ve kereminin eserlerine arzulu olmaktır. Ona vasıl olmak isteyen için onlarla ahlaklanmak ise; mal, şöhrat, ilim, hikmet, iyilik ve yardım türünden güç yetirebildiğin her şeyde cömertlik yapmakla olur.
- İcabetle ahlaklanmak: el-Mucib: Onu bilmenin semeresi; kendisine muhtaç olman ve dayanman

¹¹⁰ Şeceretü'l-Mearif s: 48

¹¹¹ Sahih-i Buhari 2363

¹¹² Şeceretü'l-Mearif s: 49

sebebi ile senin kabına O'nun ilminin icabet etmesini, duanı işittiğini, imtihanda olduğunu bildiğini ve mutlu ve mutsuzluğundan haberdar olduğunu ümit etmendir. Onunla ahlaklanmak ise; kendisine yaklaştıracak şeylere seni davet ettiğinde Mevlana icabet etmen ve taat ve ibadetlerde Onu razı edecek şeylere seni çağıran her davetçiye de icabet etmenle olur.¹¹³

- Mecd ile ahlaklanmak: el-Mecid: Çok şerefli, zat ve sıfatlarında kemal ve celal açısından mükemmel olan demektir. Onu bilmenin semeresi; haşyet ve saygı duymaktır. Onunla ahlaklanmak ise; daha önce anlattığımız hususlarla ahlaklanmak burada da geçerlidir. Zü'l' Celal ve'l-İkram isminin şamil olduğu gibi bu da bütün sıfatları kapsamaktadır.¹¹⁴

Bunlar, Sıfatlarla ahlaklanma keyfiyetine işaret eder. Sıfatlarla ahlaklanmak ancak bakışlarını sürekli ona diken ve yönelen kişiler için hâsıl olur. Bundan dolayı Allah Teâla bize ahval, akval ve amellerden zikri ürün veren şeyleri çokça yapmamızı emretmiştir.¹¹⁵

Huy/ahlak edinilmesi en faziletli olan şeylerden birisi senin, sana ihsan edildiği gibi Allah'ın kullarına ihsanda bulunman ve sana nimet verildiği gibi senin de insanları

¹¹³ Aynı eser s: 49

¹¹⁴ Aynı eser s: 49

¹¹⁵ Aynı eser s: 50

nimetten istifade ettirmendir. Nitekim Allah Teâla şöyle buyurur: “Öyleyse yetimi sakın ezme.” (Duha, 9) Yani; biz sana nasıl davrandıysak sen de ona öyle davran. Zira biz seni yetim bulduk ve barındırdık “El açıp isteyeniyi de sakın azarlama.” (Duha, 10). Biz sana nasıl davrandıysak sen de el açıp isteyene öyle davran. Zira biz seni fakir bulduk da zenginleştirdik. “Ve Rabbinin nimetini minnet ve şükranla an.” (Duha, 11) Onlar da hidayet bulsunlar diye hidayetimizle seni nimetlendirdiğimiz şeyleri onlara anlat. Zira biz seni şaşırmış olarak bulduk da sana yol gösterdik.¹¹⁶

“Şeceretü'l-Mearifi ve'l-Ahval ve Salihî'l-Akvali ve'l-Ef'al” adlı bu eser yirmi bab ve hazırlık/giriş fasıllarından oluşmakta, giriş fasıllarında Allah’a yaklaş-tıran ameller, Kur’an adabı, zahir ve batın amellerin faziletleri, vesile ve sebeplerin dereceleri, marifetlerin semere ve faydaları ve kulların bunlar sebebi ile elde edecekleri üstünlükleri anlatır. Bu fasıllar, “Kavaidu'l-Ahkâm fi-Mesalihi'l-Enam” kitabının giriş kısmında ve son bölümünde vardır.

Birinci babda imkân ölçüsünde Rahman’ın Sıfatları ile ahlaklanmadan bahseder.

İkinci babda Rabbin sıfatlarından her birisini delilleri ile onları bilmenin semeresi ve ahlaklanma keyfiyeti ile ilgili bilgi verir.

¹¹⁶ Şeceretü'l-Mearif s: 51

Dördüncü babda kalp ve organların emredilen, yasaklanan, affedilen ve mubah kılınan şeyler açısından hükümlerini anlatır.

Beşinci babda batını olarak emredilen şeyler hakkındadır. Bu babda Allah’a tevekkül, onunla izzet bulma, Allah’ın veli kulları karşısında tezellül halinde olma gibi Allah’ın emrettiği batını amellerle ilgili yüz elli altı fasıl bulunmakta olup bu ahlaki huylardan her birine Kur’an ve Sünnetten delil zikreder.

Altıncı babda bilinmesi gereken hususlarda cahillik, gönüllü batıla açmak, kâfir ve müşriklere sevgi beslemek gibi batını yasaklardan bahseder. Bu babda yüz üç fasıl vardır.

On sekizinci bab maslahat ve mefsedetin tanımı ve tearuz olduğunda tercih edilecek hususlar hakkında konuşmaktadır ki bu bir tekrardır. Çünkü bu konu “Kavaidu’l-Ahkâm” kitabında da mevcuttur.

On dokuzuncu babda meşru olan hüzn-ü zan ile amel etme hakkında konuşur ki bu da “Kavaidu’l-Ahkâm”da bulunduğu için bir tekrardır. Kitap muamelat ve ibadat ile ilgili vera konusunu işleyen yirminci bab ile son bulmaktadır.¹¹⁷

İşte bunlar Şeyh İz b. Abdüsselam’ın en önemli eserleridir.

¹¹⁷ el-İz b. Abdisselam Hayatuhu ve Asaruhu ve Menhecuhu s: 53

İmam İz b. Abdüsselam'da Te'lifin Özellikleri

İz b. Abdüsselam'a göre telif birkaç özellik taşıy-
ki en önemlileri şunlardır:

a. İmamın yazdığı konuların çeşitli oluşu

Daha önce kitapları hakkında verdiğimiz bilgilerden de bu anlaşılmaktadır. Kitapları arasında “Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim” ve “Kavaidu'l-Ahkâm” gibi uzun; “Muhtasarı'n-Nüket ve'l-Uyun”, Muhasibi'ye ait “Muhatasaru'r-Riaye li-Hukukillah” ve “el-Kavaidu's-Suğra” gibi muhtasar; “el-Fark beyne'l-İslami ve'l-İman” ve “Mülhati'l-İtikad” gibi risale çapında ve “Fetava'l-Mavsiliyye” ve “Fetava'l-Mısriyye” gibi fetva çapında eserleri vardır.

b. İmamın ilgisini çeken değişik konular

Risale ve fetva çapındaki eserleri dışında kalan diğer telifatından herhangi birisinde bazen akide, tasavvuf, lügat veya belagatla ilgili konulara yöneldiğini görürüz. Bu yöntem, telif ve tedrisinde imamın istidradi/yeri gelmişken başvurmakla meşhur olduğu özelliklerindendir.

c. Bir takım eserlerinde bazı konuları tekrarlaması

Belki de bunu zihinlere iyice yerleşsin ve hatta algılaması zayıf olanlar bile anlasın diye pekiştirmek için yapmaktadır. Bu Kur'an-ı Kerim sohbetlerindeki uygulama ve alışkanlıklarından kaynaklanıyor olabilir. Tekit, daha fazla uyarı ve söz uzayıp da unutulmasından endişe ettiği zaman konunun başını hatırlatmak gibi tekrarında fayda olan hususlarda buna başvurmaktadır.¹¹⁸

İşte imam bundan amacının ne olduğunu bize şu sözleri ile açıklığa kavuşturuyor: Kur'an-ı Kerim'de mevizeler, kıssalar, emir, yasak, va'd, vaid, terğib ve terhib gibi hususlar tekrar edildiği gibi o şekilde tekrar etmeye gayret gösterdim. Kalpler için çokça tekrarda icaz ve ihtisarda bulunmayan faydalar bulunmaktadır.¹¹⁹

İmam kendi yöntemine itiraz edenleri de bırakmıyor ve onlara kendileri ile karşılaşmadan önce şu reddiyede bulunuyor: Bazı akıllı kıt cahiller icaz ve ihtisarın çokça

¹¹⁸ Mekasidu's-Şeria inde'l-İmam el-İz b. Abdisselam s: 52

¹¹⁹ Kavaidu'l-Ahkâm 1/136

tekrardan evla olduğunu zannetmektedirler ki, onlar bizim Kur'an-ı Kerim'deki tekrarlarla ilgili olarak zikrettiğimiz gerekçelerden dolayı hatalıdır. Adet de onların, zanlarında hatalı olduklarına şahittir. Âdetin gösterdiği ve Kur'an'ın da işarette bulunduğu şey, Allah'ın âdetini bilmeyen ve Kitabını anlamayan kıt akıllı cahillerin içine düştüğü durumdan evladır.¹²⁰

d. Şeriatın genel ve temel hedeflerine son derece önem göstermesi

Bu, maslahatların celbi ve mefsedetlerin def'i demektir. Bunları delillendirmesi ve çokça örnekler getirmesi, insanların yaşamları boyunca bir an da olsa gafil duruma düşmemeleri, söz, fiil ve bütün davranışları esnasında sürekli hazır bulunmalarını sağlamaya dönüktür. Bu ruh –gaye ruhu– “Kavaidu'l-Ahkâm” ve aynı şekilde “Şeceretü'l-Mearif” gibi eserlerinin birçoğunda güneşin aydınlığı gibi belirgin olup kahir ekseriyetinde şeriatın maksatlarını gerçekleştirme ve onu insanlar arasında yerleştirmeye vesile olan hususları devamlı ifade eder. Şeyh iz b. Abdüsselam'a göre bu maslahatın gerçekleştirilmesi sadece Müslümanla sınırlı olmayıp, aksine kâfirle ve hatta hayvanla da ilgilidir.¹²¹ Buna gerekçe olarak da şu hadis-i

¹²⁰ Mekasidu's-Şeria inde'l-İz b. Abdisselam s: 52

¹²¹ Aynı eser s: 53

şerifi nakleder: Her zorlukta bir mükâfat vardır.¹²² Şeyh İzzet şöyle der: Bast ile ahlaklanmak; iyiliğini yerde yürüten her şeye, hatta köpeklere ve zerrelere ve muhtaç olan her kese yaymandır.¹²³

Şeceretü'l-Mearif adlı kitabında yedinci babı ihsanın beyanına ayırmış ve onu, iki yurttaki –dünya ve ahirette– veya birisindeki maslahatların celbi ve iki yurttaki veya birisindeki mefsedetlerin definden ibaret olarak zikretmiş¹²⁴ ve daha sonra da ihsanın; kasır/sınırlı ve mutedi/sınırsız olması konularına değinmiştir.

“el-İmam fi-Beyani Edilleti'l-Ahkâm” adlı kitabında da bir işe teşvik veya ondan sakındırmanın fayda ve zarara dönük şeyler olduğunu beyan eder.¹²⁵ İşte bu, kulların maslahatını gerçekleştirmek ve onlardan mefsedetleri defetmek üzere dinin beşer hayatına hükmetmesi için gelmiş olan şariatın maksatlarına külli/bütüncül bir bakıştır.¹²⁶

e. Kitaplarının hem âlime hem de cahile hitap ediyor olması

Zira fazla açıklama ve beyanda bulunmuş olması sebebi ile tabirlerinin açık ve ibarelerinin belirginliğinden

¹²² Aynı eser s: 53

¹²³ Aynı eser s: 54

¹²⁴ Aynı eser s: 54

¹²⁵ Aynı eser s: 54

¹²⁶ Aynı eser s: 54

dolayı kitaplarında fazla anlama zorluğu çekilmez. Bundan dolayı giriş bölümünde de ifade ettiği üzere kitabı “el-Muvafakat”ı insanlar içerisinde özel bir çevreye yönelik olarak yazdığını belirten Şatibi’yi aşmış olmaktadır.¹²⁷

f. Kitaplarında vaaz üslubunu benimsemiş olması

Çağındaki yaygınlığına rağmen zorlama derecesindeki kafiye uyumluluğundan sakınarak bunu bazen yapar. İmam hutbelerinde dahi zorlama türünden bu şeylerden uzak durmuştur.

g. Eserlerinde Kitap ve Sünnete itimat etmesi

Bu hususta saf kaynaktan beslenmeye özel bir önem göstermiştir. Onu, müstakil ilmi melekese güvenmesi, içtihat derecesine ulaşmış olması hasebiyle kendisini yalnız bir mezhebin kalıplarına hapsetmemiştir. Onun biyografisini verenlerden bazıları kendisinin ömrünün sonlarında bir mezhebe bağlı olmayıp, aksine ilim bakımından ileri dereceye vardığını ve içtihadı paralelinde fetva verdiğini ileri sürerler.¹²⁸ Ama o, bütün bunları ümmetin birliği ve ihtilaftan kaçınma gayreti ile ortaya koyar.

¹²⁷ Aynı eser s: 54

¹²⁸ Mekasidu’ş-Şeria inde’l-İmam İz b. Abdisselam s: 55

h. Kitaplarının ilmi mizaç ile temayüz etmesi

Nasslara yönelik dakik yorumları ve derin vukufiyet ve bakışları ileri derecede olup bütün bunları mekasidu'ş-şeriadan ve onun eşsiz hedeflerinden almaktadır.

i. Eser verirken bağımsız hareket etmesi

Bağımsız ve ayrıcalıklı bir şahsiyet olarak var oluşu henüz küçükken belli bir durumdu ve bunun toplumda da ciddi etkisi olmuştu. Bu durum onun, taklidi atıp ictihada davet etmesinde daha açık bir şekilde gözükmektedir. İz b. Abdüsselam'ın başkalarından istifade etmiş olması şahsiyetini yok etmemiştir.¹²⁹

İz b. Abdüsselam'ın eserleri öncekilerin ve sonrakilerin ona vermiş oldukları önemde tecelli eden önemli bir yer edinmiştir. Bu önemin göstergelerinden birisi; öncekilerin ve sonrakilerin ona yönelik övgüleri, o dönemlerde nüshalarının çoğaltılması, günümüzde ise tahkik edilip basılmasına gayret gösterilmesi, eserlerinin ders kitabı olarak okutulması, insanlar elinde mütedavil olması ve üzerlerine şerh çalışmaları yapılmasıdır. İbni Kesir, Şatıbi, İbni Hacer, Münavi, Suyuti, Futuhi gibi birçok âlimin, eserlerinde delil getirirken onun kitaplarından nakillerde bulunmuşlardır.¹³⁰

¹²⁹ Aynı eser s: 55

¹³⁰ Aynı eser s: 56–61

İz b. Abdüsselam'ın Siyasi ve Uluslararası Fıkhın Gelişmesine Katkısı

Sultanu'l-Ülema, fakih İz b. Abdüsselam eserlerini yazarken uluslararası ilişki ve kanunlara yönelik özel bir çalışma yapma niyetinde olmasa da mütalaası bir şekilde bize ışık olmaktadır. Bu, ya birebir onunla alakalı olup onun kapsamına girmekte veya dolaylı olarak onunla uyum sağlayan bir genel usul kaidesi ile aynı noktada bulunmaktadır. İbni Abdisselam'ın ilgilendiği aşamaların en önemlileri aşağıdaki durumlarda kendisini göstermektedir:

1. Hâkim Otoriteyi Birkaç Açıdan Çağdaş Devletin Unsurlarından Birisi Gibi Görmesi

Bunların en önemlileri şunlardır:

a. Yöneticilerin adaleti tam olarak yerine getirmelerinin zorunluluğu

İz b. Abdüsselam, yönetici olan imam –devlet başkanı– ve diğer sorumlulardan adil olanların ehl-i islamin ittifakı ile diğer bütün insanlardan daha büyük ecre layık olduklarını ifade eder. Zira onlar tam olan bütün maslahatları celbetme ve kuşatıcı olan her türlü mefsedeti de savuşturma görevini yerine getirmektedirler.¹³¹ Adalet, sorumluluklar eksiksiz ve hıyanetten uzak bir şekilde dağıtılabilsin diye gerekli bir şarttır. Aynı zamanda adalet –her hak sahibine hakkını vermekle beraber lügat açısından eşitlik demektir– herhangi bir toplumda yaşamın olmazsa olmaz bir unsuru kabul edilir. Bununla beraber İz b. Abdüsselam, adaletin imamet-i kübrada şart olduğu konusunda, yöneticilerde fıskın baskın olması sebebi ile ihtilaf olduğunu ifade eder¹³² ve bunu şöyle izah eder: Eğer bunu –adaleti– şart koşacak olursak onların yargı, yönetim, memurluk görevine getirdikleri kimselerin hakka muvafık olan tasarrufları, savaşla ilgili meseleler, alacak-verecek, yine onların sorumlulukları altında bulunan sadakalar, kamu ve özel mallar ile ilgili birçok husus akamete uğrar. Bundan dolayı kamu zararı söz konusu olduğu için onların hakka muvafık olan tasarruflarında

¹³¹ Kavaidü'l-Ahkâm fi-Mesalihi'l-Enam 1/143

¹³² Kitabu'l-İ'lam bi-Kavaidi'l-Kanuni'd-Devli 13/278

adalet şart koşulmaz. Zira bu maslahatların yokluğu yönetimin adaletinin yokluğundan daha kötüdür.¹³³

b. Şüphelinin görevden azledilmesi ve yerine iyinin ya da daha iyinin görevlendirilmesi

Yönetici, ya bir devletin veya yönettiği bölgenin başkanıdır. Bu yüzden onun bu görevi yerine getirmek için gerekli bütün şartları en iyi bir şekilde kendisinde bulundurması zorunludur. Bundan dolayı Sultanu'l-Ülema devlet başkanının, kendisinden herhangi bir şüphe duyması durumunda onu görevden alması gerektiğini, zira şüpheli birisinin göreve devam etmesinde mefsedet bulunduğunu kabul eder. Çünkü şüpheli birisinin özel görevde bulunmasını onaylamakta herhangi bir maslahat bulunmamakta, aksine hıyanetinden endişe edilmektedir. Bunun kabul görülmesi durumunda ise şüphe oluşmakta olup bunun da üç grupta ele alınarak ayırma gidilmesi gerekmektedir:

Birincisi: Onu görevden alıp ondan daha düşük birisini görevlendirmesidir. Bu varsayıma göre başkasına tercih edilmesi bakımından meydana gelen Müslümanların maslahatını yok etmesi ve söz konusu olacağından bu kişinin azledilmesi caiz olmaz. Ayrıca devlet başkanının da bir muhalefet olmadıkça maslahatları yok sayması söz konusu olamaz.

¹³³ Kavaidu'l-Ahkâm fi-Mesalihi'l-Enam 1/79

İkincisi: Onu görevden alıp daha iyisini göreve getirmesidir. Bunda daha iyiye tercihten etme ve Müslümanlar için elverişli olan maslahatı elde edebilme imkânı söz konusu olduğundan bu caizdir.

Üçüncüsü: Görevden aldığı ile göreve getirdiği kişilerin eşit olmasıdır. Maslahatların eşit olması durumunda tercihten hakkının bulunması ve henüz sorumluluk verilirken aralarında muhayyerlik hakkı bulunması sebebi ile bu, bazılarına göre caizdir. Diğerleri ise bunda görevden alma hususunun sona erdirilmesi tehlikesi söz konusu olduğundan caiz olmadığına kailirler. İlk kez göreve getirilme meselesi ise bundan farklıdır.¹³⁴

c. Elverişli olmayan bir yöneticinin yaptığı tasarruflar

İz b. Abdüsselam aynı şekilde bulundukları görevleri yerine getirme hakları olmayan şahıslardan meydana gelmiş olan tasarruflara da değinerek belirli durumlarda meydana gelmiş olmalarına bakarak bunların geçerli olabileceğini söylemiş¹³⁵ ve iki çeşit tasarruf bulunduğunu ifade etmiştir, şöyle ki:

d. Zalim devlet başkanlarının tasarrufları

Bu tasarruflar onların velayet haklarının bulunmadığı kesin olmakla beraber geçerli kabul edilir. Zira onların tasarrufları halk için bir zaruret olması sebebi ile geçerli

¹³⁴ Aynı eser 1/81

¹³⁵ Kitabu'l-İ'lam bi-Kavaidi'l-Kanuni'd-Devli 13/279

olmaktadır. Nitekim zalim ve haksızlığın nadir olması durumunda bu tasarruflar caiz olmaktadır. Dolayısıyla yöneticiler hakkında fık ve fücürün baskın gelmesi ve insanları da ondan ayırma durumu söz konusu olmaya-cağına göre bu kimselerin tasarruflarının geçerli olması evladır.¹³⁶

e. Yöneticilerin fık ve fücür içerisinde olması durumunda kamu mallarında fertlerin tasarruf etmesi

Genel kural, kamu mallarında ancak devlet başkanlarının ve onların görevlilerinin tasarruf edebileceğini gerektirdiğine göre bu durumda onların bu işi yerine getirmeleri imkânsız hale gelip, bir ya da daha fazla ferdin aracılığı ile yerine getirilmesi durumunda bu iş caiz olur. Ancak bu, hakkında tasarruf etmesi adil devlet başkanı hakkında nasıl zorunlu idiye öylece hak sahipleri için harcanması şartıyla olur ki o da; en önemliden daha az önemliye ve en elverişliden daha az elverişliye doğru hareket ederek hangi yöne harcanacaksa onun en önemli olanını öncelemesi, kamu yararına yönelik mallardan hangisini nereye harcaması gerekiyorsa orada da maslahata en uygunundan başlayarak hareket eder. Zira biz eğer buna mani olursak bu malların hak sahiplerine sarf edilmesine dair maslahat yok olup gider. Dolayısıyla bu maslahatları elde edip yine bu mefsedetleri defetmek mani olmaktan evladır... Hakkı inkâr edilen bir kimse için şeriat, inkâr

¹³⁶ Aynı eser 13/379

edenin malından almasına cevaz vermektedir, şöyle ki; bunu başarabilirse, eğer aldığı mal kendi malı cinsindense onu alabilir. Eğer aynı cinsten değilse onu alıp satmasına şeriat izin vermektedir. Bu özel bir maslahat olmakla beraber bu anlattıklarımızın onun umumu ile birlikte cevazı evla olandır.¹³⁷

2. Uluslararası İlişkiler Kapsamında Koyduğu Tatbiki Mümkün Olan Bazı Kurallar

Şu andaki uluslararası ilişkiler devletlerle ilgili farklı kanun adamları arasındaki mevcut dostluk bağları ve toplumsal sıfatı ile temayüz eder. Uluslararası ilişkiler ya da herhangi bir ülkenin dış siyaseti yüce maslahatlar açısından içeride de almış olduğu kararların yerine gelmesini sağlayan çevre şartlarını da gözeterek halkına tabi olur ya da olmalıdır. İnşallah İmam İz b. Abdüsselam'ın bu söylediklerimizi genel hatları ile çözüme kavuşturduğunu göreceğiz. Onun düşüncesini; uluslararası ilişkiler bağı, aşamalı uluslararası ilişkiler kuramı ve son olarak zaruret kuramı şeklinde temel üç bakış etrafında toplayabiliriz.¹³⁸

a. Uluslararası İlişkiler Bağı

Çağdaş uluslararası ilişkiler birbirine kenetlenme, bağlanma, birbirine karışma ve yorumu devlet toplum

¹³⁷ Aynı eser 13/380

¹³⁸ Aynı eser 13/380

bireylerinin birbirlerinin ihtiyaçları üzerine kurulu olmasına dönen düşünce temeli üzerine kurulur. Her ne kadar İb. Abdüsselam uluslararası toplumdan bahsetmemişse de ancak bunu onun şu paragrafından çıkarabilmek mümkündür: Bil ki Allah mahlûkatı yaratmış ve her bir taifenin, diğerklerinin maslahatlarını yerine getirebilmesi için onları birbirlerine muhtaç kılmıştır. Böylece büyükler küçüklerin, küçükler büyüklerin maslahatını; zenginler fakirlerin, fakirler zenginlerin maslahatını; kadınlar erkeklerin, erkekler kadınların maslahatını; köleler efendilerinin, efendiler kölelerin maslahatını yerine getirir olmuştur. Bu yerine getirme; iki yurdun veya birisinin maslahatını celbetme ya da yine iki yurdun veya birisinin mefsedetini defetme şeklinde kısımlara ayrılır.¹³⁹

b. Herhangi Bir Ülke İçin Aşamalı Uluslararası İlişkiler Kuramı

Biz uluslararası ilişkilerin, o an için kapsayıcılık ve bütüncüllük sıfatı ile uyum içerisinde olması durumunda meydana gelebileceğine inanmaktayız ancak bunun – belirli bir ülkeye nispetle – o ülkenin kendi şartları istikametinde ve imkân ve gücü ışığında oluşturulması gerekir. Bu anlayış için gerekli olan ve ona terettüp eden netice ise muayyen bir dış siyaset izlerken sorumsuzluğa ya da gelişigüzel davranışlara mani olunmasıdır. Belki de imamın; maslahatlar bir arada bulunduklarında, onları elde imkânı olduğu sürece böyle yaparız, şayet bu

¹³⁹ Kavaidu'l-Ahkâm fi-Mesalihi'l-Enam 2/68

mümkün değilse o zaman da en elverişli ve en faziletli olandan daha aşağıya doğru yol alınız şeklindeki ifadesi ile kastettiği budur.¹⁴⁰ Ardından bunlar için uluslararası çapta örnekler vermektedir ki bazıları şöyledir:

- Cihad eğer başlangıçta vacip olsaydı müminlerin azlığı kâfirlerin de çokluğu sebebi ile kâfirler ehli islamı yok edip ortadan kaldırırlardı.
- Haram aylarda savaşmak islamın ilk döneminde helal kılınmış olsaydı bunu çok büyük bir durum olarak görmeleri sebebi ile ondan uzaklaşırlardı. Harem bölgesinde savaşmak da böyledir. Bütün bunlar bir şeyi onaylamanın veya bir karar almanın ancak onun uygulanabilecek çevre şartlarına uyumlu olması ve bütün durumların dikkate alınması halinde caiz olabileceğine kesin olarak delalet eder. Aynı zamanda uluslararası ilişkiler kapsamında karar almak da zorunlu olarak şartların tedriciliğini ortaya koymaktadır.¹⁴¹

c. Zaruret Kuramı

Zaruret hali, kanunun genel prensipleri kapsamında kabul gören prensiplerden sayılır. Bu da kendisinde uluslararası kanun sistemi bulunması sebebi ile farklı

¹⁴⁰ Kitabu'l-İ'lam bi-Kavaidi'l-Kanuni'd-Devli 13/381

¹⁴¹ Aynı eser 13/381

kanun sistemlerinde uygulanan bir ilkedir.¹⁴² Dolayısıyla zaruretlar maslahatları celbetme bakımından mahzurlu şeyleri mubah kılmak için uygundur. Şöyle ki; topluca savuşturulması imkânsız olacak şekilde bir arada bulunması durumunda en büyük mefsedetten ve rezaletten başlayarak daha hafifine doğru yol alınız. İmam İz b. Abdüsselam buna Resulullah (s.a.v.) zamanında devletlerarası ilişkiler kapsamında Hudeybiye anlaşmasını örnek olarak verir ve şöyle der: Niçin Hudeybiye anlaşmasında Müslümanlara zarar ve dinlerine de küçük düşürücü bir durum takınıldı? Denilecek olursa şöyle deriz: Bunun yapılması daha büyük mefsedetleri savuşturmak içindi. O da mümin erkek ve kadınların öldürölmesidir. Onun için maslahat, anlaşmanın, onlardan mümin olarak kendilerine gelenlerin kâfirleri iade edilmesi üzerine yapılmasını gerektirmiş ve zorunlu kılmıştır. Bu ise zayıf müminlerin öldürölmesinden daha hafif bir durumdur.¹⁴³

3. Müslümanlarla Diğerleri Arasında Düşmana Karşı Oluşturulacak İlişkilerin Esası

İmam İz b. Abdüsselam, Müslümanlarla diğerleri arasındaki ilişkileri ifade eden bazı esasları söz konusu etmiştir ki onlardan bazıları şunlardır:

¹⁴² Aynı eser 13/382

¹⁴³ Kavaidü'l-Ahkâm fi-Mesalihi'l-Enam 1/95

a. Cizye

Gayrimüslimlerin birçoğu islamı, kendilerinin ona girmeye mecbur kılınmalarına bir vesile olmak üzere gayrimüslimlere mali yükümlülük getirmeyi hedefleyen bir din olmakla itham etmekte ve bu vesileler arasında da kitap ehlinin verdiği cizyenin bulunduğu iddiasındadırlar. İmam İz b. Abdüsselam'ın bu noktada söyledikleri kesin bir reddiye olarak kabul edilebilir: Cizye onların küfür üzere bulunmalarının ve onu büyüklüğüne yakışmaya-
cak şeylere nispet edip kötümsemi bir karşılığı olarak alınmaz. Bu görüşe sahip olan kişi doğrudan uzaklaşmış olur. Cizye ancak kanlarını dökmeme, mal, harem ve çocuklarını koruma karşılığında alınır. Eğer bizim ülkemizde yaşıyorlarsa onları da savunuruz. Yoksa bu, islam yurdunun sakinlerinden alınan bir şey değildir. Zira kendi yurtlarında yaşamak istemeleri ile beraber onlarla zimmet akdi yapılabilir.¹⁴⁴

b. İnsani kuralların gözetilmesi

Mevcut uluslararası insani kanunlara dair kurallar silahsızlanma açısından önemli bir rol oynamaktadır. Zira bu ona katılanları veya zor duruma düşenleri sakındırıp uzaklaştırmayı hedef almaktadır. Bu da faydasız bir takım çabalar izhar ederek bir şekilde ya da farklı bir yolla onu yapmakla veya ona maruz kalmakla meydana

¹⁴⁴ Aynı eser 1/110

gelmektedir. Nitekim onlar da insan olmaları sebebi ile saygı gösterilmesi gereken beşeri oluşumlardır.¹⁴⁵

İmam başka bir yerde de savaşa katılmayanları öldürmenin ancak bir zaruret olması durumunda caiz olabileceğini ilave ederek der ki: Kadın kâfirleri, delileri ve çocukları öldürmek bir mefsedettir. Ancak kâfirler onları kendilerine siper ve kalkan yaparlarsa bu durumda onları savuşturmak ancak öldürmekle oluyorsa o zaman caiz olur.¹⁴⁶

c. Savaş esirleri

Çoğu zaman savaşlarda iki taraftan ya da en azından bir taraftan esirler bulunur ve sürekli olarak tarafsız olan taraftan savaşan taraflara yönelik hem sayı hem de ittifak edilen yer açısından esir değişimi noktasında çabalar ortaya konur. İzzet b. Abdüsselam'ın da bu hususta görüşü bulunmaktadır ve şöyle der: Günah, düşmanlık, fiske ve isyan üzerinde masiyet olması bakımından değil, aksine maslahata vesile olması bakımından yardımlaşma yapılması caiz olabilir. Bunun örnekleri de vardır, şöyle ki: Esirlerin kurtarılması için verilen şey – bedel – alana haram fakat verene mubahtır. Bu, kesinlikle günah, düşmanlık, fiske ve isyan üzere yardımlaşma değil, aksine mefsedetleri defetmeye yönelik bir yardımlaşmadır. Dolayısıyla günah,

¹⁴⁵ Aynı eser 2/20

¹⁴⁶ Kitabu'l-İ'lam bi-Kavaidi'l-Kanuni'd-Devli 13/384

düşmanlık, fışk ve masiyet üzere yardımlaşmak burada tebaan bulunmakta fakat maksat olarak yoktur.¹⁴⁷

4. Düşmanların Müslümanların Yaşadığı Bölgelerden Herhangi Birisini İstila Etmeleri

a. İşgal Yönetiminin Yönetim ve Yargı Alanındaki Tasarruflarının Rolü

Muhtemel savaşın etkilerinden birisi de iki taraftan birisinin diğerk tarafa ait bölgenin bir cüzünü istila etmesidir. Bu durumda işgalci yönetim, yargı ve yasamada işgalcilikteki eğilimine uygun şekilde ve istikrar ve velayı da garantiye alacak şekilde değışiklikler yapabilir. İz b. Abdüselam bu olgulardan birisine şu sözü ile çözüm getirir: Küffar büyük bir bölgeyi istila etse de Müslümanların genel maslahatlarını yerine getirecek birisini yargıya getirse, bu durumda görünen o ki, bunların, kamu maslahatını celbetme ve kuşatıcı mefsedetleri de def açısından tamamı ile uygulanması gerekir. Zira bu durumda şeriatın rahmetinden ve kulların maslahatını yerine getirmekten uzak düşer. Onu ehil olan kimselerin uhdesine alması noktasında kemalin yokluğu sebebi ile kamu maslahatının bozulması ve kuşatıcı mefsedetlerin meydan bulur ki bu da uzak bir durumdur.¹⁴⁸

¹⁴⁷ Aynı eser 13/384 Kavaidu'l-Ahkâm'dan naklen.

¹⁴⁸ Kavaidu'l-Ahkâm fi-Mesalihi'l-Enam.

b. Müslüman Bir Bölgenin İşgali Karşısındaki Tavrı

Sultanu'l-Ülema İzz b. Abdüsselam hicri 639 senesinde Dımaşk'tan Mısır'a Sultan Salih İsmail'in Batılılardan yardım isteyerek kendilerine Sayda şehrini ve Şakif kalesini vermesi üzerine gelerek bu durumu reddetmiş ve hutbelerde ona dua etmeyi terketmişti. Bu konuda Şeyh Cemaleddin Ebu Ömer el-Maliki de kendisine destek vermişti. Bunun üzerine sultan ikisine de öfkelenmiş, onlar da Mısır diyarına doğru yola çıkmışlardı. Bunlar yoldayken sultan Şeyh İzzeddin'e elçi göndererek Dımaşk'a dönmesini istemiş ve elçisi ile bir araya gelmişler bunun üzerine elçi yumuşak bir şekilde: Senden sadece sultanı kırmamandan ve onun elini öpmenden başka bir şey istemiyoruz demiş, bunun üzerine Şeyh şöyle demiştir: Ey miskin! Bırakın onun elini öpmeyi ben ona elimi öptürmeye razı değilim. Ey kavmim! Siz bir vadide, bense başka bir vadideyim. Başınıza gelen bu beladan bizi afiyette kılan Allah'a hamdolsun.¹⁴⁹

c. Düşmanlarla Uğraşmanın Zorunlu Oluşu ve Müslümanlarla Savaşmamak

Yine İzz b. Abdüsselam'ın yaşadığı başka bir durum daha vardır. O da: "Müslümanlarla uğraşıp onlara düşmanlık etme yerine düşmanlarla uğraşıp onlarla savaşma" zorunluluğu ilkesinden hareketle meydana gelen bir durumdur, şöyle ki: Eyyubilerden Melik Eşref hastalanınca Şeyh'e

¹⁴⁹ Kitabu'l-İ'lam bi-Kavaidi'l-Kanuni'd-Devliyye 13/385

özüm aramak üzere elçi göndererek kendisini ziyaret edip tavsiyede bulunmasını istemiş ve şeyh'e ikramda bulunmuştur. Sultan ile kardeşi Kamil arasında bir soğukluk meydana gelmiş ve o da hastalığı anında ordusunu Mısır'a doğru yola koyulma emri vermiş. Bunun üzerine şeyh, sultana şöyle demiştir: Melik Kamil senin büyük kardeşin ve en yakın akrabandır. Sen de fütuhat ile şöhret bulmuş birisin. Tatarlar Müslümanların beldelerine girmiş, fakat sen ordunu Allah'ın ve islamın düşmanlarına karşı yönlendirmeyi bırakarak kardeşine yöneliyorsun öyle mi? Bu durumu değiştir, akrabalık bağını bozma ve Allah için O'nun dinine ve kelimesinin yüce olmasına niyet et. Allah sana afiyet verir de hastalığından şifa bulursan Allah'tan küffara karşı muvaffakiyetini ümit ederiz. Ve mizanına bu büyük hasene yazılır. Eğer Allah göçmene hükmederse sultan senin niyetinin devam ettiricisi olacaktır. Bunun üzerine sultan: Allah irşad ve nasihatından dolayı seni hayırla mükâfatlandırırsın diye mukabelede bulunduğktan sonra ordusunun Tatar'a doğru nakledilmesi emrini verdi.¹⁵⁰

4. İmam İz b. Abdüsselam'a Göre İnsan Hakları

İmam İbni Abdüsselam insan hakları ile ilgili birkaç konuya temas etmiştir ki, bunları; hâkim otoritenin sorumluluğu ve insan hakları çeşitleri şeklinde iki grupta toplayabiliriz:

¹⁵⁰ Aynı eser 13/387

a. Hâkim Otoritenin Sorumluluğu

İz b. Abdüsselam şöyle der: Kötü yöneticiler ve zalim kadınlara gelince; bunlar elleri üzerinde büyük mefsedetlerin meydan bulduğu ve büyük maslahatların defedilip yok olduğu kimseler olup insanlar içinde günahı en büyük ve Allah katında da dereceleri en düşük kimselerdir. Zira bunlardan herhangi birisi bir kelime söyler, bu kelimenin oluşturduğu mefsedetin kapsamı oranında binlerce günah meydan bulur. Aynı şekilde o oranda Müslümanların maslahatı yok olup gider. Bu ne kötü bir ittifak ve ne bereketsiz bir ticarettir!¹⁵¹ İbni Abdüsselam birçok yöneticinin nefislerine ilaç olacak önemli bir hususa işaret eder ki o da zulüm bataklığına düşmüş olmalarıdır. O da onları adaletle iş yapmaya ve zulmü terk etmeye teşvik etmektedir. İbni Abdüsselam der ki: Mal konusunda yapmış oldukları haksızlıklar dini açıdan üzerlerinde bir borçtur. İyilikleri kalmayacak olsa haksızlık ve zulüm yaptıkları kimselerin kötülükleri onların sırtına vurulacaktır. Can, mal, namus, öne almaları gereken haklardan erteledikleri ve ertelemeleri gereken haklardan öne aldıkları hususunda da hüküm aynıdır. Zira Allah Teâla şöyle buyurur: “Biz, kıyamet günü için adalet terazileri kurarız. Artık kimseye hiçbir şekilde haksızlık edilmez.” (el-Enbiya: 47)

¹⁵¹ Kitabu'l-İ'lam bi-Kavaidi'l-Kanuni'd-Devli 13/387

b. Haklarla İlgili Taksimatlar

İbni Abdüsselam Allah'ın hakları ve kulların haklarını birkaç kısma ayırır: Birincisi; eşit olanlar, ikincisi; eşit olmayanlar, üçüncüsü de; eşitlikte ve eşitsizlikte farklı olanlar.

c. Maslahatların celbi ve mefsetdetlerin defi hususunda takdimi tehire tercih etmek için kulların haklarından bir kısmını diğerlerine öncelikle yoluna gitmiştir. Buna örnek olarak da; kadının nafakası, giyeceği ve meskeninin kocanın usulünün nafaka, giyecek ve meskenine öncelenmesini vermiştir.

d. İbni Abdüsselam kulların hakları ile ilgili eşit duruma ve mükellefin bu konuda iki maslahatı cem etmekle iki zararı defetmeyi bir araya getirmekte muhayyer olduğuna da işarette bulunmuş, buna örnek olarak da; kocanın, yanlarında geceleme ve nafaka hususunda eşler arasında eşit davranmasını ve hâkimin mahkemede taraflar arasında eşit davranmasını vermiştir.¹⁵²

e. Aynı şekilde ahirette kendilerine bir ihsan olmak üzere Allah'ın haklarını kulların haklarına öncelikle ve buna da; savaşılmaması gereken kişilerle savaşma hususunda kişinin kendisini tehlikeye atmasını örnek olarak vermiştir.

f. Yine dünyada kendilerine bir rahmet ve şefkat olarak kulların bazı haklarının Allah'ın haklarına

¹⁵² Aynı eser 13/387

öncelendiğine işaret etmiş ve buna da; namazı bozmayı ve cihadi terketmeyi caiz kılan mazeretleri örnek olarak vermiştir.¹⁵³

Daha sonra İz b. Abdüsselam insan hakları ile ilgili başka meselelere değinmiştir ki onlardan bazıları şunlardır:

g. Kaide: İnsan menfaat ve meşguliyetlerinden alıkonulamaz. Ancak hâkimin müddeiyi/davacıyı veya şahitleri diğer tarafın talebine bağlı olarak çağırarak istemesi bundan istisnadır.¹⁵⁴

h. İbni Abdüsselam der ki: Kura, hakların eşit olması durumunda kin ve öfkeyi defetmek ve kaderin yazdıklarına ve Melik-i Cebbar'ın da kazasına rıza göstermek bakımından meşru görülmüştür.¹⁵⁵ “Yetim malına da ancak en güzel bir biçimde yaklaşın” ayetine de şöyle yorum getirmiştir: Bu durum yetim haklarında böyle olunca sürekli olarak kamu mallarında tasarruf edilen noktalardaki Müslümanlara ait kamu haklarında evleviyetle sabit olur. Zira şeriatın kamu maslahatına verdiği önem özel maslahatlara verdiği önemden daha ileride ve daha önceliklidir.¹⁵⁶

¹⁵³ Aynı eser 13/387 Kavaidü'l-Ahkâm'dan naklen.

¹⁵⁴ Aynı eser 13/387

¹⁵⁵ Kitabu'l-İ'lam bi-Kavaidi'l-Kanuni'd-Devli 13/389

¹⁵⁶ Aynı eser 13/390, Kavaidü'l-Ahkâm 2/89'dan naklen.

5. İz b. Abdüsselam'ın Saptadığı Diğer Bazı Kaide ve İlkeler

İz b. Abdüsselam'ın saptadığı bazı ilke ve kaideleri özetlemek mümkün olduğu gibi, bunlardan uluslararası kanun ve devletlerarası ilişkiler alanında istifade etmek de mümkün olabilir:

- Kaide: Dünya ile ilgili maslahatlar ve onların sebepleri ve mefsedetleri zaruretler, tecrübeler, adetler ve muteber zanlar yolu ile bilinmektedir. Bunlardan bir şey gizli kaldığında ise delili talep edilir. Birbirine uyumlu olan durumları, maslahatları, mefsedetleri ve bunların racih ve mercuh olanlarını bilmek isteyen kimse bunu aklına arz etsin. Hızlı hareket etmemek şartı ile ahkâmı ona bina etsin, onun dışında kalan bir hüküm neredeyse göremeyecektir. Amellerin hüsnü/güzel oluşu ve kubhu/irkin oluşu da o şekilde bilinir.
- İmam/Devlet Başkanı Ve Yönetim: Maslahatlarla ilgili tasarrufta bulunurken can ya da mala bir zarar gelecek olursa bu, yönetici, devlet başkanı ve onların akilesinden değil de beytülmalın karşısındadır. Zira bunlar Müslümanlar için bir tasarrufta bulunduklarında sanki o zarar gören şeyi Müslümanlar telef etmiş gibidir. Ayrıca bu durum çokça meydana gelen bir husus olduğundan hem kendileri hem de onların akilesi zarar görür.

- İz b. Abdüsselam, maslahatların mefsedetlere tercih edilmesi yanında maslahat ve mefsedetleri de kapsayan fiillerin örneklerinden birisinin, özel ve genel anlaşmalar hakkındaki haberleşme ile ilgili maslahattan dolayı kâfir olmalarına rağmen küffar elçilerini kiralamanın vacip olduğu görüşündedir. Belki de İz b. Abdüsselam bu son kaide ile diplomatik elçilerin korunması prensibine işarette bulunmuştur. Zira bu çağdaş uluslararası kanunlarının da kabul ettiği bir ilkedir.¹⁵⁷

İşte bu, İz b. Abdüsselam'ın devletlerarası kanunlar ile uluslararası ilişkiler alanındaki kuralların gelişimi hakkında ortaya koyduğu bazı yol haritalarıdır.

¹⁵⁷ Aynı eser 13/391

Tedris, İfta, Yargı ve Hatiplik Faaliyetleri

1. Tedris Faaliyetleri

İz b. Abdüsselam Dımaşk medreselerinde ve camilerinde tedris faaliyeti yürütmüştür. İlk yapmış olduğu iş de budur. İlk talebe okuttuğu medrese de Azi-ziye Medresesidir. Kendisinin orada meclisi vardı ve şer'i ilimleri okutuyordu. Aynı zamanda Amidi de (v: 631) orada ders veriyordu. İz b. Abdüsselam orada hem hocası Amidi ile beraber hem de ondan sonra ders vermeye devam etti. Şibliye medresesinde de dersler veriyordu. Daha sonra Gazzaliye Zaviyesinde ders vermekle görevlendirildi ki orası küçük bir mekân olup batı cihetinden Emevi Camiinin yanında bulunmaktaydı. Burası İmam Gazzali'ye (v: 505) nispetle bu adı almıştır. Kendisi burada itikâfa girerdi. Daha sonra ibadet, tedris ve ezkar için kullanılmaya başlamıştır. İz b. Abdüsse-

lam ise hocası Cemaleddin ed-Devle'i'nin (v: 635) vefatından sonra orada ders vermekle görevlendirilmiştir.¹⁵⁸

İlmi, çalışkanlığı, şahsiyeti ve akranlarına üstünlüğü sayesinde bu göreve getirilmişti. Hatta bu tarihten önce de kendisi müftüydü. Aslında tedris görevi fetva görevinden daha önce yerine getirilen bir görevdi. Dolayısıyla İz b. Abdüsselam'ın, Melik Kamil'in, kendisini hicri 635 senesinde görevlendirmesinden önce tedris vazifesini yapıyor olması gerekir.

Mısır'a hicretinin ardından da sultan onu Kahire'de bulunan Salahiye medresesinde tedris ile görevlendirmiştir. Burası dört mezhebin okutulmasına tahsis edilmiş büyük bir medreseydi. Şafii mezhebinin okutulması görevi İmam İz b. Abdüsselam'a verildi ve o, bu görevde vefat tarihi olan hicri 660 senesine kadar devam etti. Bu arada buradaki tedris ile yetinmeyip mescitlerde ilim halkaları oluşturdu ve uzak bölgelerden ilim almak üzere birçok talebe geldi ve daha önce isimleri geçen İbni Dakik el-İd ve ed-Dimyati gibi akranlarını geride bırakan öğrencilerin kısmi azamisi bu süre zarfında yetişti. el-Meliku'z-Zahir Baybars Zahiye Medresesini inşa ettirdikten sonra Salahiye'deki görevine ilave olarak buradaki tedris görevini de ona vermek istediğini söylediğinde bunu kabul etmemiş ve: “ben Salahiye'de görevliyim, başkasına sıkıntı vermek istemem” diye karşılık vermiştir. Melik, ondan evlatlarının

¹⁵⁸ Tabakatu's-Subki 8/242. Fetava Şeyhi'l-İslam İz s: 131.

da tedris görevinde bulunmaları şartını koymasını istemiş, o da buna şu karşılığı vermiştir: Bu belde de bu işe onlardan daha layık kimseler bulunmaktadır. O da: Onların burada vazifeli olması için bir şart olmalıdır deyince, İz b. Abdüsselam da şöyle demiştir: Eğer illa da bir şey olması gerekiyorsa imamlık görevi olabilir. Bunun üzerine o da –Baybars– onlar için imamlık şartını koşmuştur.¹⁵⁹

Zahir Baybars, çocuklarından birisinin görevlendirilmesini isterse yardımcı olabileceğini kendisine arz etmiş fakat o: “Onlar arasında bu işe elverişli birisi yoktur. Bu Salahiye medresesi için ise Kadı Tacuddin İbni Binti’l-Eaz elverişli ve ehildir” diyerek karşılık vermiştir.¹⁶⁰ Ki bu âlim onun öğrencilerinden birisi olup din ve veraya olan hırsı nadir insanlardan birisi olup darb-ı mesel/örnek gösterilir olmuştur. Ayrıca evlatlarını Müslümanların maslahatlarına karşı tercih etmemesiyle de meşhurdur. Bundan dolayı iş ehline yani kim ehilse ona verildi. İz b. Abdüsselam –rahimehullah– tedriste başarılı ve ciddi birisiydi. Ebu’l-Hasen eş-Şazeli İz b. Abdüsselam’ın meclisi hakkında övgü dolu şu sözleri söylemiştir: ... Yeryüzünde fıkıhta Şeyh İz b. Abdüsselam’ın meclisinden daha güzeli yoktur.¹⁶¹ Kendisi heybet sahibi ve vakarlıydı. Görüntüsüne ve giyimine özen göstermez, başına keçeden yapılmış bir takke giyer ve bu şekilde sultanın merasimlerine katılırdı.

¹⁵⁹ Tabakatu’l-Fukaha, el-İsnevi 2/197

¹⁶⁰ Fevâtü’l-Vefayat 1/596

¹⁶¹ Hüsnü’l-Muhadara 1/127. Fetava İz b. Abdüsselam s: 129

Bazen de gösteriş ve yapmacılıktan uzak bir şekilde sark takardı.¹⁶² Dersi uzun işlerdi. Şer'i ilimlerden Fıkıh, Usul ve diğerlerini okuttuğu gibi ilmi halakalarında tefsir dersi yapan ilk kişidir. Akranlarını aşmış birisiydi. Hatta akranlarından birisi olan İbnu'l-Hacib onun hakkında şöyle der: İbni Abdüsselam Gazzali'den daha fakihtir.¹⁶³

2. İfta Faaliyetleri

İmam İz bir melik ya da sultan tarafından görevlendirilmeden de fetva vermekteydi. Fakat bu yüce makam meliklerin kurallarına boyun eğemezdi. Zira o, bir âlimin, kendisini ehil görmesi ile yerine getirebileceği bir görevdir. İz –rahimehullah– Melik Eşref ile yaşadığı mihne günlerinden şöyle bahseder:

“Fetva konusuna gelince; vallahi ben o zaman bundan uzak duruyor ve hoşlanmıyordum ve müftünün de cehennem çukurunun kenarında bulunduğu inanıyordum. Eğer ben, Allah Teâla'nın onu bana vacip kıldığına ve bu zamanda beni tayin ettiğine inanmasaydım bu işe bulaşmazdım.¹⁶⁴ Şu anda ise Hak beni mazur kıldı, benden vücbiyeti düşürdü ve zimmetim bundan halas oldu. Hamd ve minnet Allah'a aittir.”

¹⁶² Tabakatu's-Subki 1/127. Fetava İz b. Abdisselam s: 129

¹⁶³ Tabakatu's-Subki 8/214. Aynı eser s: 129

¹⁶⁴ Tabakatu's-Subki 8/237. Aynı eser s: 129

Bu sözü İz b. Abdüsselam, sultan tarafından fetva verme görevinden azledildiğine dair belgeyi getiren kişiye söylemiş ve sultanın elçisine şu sözleri de ilave olarak söylemiştir:

“Ey elçi! Evimde kalmam benim için bir saadet ve Rabbime ibadete yönelmektir. Mutlu olan kişi evine kapanarak hatalarına ağlayan ve Allah’a taatla meşgul olan kimsedir. Bu Hak tarafından bir arındırılma ve Allah Teâla tarafından bana sultanın eli ile gönderilmiş bir hediyedir. O öfkeli ve ona yaklaşan ise sevinçlidir. Vallahi ey elçi! Bu müjdeyi ihtiva eden bu mektubu getirmenden dolayı yanımda sana uygun bir giysi olsaydı onu sana giydirirdim. Şu seccadeyi al da üzerinde namaz kıalarsın, bunu kabul et” dedi ve o da alıp kabul etti. Kendisine veda ederek sultanın yanına gitmek üzere ayrıldı. Sultana durumu anlattıktan sonra, sultan orada bulunanlara şöyle dedi:

“Söyleyin bakalım şimdi ben ona ne yapayım. Bu cezayı nimet gören bir adam, bırakın onu. Onunla bizim aramızda Allah var.”¹⁶⁵

İz b. Abdüsselam bu şekilde üç gün bekledi, sonra Şeyh Allame zamanında Hanefilerin Hocası Cemaluddin el-Husari Melik Eşref’e gelerek şöyle dedi: Seninle İz b. Abdüselam arasında ne oldu? Bu öyle bir adamdır ki Hindistan’da ya da dünyanın en uzak bölgesinde olsa sultanın, onun ülkesine girişiyle hem kendisi ve hem de

¹⁶⁵ el-İz b. Abdisselam Hayatuhu ve Asaruhu ve Menhecuhu s: 56

ülkesinin bereketlendiğini bilmesi ve diğer krallara karşı onunla övünmesi gerekir. Şeyh Cemaluddin el-Husari'nin bu müdahalesi Şeyh İz'in saygı görüp takdir edilmesinde etkili olmuş, bunun üzerine sultan şöyle demiştir: “O halde biz bu yaşananlardan dolayı Allah’a istiğfar edelim. Ona karşı yaptığımız haksızlığı telafi edelim. Vallahi onu âlimlerin en zengini yapacağım.” Ardından şeyhe bir elçi göndererek hoşnutluğu isteyerek ondan helallik ve dostluk talep etti.¹⁶⁶

Bunun ardından onun fetvasını alır ve kendisi ile istişarede bulunurdu. Daha önce de anlattığımız üzere ölüm döşeğindeyken kendisinden talepte bulunmuş ve helallik ve nasihat etmesini istemişti. Bunun üzerine İz b. Abdüsselam da ona, Mısır'ın hâkimi kardeşi Melik Kamil ile savaşmak üzere hazırlattığı ordusunun yönünü değiştirip ortak düşman olan Tatarlara çevirmesi nasihatından bulunmuştu. Bunlar o dönemde islam beldelerinin doğusunda ortaya çıkmışlardı. Bunun üzerine Eşref aldığı nasihatın gereğini yaparak yardımcılarının irtikâp ettikleri zina, içki ve Müslümanlara yapılan zulümler gibi bütün münkeratın kaldırılması emrini verdi. Aynı zamanda bunlardan bazısının kaldırılması noktasında da bizzat İz b. Abdüsselam çaba sarf etmiştir.

Bu nasihatlerden sonra Eşref şöyle demiştir: “Allah din için, nasihatlerin için ve Müslümanlar için yaptığın

¹⁶⁶ Tabakatu's-Subki 8/218. el-İz b. Abdisselam, el-Vüheybi s: 56

şeylerden dolayı seni hayırla mükâfatlandırırsın ve benimle seni lütuf ve keremi ile cennette bir araya getirsin.” Sonra da İz b. Abdüsselam’a bin Mısır dinarı vermiş, o ise bütün bunları geriye iade ederek şöyle demiştir: “Bu, Allah için bir içtimadır. Onu dünyadan hiçbir şey ile kirletemem.”¹⁶⁷

Sonra kardeşi İsmail münkeratın kaldırılmasını tam olarak yerine getirmede ve onun da o dönemde yardımcısıydı. Onun ölümünün ardından melik oldu. Bunun üzerinden fazla bir zaman geçmemişti ki kardeşi Melik Kamil ordusu ile Mısır’dan Dimaşk’a gelmiş ve kardeşi İsmail’i muhasara altına almış ve daha sonra anlaşılmışlardı. Melik Kamil, İz b. Abdüsselam’a son derece ikramda bulunmuş ve onunla birlikte kardeşi İsmail’in huzurunda bir araya gelmişler ve şöyle demiştir: Bunun atıcılığa tutkunluğu var, bu onun için caiz midir? İz de şöyle demiştir: “Bilakis onun için bu haramdır. Zira Resulullah (s.a.v.) bunu yasaklamıştır.” Devamla şöyle demiştir: “Çünkü o göz çıkarır ve kemiği kırar.”¹⁶⁸

Dikkat edilirse Eyyubi melikleri şeyhe saygı duyuyorlar, ona son derece ikramda bulunarak meclisinde bulunup nasihatlerini dinlemeyi seviyorlar. İslam ve Müslümanların hayrına olan hususlarda onunla istişarede bulunuyorlardı. Onlara emr-i maruf ve nehy-i münker yapıyor ve kendilerinden ne çekiniyor ve ne de onlara

¹⁶⁷ el-İz b. Abdisselam, el-Vüheybi s: 57. Tabakatu’s-Subki 8/241

¹⁶⁸ Aynı eser s: 57 Tabakatu’s-Subki’den naklen

şirin görünmeye çalışıyordu.¹⁶⁹ İz verdiği fetvaları ile meşhur olmuş, öyle ki insanlar uzak beldelerden kendisine fetva sormak için geliyordu. Bu sebeple şöhreti gitmeden önce Mısır'a ulaşmıştı. Bunun delili ise hicri 639 senesinde oraya gittiğinde Mısır'ın müftüsü Hafız el Münziri fetva vermekten uzak durarak şöyle demiştir: “Şeyh İz gelmeden önce biz fetva veriyorduk. Ancak onun gelişinden sonra fetva makamı ona aittir.”¹⁷⁰ İz b. Abdüsselam da aynı mukabelede bulunarak ona aynı izzet ve ikramda bulunarak çağının hadis hafızı el-Münziri'nin varlığı sebebi ile hadis rivayetinden uzak durmuştur. Onlardan her birisi diğerini büyük görür saygı duyar ve birbirlerinin derslerinde hazır bulunurlardı.¹⁷¹

İz b. Abdüsselam fetva verirken çok dikkatli davranırdı. Hatta bir defasında bir mesele hakkında fetva vermiş ve daha sonra hatalı olduğu ortaya çıktığında Mısır ve Kahire sokaklarında kendi aleyhine şöyle nida etmiştir: Kim şu konuda şöyle fetva vermişse onunla amel edilmez. Çünkü o¹⁷² hata etmiştir. Bu da onun vera, murakabe ve haşyetine delalet etmektedir. Allah'ın kullarından herhangi birisinin, kendi sebebi ile sapması için çok gayret gösterirdi. Cehaletle ve bilgisizlikle damgalanmasına aldırış etmezdi. Zira o ahireti dünyaya

¹⁶⁹ el-İz b. Abdisselam, el-Vüheybi s: 57

¹⁷⁰ eş-Şeyh İz b. Abdisselam Hayatuhu ve Asaruhu, el-Vüheybi s: 57

¹⁷¹ Fetava's-Şeyh İz b. Abdisselam s: 129

¹⁷² Aynı eser s: 133

ve Allah'ın sevabını inanların övgüsüne tercih etmişti. İşte bundan dolayı Allah ona ikramda bulunmuş ve kullarının kalbine makbul olduğunu koymuş, bundan dolayı da diğer beldelerden insanlar¹⁷³ fetva sormak amacıyla ona yönelmişler ve fetvaları insanlar arasında meşhur hale gelmiş, onu konuşur olmuşlar ve halifeler, krallar ve sultanlardan halka, zayıflara ve miskinlere varıncaya kadar herkes onlarla amel etmişlerdir. Kendisi bize fetvaları ilgili bir miras bırakmıştır. Bunların bazıı el-Fetava'l-Mısriyye, bazıı da el-Fetava'l-Mavsiliyye adıyla bilinmektedir. İbni Kesir onun hakkında şöyle der: Mezhepte riyaset onundu. Uzak bölgelerden fetva sormak için kendisine yolculuklar yapıldı.¹⁷⁴

3. Yargı Faaliyetleri

İbnu's-Subki, İz b. Abdüsselam'ın oğlu şeyh Abdülatif'in babası ile ilgili haberlerine tahsis ettiği risalesi yolu ile şu nakilde bulunur:

Melik Kamil, Dimaşk'ı muhasara altına alıp da kardeşi melik İsmail'e üstünlük sağladığında babası İz'i Dimaşk Camiindeki Gazzali Zaviyesinde ders vermek üzere görevlendirdiğini ve onun da insanlara nasihatlerde bulunduktan sonra kendisini şeyhin koştuğu birçok şartın ardından kadılık görevine getirdiğini, sonra bunu hilafet

¹⁷³ Aynı eser s: 123-130

¹⁷⁴ el-Bidaye ve'n-Nihaye 17/442

makamına bildirmiş ve fakat 22 Receb 635 senesinde gelen ölüm buna engel olmuştur. Dolayısıyla onun Dımaşk'taki iktidarı yaklaşık iki buçuk ay kadar sürmüştür.¹⁷⁵ Davudi ise şu nakilde bulunur: Kamil Şeyhi Ben-i Ümeyye Camiinde bulunan Gazzali Zaviyesinde tedris ile görevlendirdi ve onu Dımaşk Kadılığına getirme ve bunu da Bağdat'a bildirme düşüncesindeydi. Bunu onaylayamadan Dımaşk'ta vefat etti.¹⁷⁶

Davudi'nin ibaresi, şeyhin kadılık görevine gelmediğini ve mektubun da ulaşmadığını ifade etmektedir. Zira Kamil bu işi yürürlüğe sokamadan vefat etmişti. Oğlunun ibaresi ise buna muhalif olup kadılık görevini yerine getirdiğini ifade etmektedir ki bundan dolayı da kesinlik yoktur. Bu durumda onu tayin ettiği ihtimal dâhilinde oluyor ancak başlayamamıştır. Zira Kamil iki buçuk ay sonra vefat ettikten sonra onun yerine kardeşi Melik İsmail gelmiş ve bunu yürürlüğe koymamıştır. Bu ihtimal tercihe şayan olup Davudi'nin ibaresi de bunu güçlendiriyor. Şayet Dr. Rıdvan bu ibareye muttali olsaydı: Belki de İz Kamil'in Dımaşk'a hâkim olduğu kısa dönem zarfında bir müddet Dımaşk kadılığı makamında bulunmuştur demezdi. Zira ondan sonra kardeşi İsmail başa gelmiş olup şeyhten hiç de hoşlanmamıştır. Dolayısıyla onun kadılık makamında kalmasına da rıza göstermezdi. Zira şeyh onun atıcılık

¹⁷⁵ Zeylû'r-Ravdateyn, Ebu Şame s: 166. Eş-Şeyh İz b. Abdisselam, el-Vüheybi s: 58

¹⁷⁶ el-İz b. Abdisselam, el-Vüheybi s: 58

tutkusuna haram demişti. Belki de bu makamda kısa süre kalmasından dolayı biyografi yazarları ve İbni Tolun onu Dimaşk kadıları arasında zikretmemişlerdir.¹⁷⁷

Şeyh Mısır'a hicret edince Melik Necmeddin Eyyub onu hatiplik ve kadılık görevine getirdi. Zira o zaman Mısır'ın Kadı'l-Kudatı olan Şerefuddin b. Ayni'd-Devle hicri 639 senesinde vefat etmişti. Bundan ötürü Sultan İz b. Abdüsselam'ı onun yerine kadılık görevine getirdi ve kadılık görev sınırını da Mısır ve Said bölgesi olarak belirledi. Kahire ve deniz bölgesini ise başka kadıya tahsis etti. Ayrıca ona Mısır ve Kahire'de terk edilmiş mescidlerin imaretinin gözetilmesi görevini de tevdi etti. O da adalet ve insafla hareket ederek pahası ne olursa olsun zorluk ve sıkıntıları kaldırmak için gayret göstermiştir.¹⁷⁸

4. Hitabet Faaliyetleri

Şeyh İz Dimaşk'ta hatiplik görevine getirildiği zaman hatiplerin yapmış olduğu minberde kılıç kuşanmak, siyah giymek, süslü ve kafiyeli ifadeler kullanmak ve hak etmedikleri halde meliklere övgüde bulunmak gibi birçok bidati kaldırdı, sadece onlara dua etti. Regaip namazını ve Şaban ayının yarısında kılınan namazı da kaldırdı. Bundan dolayı İbni Salah ile (v: 643) aralarında ihtilaf ve soğukluk baş gösterdi. Zira o bu namazları onaylıyordu.

¹⁷⁷ Aynı eser s: 58

¹⁷⁸ Fetava Şeyhi'l-İslam İzziddin b. Abdisselam s: 127

İz b. Abdüsselam bir seneyi aşkın süre Emevi Camiindeki hutbelerine devam etti. Bu melik İsmail'in, kendisini hicri 638 senesinde haçlılarla yaptığı anlaşmayı reddettiği gerekçesi ile azletmesine kadar sürdü.¹⁷⁹ Mısır'a hicret ettiğinde ise dostu Necmeddin Eyyub onu son derece büyük bir coşku ile karşıladı kendisine yakın gördü ve izzet, ikramda bulundu ve onu Amr b. As Camiinde hatiplik görevine getirdi. En güzel bir şekilde bu görevini yerine getirdi. Mescidin fonksiyonunu emri maruf, nehyi münker yaparak ve hakkı açıkça söyleyip batılı reddederek en güzel bir şekilde yerine getirdi. Daha önce kendisini kadılık görevinden azlettiği gibi hatiplik görevinden de kendi isteğiyle ayrılmamak için çaba gösteriyordu. Zira kadılık görevinin aksine hatiplik görevinde insanların zulmü ve haksızlıkla karşılaşmaktan yana bir endişe duymuyordu. Melik Necmeddin ise onun konuşurken çekinmez tavrından ve cesaretinden endişe ediyordu. Veziri Muiniddin İbni Şeyhi's-Şuyuh'un adaletini ıskat ettikten sonra kendi kendini kadılık görevinden azlettiğin de o da hızlı davranarak onu hatiplik görevinden azletti.¹⁸⁰ Ondan sonra hatiplik görevine el-Mecd el-Ahmimi'yi getirdi.¹⁸¹ İleride inşallah bu konuya değineceğiz.

¹⁷⁹ Aynı eser s: 125

¹⁸⁰ Fetava Şeyhi'l-İslam İzziddin b. Abdisselam s: 127

¹⁸¹ Aynı eser s: 127

İz b. Abdüsselam'ın Önemli Özellikleri

*S*eyh İz b. Abdüsselam'ın şahsiyeti birkaç özelliğin bir arada bulunmasıyla belirgin hale gelir ki en önemlilerinden bazıları şunlardır:

1. Cesareti

İz b. Abdüsselam'ın yaşamı boyunca var olan en büyük özelliklerinden birisi hak hususunda gösterdiği cesarettir. Zira nereye dönse hak ile beraberdi. Memlûklûleri satma teşebbüsünde bulunduğunda sultanın yardımcısı ile yaşadığı olay ise onun cesaretine, Allah hakkında kınayıcının kınamasından korkmamasına, sultandan çekinmemesine ve Allah yolunda ölmekten hiçbir endişe duymamasına yönelik parlak bir delildir. İbnü's-Subki şu nakilde bulunur:

Bir grup bozguncu bir gece bahçelerin en uç tarafındaki bir hakimın evindeyken onu kastederek evi kuşattılar. Ev halkı bundan dolayı çok korkmuştu. Bunun üzerine o onların yanına inip kapıyı açtığında: Misafirlerimiz hoş gelmişler buyursunlar diyerek kendilerini güzel bir mekâna oturtarak güzelce ikramda bulundu, onlarda yiyip içtiler. Ardından kendisinden dua istediler. Zira kendisi onlar açısından çok heybetli olup kalplerde güzel bir yer edinmişti. Bu yüzden onda çekindiler. Allah da hem onu hem de diğerlerini niyetinin doğruluğu ve samimiyeti sebebi ile muhafaza etti ve onlar da çekip gittiler.¹⁸² Cesareti ile ilgili bazı tavır ve tutumuna şu örnekleri verebiliriz:

Kralların Müslümanların Diyarlarından Vazgeçerek Haddi Aşan Haçlılar İle Sulh Yapmalarına Karşı Duruşu

Melik İsmail haçlılarla anlaşma yapıp Safed ve Şakif kaleleri ile Sayda'yı ve Mısır hâkimi Necmeddin Eyyub'a karşı kendisine yardım etmeleri için müslüman bölgelerden bazısını da onlara teslim etmişti. Bunun karşılı da Müslümanların diyarlarını teslim etmek, ilişkileri yumuşatmak ve sınırları açmak oldu. Bunun üzerine haçlılar Dimaşk'a girdi.¹⁸³ Bu hicri 638 senesinde cereyan etmiştir. Buna ilave olarak melik İsmail Mısır'da Müslümanlara karşı

¹⁸² Tabakatu's-Subki 8/229. Fetava Şeyhi'l-İslam İz b. Abdisselam s: 109

¹⁸³ Safahat Matviyye min Hayati Sulatani'l-Ülema s: 19

savaşmaları için silah satın almak üzere hacıların Dimaşk'a girmelerine izin verdi. Bu büyük bir hainlik, zelim bir şekilde teslimiyet ve din ve şariat dairesinden çıkmaktı. İşte tam bu sırada Allah için öfkelenen, dinine destek olan, islam topraklarını ve Müslümanların haklarını savunan, Allah hakkında hiçbir kınayanın kınamasına aldırmadan açıktan emri maruf ve nehyi müker yapararak savaş için ve onları alaşağı etmek için saldıran bir arslan gibi meydana atılan Şeyh İz b. Abdüsselam'ın müdahale etme sırası gelmişti. Yaşanan bu büyük meşakkat ona çok ağır gelmişti. İlk arayış batılılara silah satılması hakkında Şeyh İzzeddin'den fetva istenmesiyle başladı. Bunun üzerine o şöyle dedi: Sizin onlara silah satmanız haramdır. Çünkü siz kesin olarak biliyorsunuz ki onlar bu silahları sizin müslüman kardeşlerinle savaşmak için satın almaktadırlar. Daha sonra Büyük Emevi Mescidinin minberine çıkarak düşmanlarla dostluk yapmayı zemmetti, hainliğin çirkinliğine vurgu yaptı, yaşanan bu çirkin hadiseyi deşifre ederek sultan hakkında ağır sözler söyledi. Hutbede ona dua etmeyi keserek halkın önünde istifa etmesine işarette bulunacak ifadelerde bulunarak: Allahım! Bu ümmete dostuna izzet, düşmanına zillet verecek, sana taatla amel edecek ve masiyetten kaçınacak bir doğruluk ihsan et diye dua etti ve insanlar ise bu duaya, Müslümanlar için ve Allah'ın düşmanları mülhitlere karşı muzafferiyet için

yapılan duaya içten âmin dediler.¹⁸⁴ Melik İsmail bu sırada Dımaşk'ın dışındaydı. Haber kendisine ulaşınca başına gelebilecek tehlikeyi sezinleyip hemen harekete geçip Şeyh İzzeddin'in fetva ve kadılık görevinden azledilip hem onun hem de sultanın uygulamalarını reddetme hususunda ona ortak olan Şeyh İbnu'l-Hacib el-Maliki'nin de tutuklanmasına dair bir yazı hazırlattı. İsmail Dımaşk'a gelince ikisini de serbest bıraktı, fakat Şeyh İzzeddin'i ev hapsine mahkûm etti ve fetva vermesini de yasakladı.¹⁸⁵

Elini öpen sultanla pazarlığı reddetmesi

Melik İsmail haçlı ordusunun koruması altında Necmeddin Eyyub ile savaşmak üzere Mısır'a yönelmişti. Şeyhe yaptığından dolayı sanki üzülmüş gibi içinden onun nabzını ölçmek istedi ve yardımcılarından birisini ona göndererek bazı durumlarda siyasetten de uzak olarak hareket etmesi emrini verip şöyle dedi: Ona son derece yumuşak davran, siyasetten uzak dur ve önceki görevlerine en iyi şekilde dönebileceği vadini ver. Sana muvafakat ederse onu al bana getir. Muhalefet edecek olursa benim çadırıma yakın bir çadırdaki onu tutukla. Sultanın elçisi, Sultanu'l-Ülema ile bir araya gelince ona yumuşak davranmaya başladı. Ardından da şöyle dedi: Önceki görevlerine dönebilirsin ve bundan daha fazlası

¹⁸⁴ Tabakatu's-Şafiiyye 8/243. el-İz b. Abdisselam, el-Vüheybi s: 176

¹⁸⁵ Aynı eser 8/243. Aynı eser s: 176

da sana verilecek. Sultana boyun bük ve elini öp başka bir şey istemiyor. Bunun üzerine şeyh ona şöyle dedi: Ey miskin! Bırak benim onun elini öpmeyi, onun benim elimi öpmesine razı değilim. Ey kavmim! Siz bir vadide, ben ise başka bir vadideyim. Başınıza gelen bu beladan beni afiyette kılan Allah'a hamdolsun. Bunun üzerine elçi şöyle dedi: Bana senden istenenlere muvafakat etmediğin takdirde seni tutuklamam emredildi. O da dedi ki: İstedığınızı yapın. O da onu tutuklayarak sultanın yakınındaki bir çadıra hapsetti.¹⁸⁶ Derken Sultanı'l-Ülema Kur'an okumaya başladı, sultan ise dinliyordu. Bir gün haçlı komutanlara şöyle dedi: Şu Kur'an okuyan şeyhi duyuyor musunuz? Onlar: Evet deyince sultan şöyle dedi: Bu Müslümanların en büyük papazıdır. Müslümanların kalelerini size teslim ettiğim için bana karşı geldi diye onu hapsettim. Dimaşk'taki hatiplik görevinden ve diğer görevlerinden azlederek onu sürgün ettim. Ardından Kudüs'e geldi ben de sizin için onu yeniden tutuklayıp hapsettim.¹⁸⁷ Bunun üzerine batılı komutanlar şöyle dediler: Vallahi bu kişi bizim papazımız olsaydı ayaklarını yıkar ve o suyu içerdik.¹⁸⁸

Daha sonra islam ordusu Mısır'dan gelerek haçlı askerlerini dağıttı ve Allah itaatkâr kullarına zafer nasip etti, münafıkları da rezil etti. Şeyhi de şeytan ve taraftarlarının

¹⁸⁶ Safahat Matviyye min Hayati Sulatani'l-Ülema

¹⁸⁷ Aynı eser s: 27

¹⁸⁸ Aynı eser s: 26

hilesinden kurtardı ve şeyh de güven içerisinde Mısır'a girdi.¹⁸⁹

Meliklere Nasihat Etmesi

Sultanu'l-Ülema İzz b. Abdüsselam bayram günü kaleye girdi, sultan Necmeddin Eyyub b. Kamil ziyneti içerisinde ve ordusu önünde, devletin ileri gelenleri de huzurunda toprağı öpüyorlardı. Bu anda Sultanu'l-Ülema sultana doğru yönelip ismi ile hitap ederek şöyle nida etti: Ey Eyyub! Sana: Ben Mısır'ı sana yurt edindirdim, sen ise orada içkiyi serbest bırakıyorsun dediği zaman Allah katında ne mazeret ileri süreceksin? Eyyub ise soruyu anlamamış gibi yaparak şüpheli bir eda ile: Bu olmuş mu ki? Diye cevap verdi. Bunun üzerine Şeyh İzz sesini yükselterek: Evet dedi. Falan dükkânda içki satılıyor ve daha başka münkerat da icra ediliyor. Sen ise bu memleketin nimetleri içerisinde yuvarlanıp duruyorsun. Bunun üzerine şöyle dedi: Efendim bunu ben yapmadım, babam zamanından kalmadır. Şeyh İzz buna şu cevabı verdi: O zaman sen; biz atalarımızı bir ümmet olarak bulduk diyenlerdensin. Derken sultanın içine bir korku düştü ve hemen bu yerlerin kapatılması için emir verdi. İnsanlar bu cesaretin sırrını araştırmaya başlamıştı. Sultanu'l-Ülema'ya yöneltilen bu garipseme ve soruşturma öğrencisi el-Baci'nin lisanı üzere şöyledir: Efendim; bu nasıl oldu? Şeyh şöyle cevap verdi: Evladım onu bu azamet içerisinde görünce

¹⁸⁹ Aynı eser s: 26

nefsi kabarmasın da kendisine zarar vermesin diye onu küçük düşürmek istedim. Bunun üzerine talebesi dedi ki: Bunu gizlice yapsaydın ya? Şeyh şöyle cevap verdi: Vallahi evladım bir anda Allah'ın heybeti baskın geldi ve sultan ayaklarımın altında kedi gibi oluverdi.¹⁹⁰

Emirleri Satışa Sunması

Sultanu'l-Ülema, Necmeddin Eyyub'un satın alıp paralarını Müslümanların beytülmalinden ödediği köleleri hem kendi hizmetinde hem ordusunun hizmetinde ve devlet işleri ile ilgili alım-satım işlerinde kullandığını ve bunun batıl bir tasarruf olduğunu görmüştü. Zira kölelerin tasarrufu geçersizdi. Bundan dolayı Sultanu'l-Ülema onların yapmış oldukları alım-satım işlemlerini onaylamaya başladı ve bu onlar için sıkıntı olup onlarla kendisi arasında anlaşmazlık meydana geldi.

Emirler satıcısı onlara şöyle dedi:

Sizler şu anda kölesiniz ve hiçbir tasarrufunuz da geçerli değildir. Köleliğin hükmü de sahiplenilmiş olarak beytülmale ait olmaktır. Sizi satmaya niyetlendim ama işler karıştı. Meliklerin satıcı ise kararlıdır. Onların alım-satımı ve nikâhları da geçerli kabul edilmemekte ve bundan dolayı maslahatları yok oldu. Bunların aralarında bulunanlardan birisi de öfkesinden deliye dönen sultanın yardımcısıydı. Bunun üzerine adamlarını toplayarak

¹⁹⁰ Safahat Matviyye min Hayati Sultani'l-Ülema el-İz b. Abdisselam s: 28

emirler satıcısına elçi gönderdiler, o şöyle dedi: Sizin için bir meclis oluşturalım ve sizin huzurunuzda onların Müslümanların beytülmalı olduğu şeklinde nida edilsin, böylece şer'i yolla onları özgürlüklerine kavuşturduğunuz ortaya çıkmış olur. Derken durum sultana iletildi ve o da kendisine elçi gönderdi fakat o fetvasından geri dönmedi. Bunun üzerine sultan ağır sözler sarfetti. Özet olarak sultan Şeyh İzzeddin'in kendisini ilgilendirmedığı halde bu işe dâhil olmasını kabullenemedi.¹⁹¹

Şeyh İz batıla dost olanların kendi aleyhinde bir araya geldiklerini ve hakkın ve şeriatın tatbikinin ve dinde büyük-küçük, yöneten-yönetilen, emir-vatandaş arasında fark gözetilmeyen hükümlerin yürütülmesi karşısında durduklarını idrak edince zahirde zayıf fakat hakikatte çok güçlü olan silahına yönelerek istifa ettiğini ve kendisini kadılık görevinden azlettiğini ilan ederek halkı zalim ve Allah'ın şeriatının uygulanmasını reddeden bu beldeden ayrılma kararı aldı. Ve bu kararını da hemen uygulamaya koyarak ailesini ve eşyasını bir merkebe bindirdi, kendisi de ayrı bir merkebe binerek Kahire'den çıktı.

Haber Mısır'da yayılır yayılmaz bütün Müslümanlar onun ardından harekete geçti ve neredeyse geride bir kadın, çocuk dahi kalmamıştı. Özellikle de âlim, salih ve tüccarlar ardından gitmişti. Lisan-ı halleri ise şunu

¹⁹¹ Aynı eser s: 31

söylüyordu: kitap ve Sünnet ile hareket eden, emri maruf nehyi münker yapan ve kınayanın kınamasından gürültü koparanların şamatasından korkmadan Allah yolunda cihad eden iz b. Abdüsselam gibilerin olmadığı Mısır'da hayır yoktur.

Bu durum hakkında Kahire'ye şu bilgiler geliyordu: “O giderse senin mülkün de gider.” Bunun üzerine sultan hemen bineğine atlayarak ona yetişti ve hoşnutluğunu aldı, gönlünü hoş etti ve Mısır melik ve emirleri için pazarda nida edilip sonra da satılmaları şartı ile geri dönmeyi kabul etti. Bunun üzerine büyükleri olan sultanın yardımcısını ona iltifat ederek gönderdi ama Şeyh'te hiçbir değişiklik olmadı. Zira o hükmün uygulanmasını istiyordu. İşte bu durumda sultanın yardımcısı çok mahcup oldu ve Şeyh'in bedeninin tasfiye edilmesi kararını vererek şöyle dedi: Şeyh nasıl olur da bizim için nida ettirerek bizi satar. Biz yeryüzünün krallarıyız. Vallahi onu cemaati içerisinde şu kılıcımla döveceğim. Ardından elinde yalın kılıcıyla Şeyh'in evine kadar geldi. Kapıyı çaldı ve Şeyh'in oğlu çıktı ve durumun sıkıntılı olduğunu görünce hemen babasına dönerek durumu haber verdi. Bunun üzerine Rabbine imanla dolu olan emirler satıcısı, çocuğuna: Çocuğum baban Allah yolunda öldürülmekten daha düşük birisidir. Sultanın yardımcısı onu görünce eli titredi ve fırsatı kaçırmış halde yere düşüp ağlayarak Şeyh'ten kendisi için dua etmesini isteyip şöyle dedi: “Efendim! Hayrola, bu nasıl

bir iştir?” Şeyh şöyle dedi: “Sizin için nida edeceğim ve sizi satacağım.” Sultanın yardımcısı ise: “Bizden elde edilen parayı nereye harcayacaksın?” Dedi. Şeyh: “Müslümanların maslahatına harcayacağım.” Sultanın naibi: “Buna kim karar verecek?” dedi. Şeyh: Ben, dedi. Allah, Şeyh’in eli üzere bu işi yerine getirdi ve nida ederek emirleri peşi sıra sattı ve bundan iyi para kazanarak bu meblağı, faydası diğer bölge ve insanlarına dönecek şekilde hayır yollarına harcadı.¹⁹²

Bundan dolayı Şeyh İz “Emirler Satıcısı” diye tanınır oldu ve bu durumu her tarafta meşhur oldu. Böylece tarih, dünyanın şahit olmadığı eşsiz bir tavrı kaydetmiş oldu. Hakkın sesi yükseldi, âlimler izzet buldu, Allah’ın şeriatı tam olarak uygulandı. Otorite ve maddi gücün okları Allah’ın otoritesi ve ahkâmı karşısında hedefini şaşırdı. Resulullah’ın (s.a.v.): “Cihadın en üstünü zalim sultan karşısında hak sözü söylemektir” hadisi İz b. Abdüsselam’ı tasdik etmiştir.¹⁹³

İz b. Abdüsselam Allah’ın gözetiminde yuvasına dönerken dilinden şu ayetler dökülüyordu: «Allah iman edenleri korur. Şu da muhakkak ki Allah, hain ve nankör olan herkesi sevgisinden mahrum eder.» (el-Hac: 38), «Allah, emrini yerine getirmeye kadirdir. Fakat insanların çoğu (bunu) bilmezler.» (Yusuf: 21)

¹⁹² Safahat Matviyyat min Hayati Sultani'l-Ülema s: 33-34

¹⁹³ el-İz b. Abdisselam, el-Vüheybi s: 182

Eğlence mekânını yıkıp oranın açılışına onay veren vezirin adalet sıfatını kaldırması

Emirlerin aleni olarak satışa çıkarılarak satılması hadisesinin üzerinden bir sene geçmemişti ki sultanın üstazü'd-dar'ı (özel kalemi) Muinuddin b. Şeyhi's-Şuyuh'un yaptıkları ile ilgili bilgi Şeyh İz b. Abdüsselam'ın kulağına kadar gelmişti. Ordu komutanları savaş meydanında ve Dimaşk'ın fethindeyken fakat o gücü ve makamı ile saygınlık bulan ve boş işlerle uğraşan birisiydi. Bundan dolayı dinin hükümlerine aykırı, şeriatla alay eden ve Müslümanların şiarlarına karşı kayıtsız davranarak büyük bir münker irtikâp etme cüretinde bulunmuştur ki, o da Kahire mescitlerinden birisinin üst tarafına eğlence mekânı yaptırmasıdır. Bu hicri 640 senesinde meydana gelmiştir. Bu kadı'l-kudatlık makamında bulunan İz b. Abdüsselam açısından kesinlik kazanınca buna, Allah'ın beytine ihanet olduğu, münkerin aleni hale getirilmesi ve her türlü kötülüğün irtikâp edilmesi sebebi ile Allah için öfkelenildi ve binanın yıkılması için emir çıkardı. Fakat insanların korkularından bunu yerine getiremeyecek olmaları veya muhalefetle karşılaşabileceklerinden endişe ettiği için kendisi, çocukları ve yanındaki görevlilerle beraber ellerinde kazmalarla birlikte mescide giderek münkeri izale edip mescidin üst tarafında sonradan yapılmış olan binayı yıktı. İz b. Abdüsselam vezir ve sultana karşı bu meydan okuma ile de yetinmeyerek rivayet ve şahitliği kabul edilmeyecek şekilde vezirin adalet sıfatını kaldırdı.

Artık sultanın rahmet ve tehdidi altında azledilmek veya başka gerekçelerle kalamazdı. Bu uygulama ve tavrın büyük etkisi oldu ve insanlar yöneticilerin tasallutundan ve şeriata muhalif olarak irtikâp ettikleri haddi aşmalarından bıkmış ve bununla rahat nefes almışlardı.

Bununla beraber hiç kimse Şeyh İzzeddin'e dokunma cesareti bile gösterememiştir. Bilakis sultan Necmeddin, Şeyh'in haklı olduğunu idrak ederek kadılık görevine dönmesi için kendisine iltifatta bulundu fakat Şeyh dönmeme noktasında ısrarlıydı. Vezir ise bunun resmi bir iş olup Şeyh'in sözünün rüzgâr olup uçacağını zannetmişti. Fakat vakıa hiç de öyle olmadı. Haber her tarafa yayıldı, öyleki bu mesele Bağdat'ta bulunan halifenin kulağına kadar ulaştı ve bütün islam âleminde de yayılmaya başlamıştı.¹⁹⁴ Subki der ki: Sultan el-Melikü's-Salih'in Bağdat'ta bulunan Halife el-Mu'tasimbillah'a bir elçi göndermesi üzerinde ittifak edildi. Elçi divana varıp halifenin huzuruna geldiğinde mesajı ona ilette. Halife ona: Bu mesajı sen sultandan işittin mi? O da: Hayır, fakat bana onu sultanın özel kalemi Muinuddin b. Şeyhu's-Şuyuh sultandan nakletti, dedi. Bunun üzerine halife: Bu adı geçen kişinin adalet sıfatını İbni Abdüsselam kaldırmış, biz onun rivayetini (naklini) kabul edemeyiz. Bunun üzerine elçi Mısır'a

¹⁹⁴ el-İz b. Abdisselam, el-Vüheybi s: 183

sultanın yanına dönerek mesajı bizzat ağzından alarak Bağdat'a dönüp halifeye olduğu gibi iletmiştir.¹⁹⁵

Şeceretü'd-Dürr'e Muhalefeti

Mısır'a sultan olmuştur. İbni İyas şöyle der: saltanatı üzerinde ittifak hâsıl olunca Kadı Tacuddin İbni Binti'l-Eaz orada hazır bulunmuş ve istemeyerek saltanatına beyat etmişti. Şeyh İz b. Abdüsselam şöyle der: Şeceretü'd-Dürr Mısır diyarına atanınca makamına gittim ve kadınların yönetici olması sebebi ile Allah Teâla'nın, Müslümanları ne gibi belalarla imtihan edeceği noktasında gerekenleri ona hatırlattım. Saltanata tarihi hicri 2 Safer Perşembe 648 senesidir.¹⁹⁶ Bundan da anlaşılmaktadır ki din âlimlerinden hiç kimsenin buna itiraz etmediği şeklindeki iddia merduttur.¹⁹⁷ Kadınların devlet başkanlığına getirilmesinin hükmü hakkında bilgiye Memlukler ile ilgili kitabımızda yer vereceğiz.

Tatarlara Karşı Savaş ve Şeyh'in Cesurca Fetvası

Şeyh'in tutumlarından birisi de islam beldelerini işgal edip Bağdat'ın altını ütüne getiren ve Müslümanları ortadan kaldırmaya yönelik Tatarlara karşı savaşma kararıdır. İslam âlemine çok büyük zararları olmuştur.

¹⁹⁵ Tabakatu's-Şafiyye 8/211. el-İz b. Abdisselam, el-Vüheybi s: 184

¹⁹⁶ Bedayiu's-Zuhur 1/286

¹⁹⁷ Tabakatu's-Subki 8/215. Fetava Şeyhi'l-İslam el-İz s: 120

Öyleki insanlar onlarla karşılaşmak ve savaşmaktan korkmuşlardır. Mısırlılar korkuya kapılmış, sultan ve ordusu için yeryüzü daralmıştır. İşte tam bu sırada işe Şeyh müdahil olur ve insanların nefsinde gayret meydana getirir ve onlara cihadın zorunlu olduğunu hatırlatır. Sultan Kutuz, memleketin durumu ve Tatarlara karşı savaş hakkında onunla istişarede bulunmuş ve Şeyh ona şöyle demiştir: Savaşa çıkın, ben Allah'ın sizi muzaffer kılacağına garanti veriyorum. Bunun üzerine sultan ona şöyle der: Hazineimde mal çok azdır. Ben Tatarlara karşı savaşmak üzere yardımı olacak kadar tüccarların mallarından ödünç almak istiyorum.¹⁹⁸

Sultanın meclisinde âlimler, fakihler ve kadılar bulunmaktaydı. Görüş ise İz b. Abdüsselam'ın dediği gibi oldu. O şöyle söyledi: Düşman islam beldelerinin kapısını çaldığı an imamın savaşması vaciptir. Sizin cihadınız için halktan yeterli miktarda mal alabilirsiniz. Ancak bunu bir şartla yapabilirsiniz, o da şudur: Beytülmalde hiçbir şey kalmayacak. Özel altın ve en güzel eşyalarınızı satacaksınız. Bütün askerler binek ve silahı ile kalacak ve onlar da halk ile beraber eşit halde olacaklar. Ancak üst kademedekilerin ellerinde kıymetli mal veya alet varken halktan asla mal alınmayacak.¹⁹⁹

¹⁹⁸ es-Süluk 1/428. En-Nucumu'z-Zahira 7/72

¹⁹⁹ Aynı eser

Melik, emirler ve askerler İb. Abdüsselam'ın fetvasını uygulayıp emrine tabi oldular. Emirler ellerindeki mal ve hanımlarının ziynet eşyalarından ne varsa hepsini getirip ortaya koydular. Ardından hepsi gizli hiçbir şeyleri olmadığına dair yemin ettiler. Bu mallar toplanıp para haline getirilip ordunun teçhizi için harcandıktan sonra yeterli gelmeyince, Sultan Kunduz Mısır'da imkânı olan herkesten bir dinar aldı ve bu eşsiz yöntem ile hiçbir haksızlık ve düşmanlığın olmadığı helal bir mal toplayarak ve İb. Abdüsselam ve diğer âlimlerin de yerine getirdikleri nefsi hazırlıkla beraber Allah'ın yardımı mümin kulları üzerine indi ve Ayn Calut'ta hicri 658 senesinde Allah Tatarları hezimete uğrattı.²⁰⁰

Yardımanın sebeplerinden birisi; İnsanların, Şeyh İb. Abdüsselam'ın eşsiz fetvası sayesinde Sultan Kutuz'un komutanlığı maiyetinde müslüman halkın varlığına yön veren yeni bir ruhun meydana gelmesinde payı olan adaletin değerini anlamış olmalarıdır. Uzun hayatı boyunca çağının yöneticileri açısından Şeyh İb. Abdüsselam'ın durumu işte böyleydi. Ömrü hep emri maruf nehyi münker, hakkı açıkça söyleme, batıl ve ehline karşı savaşıyla geçmiştir. Çağının olayları ile birlikte yaşamış, onları etkilemiş, karşılıklı etkilenme olmuş ve kendisinin de etkilenmiş olduğu hususlar olmuştur. Kalemi ve dili ile cihad ettiği gibi eli ile de cihad etmiştir. Öyle ki ismi nurdan harflerle sonsuzlar defterine kaydedilmiştir. Ardında

²⁰⁰ Fetava Şeyhi'l-İslam el-İb. Abdisselam s: 120

her araştırmacı için zengin bir medrese ve hakkı, şeriatın yardımcılarını ve adaleti arayanlar için de yoluna uyulacak güzel bir yaşam bırakmıştır.²⁰¹

2. Zhd

İz b. Abdüsselam yaşamı ve tutumu ile zühdü dillere destandır. Olayların içinde bulunması ve problemlere çözüm üretme gayreti ile beraber dünyadan uzak duran bir zahitti. İnsanlardan uzak durmamış, aksine dünyalarından uzak durarak ilerinde yaşamış ve onlara ahireti hatırlatmıştır. Bu sebeple de fakirliğine rağmen insanların en mstağnisi olmuştur. Zira o insanların elindekine tamah etmemiş, bilakis fakirlikten korkmayan ve Rabbine güvenen bir kimse gibi insanlara elinde ne varsa veriyordu. Fakirliğine rağmen zengine de fakire de veriyordu. Muhtaç durumda bulunmasına rağmen kendisinden bir şey isteyeniyi geri evirmezdi. Cebinden çıkarıp verecek bir şeyi olmadığında da üzerindeki elbiselerden, sarėından bir parça veya bir ev eşyası verir, isteyeniyi asla geri evirmezdi.

Dünya malı açısından zahid birisiydi. Dünya, kendisine koşarak gelmesine rağmen o ahiret için çalışıyordu. Buna birçok delil bulunmaktadır²⁰² ve bazısı şunlardır: el-Melikü's-Salih'in haçlılarla anlaşma yapıp Müslümanların kalelerini onlara teslim etmesi karşısındaki tavrı ile

²⁰¹ Aynı eser s: 120.

²⁰² Tabakatu's-Subki 8/230 ve devamı.

ilgili olarak melik İsmail'in elçisinin kendisine: Sultana boyun eğip elini öpmesi durumunda mazeretinin kabul edileceğine dair sözü üzerine daha önce de belirttiğimiz üzere Şeyh şu cevabı vermişti: Vallahi, ey miskin! Benim onun elini öpmem bir yana onun benim elimi öpmesine razı değilim. Ey kavmim, siz bir vadide bense başka bir vadideyim. Başınıza gelen bu beladan beni afiyette kılan Allah'a hamdolsun.²⁰³

Zühd ve verasına bir örnek de ölüm hastalığında bulunan Melik Eşref'e yaptığı nasihatidir. Melik Eşref onun bu nasihatına tabi olmuş ve gereğini de yerine getirmiş, bununla beraber Şeyh'e bin Mısır dinarı verilmesini emretmişti. Şeyh ise parayı kabul etmeyip olduğu gibi iade ederek şöyle dedi: Bu Allah için bir araya gelmedir. Onu dünyalık hiçbir şeyle kirletemem. Ardından şeyh onunla vedalaştı ve çekip gitti.²⁰⁴ Şeyh yaklaşık olarak altmış yaşlarındayken Dımaşk'tan hicret etmiş ve dünya malı olsun makam ve işi ile ilgili olsun en ufak bir şey yanına almamıştır. Şeyh İz emirlerin satışı ve bundan dolayı sultanı da reddettikten sonra kadılık görevinden ayrılınca Kahire'den çıktığında dünyalık malı olarak sadece ailesi ile bir merkeplik yükü vardı. Bu da onun aza kanaat ettiğinin ve zahitliğinin göstergesidir.

²⁰³ Aynı eser 8/243

²⁰⁴ Tabakatu's-Şafiiyye 8/240. el-İz b. Abdisselam, el-Vüheybi s: 107

Şeyh İz hastalanıp da ölümü hissetmeye başladığında el-Meliku'z-Zahir Baybars Şeyh'e bir elçi göndererek çocuklarının devlette görev alması için yardımcı olabileceğini bildirmek üzere şöyle dedi: ... Çocuğun senin vefatından sonra yerine Salahiye'de tedris görevini yürütebilir. Bunun üzerine İz şöyle dedi: O bu iş için elverişli değildir. O ise: geçimini nereden sağlayacak? dedi. Şeyh ise: Allah katından, dedi. O da dedi ki: Ona maaş bağlayalım. Şeyh ise: Bu size kalmış, dedi²⁰⁵ ve sonra kendi yerine Takiyyuddin b. Binti'l-Eaz'ı işaret etti.²⁰⁶ Aslına bakılırsa İz b. Abdüsselam'ın oğlu şeyh Abdullatif âlim ve fakih birisi olup tedris için de elverişliydi. Ancak İz'in verai ve zühdü çocuklarına tedris makamını bir miras olarak bırakmasına engel olmuştu.²⁰⁷

Sadaka Vermeyi Sevmesi

Kıyamet gününe hazırlık olması bakımından ecir ve sevaba olan arzusu sebebi ile az da olsa sahip olduğu şeylerde ali açık olup çokça sadaka verirdi. Kadı'l-kudat Bedreddin b. Cemaa anlatıyor: Şeyh Dimaşk'tayken büyük bir pahalılık baş göstermiş, öyle ki araziler bile çok ucuza satılır olmuştu. Bunun üzerine eşi kendisine altın ve gümüş takılarını vermiş ve: Bize bir arazi al da

²⁰⁵ Tabakatu's-Şafiiyye, el-İsnevi 2/84. el-İz b. Abdisselam, el-Vüheybi s: 107

²⁰⁶ el-İz b. Abdisselam, el-Vüheybi s: 107

²⁰⁷ Aynı eser s: 108

yazlık olarak kullanınız, dedi. O da bu takıları alıp satarak parayı sadaka olarak vermiş. Derken hanımı: Efendim satın aldın mı? Diye sormuş, o da: Evet, cennette bir arazi satın aldım. İnsanları sıkıntı içerisinde görünce onlara sadaka olarak verdim, demiş. Hanımı da bunun üzerine: Allah hayrını versin demiş.²⁰⁸ O Resulullah'ın (s.a.v.) ashabı ve selef-i salihinin yolunu tekrar gündeme taşımıştır.²⁰⁹ İbnu's-Subki de İz'in sadaka vermeyi çok sevdiğini nakleder. Fakirliğine rağmen çokça sadaka verdiği nakledilmiştir. Kendisinden bir şey isteyen kimseye verecek bir şey bulamadığı zaman sarığının bir kısmını kesip ona verirdi.²¹⁰

Vera ve Takvası

İz b. Abdüsselam yol gösterici bir vera sahibi biriydi. Zira o vera sahibi olmakla beraber önce duruşu ile sonra da engin ilmi ile insanlara verayı öğretiyordu. Bunun göstergelerinden birisi şu sözüdür: Hünsa müşkilin, ihtiyatlı olması bakımından kadınlar gibi tesettüre bürünmesi gerekir.²¹¹ Şu sözü de buna örnek olabilir: Revatib sünnetlerden iki rekâtı kılmayı unutup da sabahın sünneti mi yoksa öğlenin sünneti mi diye bilemese bu durumda biz unutulmuş olanı elde edebilmek için iki

²⁰⁸ Tabakatu's-Şafiyyeti'l-Kübra 8/214

²⁰⁹ el-İz b. Abdisselam, el-Vüheybi s: 108

²¹⁰ Aynı eser s: 108

²¹¹ Fetava Şeyhi'l-İslam İz b. Abdisselam s: 106

sünneti de kılarız. İki farz namazdan birisinin unutulmuş olması durumu da aynı şekildedir.²¹²

Tevazusu ve Yapmacık Hareketlerden Kaçınması

Şeyh İz b. Abdüsselam Rabbine, insanlara ve nefesine karşı mütevazı olup yaşamında, geçiminde, giyiminde ve insanlara karşı davranışında hiçbir zaman ikircikli ve yapmacıklı olmamıştır. el-Melikü'l-Eşref yazmış olduğu ve muhtevasında akidede beşinci mezhebe ait bir içtihat diye alay ettiği mektubunda şöyle demişti: Eğer İctihad iddiasında bulunuyorsan cevabın dava miktarınca olmasını ve beşinci mezhep sahibi olmanı ispat etmelisin. İz'in cevabı tam bir tevazu içerisinde olup bu nokta hakkında şöyle der: İctihad ve beşinci mezhep ile ilgili olarak söylenenlere gelince, Usuli'd-Dinde mezhepler olmaz. Zira asıl birdir.²¹³

Mısır'da sultanın yardımcısı elinde kılıç olduğu halde emirlerin satılmasına dair fetvasından dolayı İz b. Abdüsselam'ı öldürmek için geldiğinde –daha önce de değindiğimiz gibi– onu karşılamak için kalkmış fakat oğlu öldürülebilir endişesi ile ona engel olmuş, o da oğluna: evladım, baban Allah yolunda öldürülmekten düşük bir adamdır diye karşılık vermiştir.²¹⁴ el-İz giyim kuşamında tekellüfe girmez imkân ölçüsünde bazen sarık sarar bazen

²¹² Kavaidü'l-Ahkâm 2/25

²¹³ Tabakatu's-Şafiiyyeti'l-Kübra 8/231, 233

²¹⁴ el-İz b. Abdisselam, el-Vüheybi s: 110

de keçi derisinden yapılma takke giyer ve bu şekilde cemiyet ve merasimlere katılırdı. İbnu's-Subki sarığını sadaka olarak vermesini naklettikten sonra şöyle der: Bu nakilde onun, sanki taktığı görülmektedir. Bana ulaştığına göre kendisi keçi derisinden yapılma takke de takarmış ve bu şekilde sultanın düzenlediği merasimlere katılmış. Tekellüf ve zorlamaya tevessül etmeksizin duruma göre hareket edermiş.²¹⁵

3. Belagat ve Fesahati

İz b. Abdüsselam belîğ, fasih ve birden fazla mana ihtiva edecek sağlam ibare sahibi birisiydi. Bu içerikteki sözlerinden bazıları şöyledir:

– Hakka yardımcı olma hususundaki sözlerinden: Hak zeli kılınmaya ve doğru olan da anlaşılmaz hale geldiği zaman her bir âlimin ona yardımcı olup desteklemesi gerekir. Ayrıca âlimlerin zillet ve ataletle düşmeleri hakkın ve doğrunun bu duruma düşmesinden evladır. Hak izzet bulur ve bunun gereği olarak doğru da ortaya çıkarsa onların gölgesinde gölgelenilir ve bunların dışındakilerden uzak durularak azla yetinilir.²¹⁶

– Şeriatın ölçü olması: Şeriat, kendisi ile insanların tartıya konulduğu bir ölçü olup kar ile zarar sadece kesin olarak onunla ortaya çıkar. Şeriat ölçeğinde tercih edilen

²¹⁵ Aynı eser s: 110

²¹⁶ Aynı eser s: 110

kimse Allah'ın evliyasından olur. Bununla beraber tercih dereceleri de farklıdır. Şeriat ölçeğinde eksik gelen ise hüsrân ehlidir. Bunların ölçüdeki hafifliği de farklılık arz etmekle beraber en düşüğü kâfirlerdir. Dereceler eksile eksile kişi en düşük konuma kadar gerileyebilir. Havada uçan, suda yürüyen veya gaybtan haber veren, aynı zamanda bu kişinin helal kılıcı bir sebep olmaksızın haramları irtikap ederek veya caiz kılıcı bir sebep olmaksızın vacibatı terk ederek şeriata muhalif hareket birisini gördüğünde bil ki o kişi, Allah'ın cahiller için bir fitne olmak üzere tayin ettiği kimsedir. Bu, Allah'ın, dalalet için vasıflandırdığı sebeplerden de uzak bir durum değildir. Zira deccal de dalalet ehli için bir fitne olarak öldürüp diriltecektir. Ayrıca bir harabeye gelecek ve o bölgenin hazineleri, kendisini erkek anların şefi gibi takip edip tabi olacaktır. Aynı şekilde deccal insanlara bir tarafında cennet diğer tarafında da cehennem olduğu halde görünecektir. Hâlbuki onun cehennemi cennet, cenneti de cehennemdir. Yılan yiyen ve ateşe girenler de aynı bunun gibidirler. Bu da haram işleyip yılan yemektir. Dalaleti hususunda insanlar kendisine uysunlar ve cahilliğinin peşine takılsınlar diye ateşe girmek sureti ile insanları fitneye düşürmektedir.²¹⁷

– Kalplerin ihyasına yönelme: Bedenlerin salahına elverişli olan kalplerin ıslahında ve fesadında takip edilmesi gereken yol; onun Allah'tan uzaklaştıran her şeyden temizlenmesi ve usanma ve bıkkınlığa düşmeden imkân

²¹⁷ Kavaidü'l-Ahkâm 2/194. Safahat Matviyye s: 107

ölçüsünde her durum ve her zamanda O'na yaklaştırp güzelleştiren haller, sözler, ameller, ileriye yönelik güzel düşünceler, O'na yönelmenin ve O'na kulak vermenin gerekliliği ve huzurunda durma gibi şeylerle güzelleştirmektedir. Bunu bilmek de hakikat ilmi ile iç içe olmaktan geçer. Hakikat şeriatın dışında değil, bilakis şeriat; marifetler, haller, gayretler ve niyetler gibi kalplerin amelleri ile ilgili olarak anlattığımız şeyler açısından kalplerin ıslahına dönük şeylerle dolup taşmaktadır. Dolayısıyla zahiri hükümleri bilmek şeriatın bütünü bilmek, batına yönelik hükümleri bilmekse şeriatın inceliklerini bilmek demektir. Bu ikisinden herhangi bir şeyi ancak kâfir ya da facir birisi inkâr edebilir. Bir kimse kendilerinden olmadığı halde bir topluma benzeyebilir ve onların herhangi bir özelliklerinde kendilerine yakın da durmayabilir. İşte bunlar yol kesenlerden daha kötüdürler. Çünkü onlar Allah'a gidenlerin yolunu kesmektedirler. Çirkin sözlere dayanarak Allah'a dil uzatmakta, nebi, resul ve onlara tabi olan âlim ve muttakilere edepsizlik yaparak arkadaşlık yaptıkları kimseleri de fakihlerden ilim almaktan alıkoyuyorlar ve biliyorlar ki fakihler de onlarla sohbetle bulunmaktan ve onların yoluna süluk etmekten alıkoymaktadırlar.²¹⁸ İz b. Abdüsselam'ın daha birçok özelliği var ki bunlardan daha önce bahsetmiştik.

²¹⁸ Kavaidü'l-Ahkâm, Safahat Matviyye'den naklen s: 107

İz b. Abdüsselam'a Göre Tecdidin En Önemli Ekseni

*T*ecdit ile kastedilen şey, onun insanların konum ve arzularına uyumlu olması için kesin olarak sabit olmuş dinin hakikatlerinin değiştirilmesi değil, aksine dini açıdan insanların zihninde kök salan anlayışların tashih edilmesi, durum ve tavırlarının ona göre düzeltilmesi ve üzerinde yoğunlaşan bidat ve hurafelerden arındırılarak asli hüviyetine döndürülmesi demektir. Bütün bunlar Şeyh İz b. Abdüsselam ile uyum arz etmektedir. Zira o bidatları yok edip sünnetleri diriltti. Aynı zamanda o, taklide savaşı açıp içtihadı ihya etti, ümmete liderlik yapma noktasında mücahit âlim rolünü ortaya koydu ve böylece insanlar onun etrafında toplanarak tartışmasız bir şekilde kendisini imam kabul

ettiler ki o da buna gerçekten layıktı. Çünkü o, eli, dili ve kalemi ile ümmetin maslahatını savunuyor, haklarını muhafaza ediyor ve her türlü mefsedete karşı duruyordu. Şeyh İz b. Abdüsselam'ın tecdit yaptığı bazı noktalar şunlardır:

1. Usulü Fıkhı Kanun Haline Getirme Gayreti

Şeyh İzzeddin'in fıkıh usulünü kanunlaştırma çabalarının “Kavaidu'l-Ahkâm” ın furuat, istisnalar, kaideler ve örnekler açısından incelemeye tabi tuttuğumuzda ortaya çıktığını müşahade ederiz. Bu hususta unutmama, ilgili konular ve unutmama sebebi ile sorumlulukların düştüğü ve düşmediği haller ve bunların kuralları hakkındaki ifadelerine örnek olarak bakılabilir.²¹⁹ Ayrıca bu, meşakkat ile ilgili konulara bakıldığında da görülebilir.²²⁰ Zira Şeyh İz bir kurala muhtaç olan her bir şeyin kuralını belirtmeği de ihmal etmez. İşte buna bir örnek: Kural; şart ve rükunlara bir hâle gelmesi durumunda bu, bir zaruret ya da ihtiyaçtan kaynaklanıyor ve de vücubu tesettür gibi namaza ait bir husus değilse ve bununla beraber umumiyetle çıplak bulunan bir toplum içerisindeyse bu durumda meşakkat olması sebebi ile namazını kaza etmez.²²¹ Bu şekilde özür sebebi ile kaçınılan bir

²¹⁹ Kavaidu'l-Ahkâm 2/2, 3. Mekasidu's-Şeria inde'l-İmam İz s: 19

²²⁰ Aynı eser 2/7, 8, 12. Aynı eser s: 519

²²¹ Mekasidu's-Şeria inde İz b. Abdisselam s: 520

ibadetin tedarikine ve öziir bulunmakla beraber tedarik edilemeyene dair kural da ortaya koymaktadır. Aynı şekilde İmam himmetini cüziyatta boğması doğru olmayan, aksine onu külli kaidelere hasreden ve her ne kadar zor olsa da yaşamın yeni gelişmeleri karşısında ona dair kurallar belirleyebilen usulcü bir akla vurgu yaparak islami aklın yeniden inşasına yönelmiştir. Bu, Şeyh İzzeddin'in kitaplarında dağınık bir şekilde ardında bıraktığı engin servette açık bir şekilde görünmektedir. Himmet ve bakışları geleceğe doğru yönlendiren bu kaideler yaşamın idrak ve kavrama yolu ile yavaş yavaş ilerlemesi ve zaman ve mekân ötesinden çağın değişen ihtiyaçlarına cevap bulmak içindir. Fer'i meselelere gelince, bunlar çoğunlukla geçmişte lehte veya aleyhte hüküm vermediği ifade eder. Şeyh İzzeddin'in zikrettiği kaideler çok olmakla beraber bunlardan bazı örnekler verelim:

Fıkıh Kaideleri

Maslahatların celbi ve mefsedetlerin savuşturulması kapsamındaki kurallar

- Vacip olan maslahatın elde edilmesi mekruh olan mefsedetin savuşturulmasından evladır.
- Yönetici ve yardımcılarının tasarrufları velayet altında bulunanlar için en uygun şekilde olmalıdır.

- Velayette maslahatların celbini ve mefsedetlerin defini en iyi şekilde yerine getiren kimse takdim edilir.
- Bir şeyin bir kısmının muhafaza edilmesi bütünü-
nünün zayi edilmesinden evladır.
- Mevcut olanın muhafaza edilmesi mefkudun elde edilmesinden evladır.
- Daha büyüğünü savuşturmak için iki mefsedetten en hafifi tahammül/irtikâp edilir.
- Zararın defi/savuşturulması faydanın celbinden evladır.
- Mubah kılıcı bir sebep olmadığı sürece mallarda asıl olan tahrim/haram olmasıdır.²²²

İmam İz b. Abdüsselam'ın mesalihin celbi ve mefasidin def kaidesi ışığında hareket ederek mümkün olan en geniş durumu ortaya koymuş olduğunu ve araştırma yöntemi ile bunların sayılamayacak kadar meseleye ve aslı ve fer'i izah edilemeyecek kadar hükme uygulanmasını ortaya çıkardığını söylemek mümkündür. Öyle ki bütün fıkıhı maslahatın celbi ve mefsedetin define itibarla bu kuşatıcı ve köklü kaidelere çevirebilmiştir.

²²² Mekasidu's-Şeria inde'l-İz b. Abdisselam s: 521 Kavaidu'l-Ahkâm'dan naklen.

Kolaylık ve zorluğun kaldırılması ilkesinin gözetilmesi kapsamındaki kurallar

- Aciz kalınan şey sebebi ile güç yetirilebilen şey sakıt olmaz.
- Bir şeyde daralma olduğunda genişlikle hareket edilir.
- Şeriat farzlarda geniş davranmadığı kadar nafilelerde geniş davranır.
- Zaruretlar, maslahatın celbi bakımından mahzurlu şeyleri mubah kılmak için bir münasebettir.
- Zaruret sebebi ile mubah kılınmış olan şey, miktarınca takdir edilir ve onun zevali ile zail olur.

Gaye ve vesileler kapsamındaki kurallar

- Vacibin, ancak kendisi ile tamamlanabildiği şey de vaciptir.
- Akitlerden kastedilen şeyi elde etmeye en yakın olan şey, maksadı elde etmeye yakın olması sebebi ile cevaza evla olan şeydir.
- Tamamlayıcı ve mükemmelleştirici şeyler namazın gayelerine takdim edilemez.
- Vesileler maksatların sakıt olması ile sakıt olur.
- Amacını elde etmekten uzaklaştıran her tasarruf batıldır.

- Matlup olan şey haram olunca onun istenmesi de haram olur.
- Metbuda/tabii olunanda caiz olmayan bir şey tabii olan da caiz olabilir.²²³

Mükelleflerin maksatları kapsamındaki kurallar

- Lafızlardan maksat o sözleri söyleyenlerin niyetlerine bağlıdır. Yemin bunun istisnasıdır. Zira o, yemin etmesi istenen kimsenin niyetine bağlıdır.
- Anlamını bilmeden bir söz söyleyen o sözün gereği ile sorumlu tutulamaz.
- Akitler/sözleşmeler gayenin gözetilmesine bağlıdır.
- İnsanlarda galip olan kesinliktir.

Farklı konularla ilgili kurallar

- Olması beklenen şey olmuş gibidir.
- Zaptı mümkün olmayan şeylerin en aza hamledilmesi gerekir.
- Akitlerde az, çoğa tabii olur.
- Tasarruf etmesi mümkün olmayan kimse o konuda izin vermeye de malik değildir. imam bu kaidenin istisnalarını da zikretmiştir.
- İnşaya malik olan ikrara da maliktir.

²²³ Aynı eser s: 522 Kavaidü'l-Ahkâm'dan naklen.

Usul Kaideleri

Teklifi hükümler kapsamındaki kurallar

- Kudret ve iradenin taalluk etmediği konularda teklif olmaz.
- Hemen yerine getirilmesi gereken bir hakkın muhtemel bir durumdan dolayı geciktirilmesi caiz olmaz.
- Matlup olanın haram olması durumunda onun istenmesi de haram olur.
- Batıl için hak terkedilmez.

Hükümlerin illetlendirilmesi kapsamındaki kurallar

- Asıl olan, hükümlerin, illetlerinin zeval bulması ile zail olmasıdır.
- Zaruretler, maslahatların celbi bakımından mahzurlu olan şeyleri mubah kılmak için bir münasebettir.
- Umum ve hususta; adetlerin delaleti ve hallerin karine olması, umumun tahsisi ve mutlakin takyidi hakkında en sarîh söz konumundadır.

Delaletler kapsamındaki kurallar

- Kur'an'dan zahir olanı takdir etmek o konuda her türlü takdirden evladır.

- Mahzuflar içinden en hafifi, en güzeli, en fasihi ve en şiddetlisi amaca uygun olarak takdim edilir.
- Sarih söz niyete muhtaç değildir. Zira o, sarih olması sebebi ile delalet ettiği şeye hamledilir.

Sedd-i zerayi prensibi kapsamındaki kurallar

- Nedb ve icap ile ilgili maslahatların celbi için ihtiyatla hareket edildiği gibi kerahet ve tahrim ile ilgili mefsedetlerin def'i için de ihtiyatla hareket edilir. Bu kuralın istisnaları bulunmaktadır.
- Maslahatlar ve mefsedetler olarak vehmedilen şeyler malum menzilesine tenzil edilir.²²⁴

Örf ve adet kapsamındaki kurallar

- Adetlerin delaleti ve ahvalin karineleri umumun tahsisi ve mutlakın takyidi konusunda en sarih söz konumundadır.
- Örf açısından iktiza lafız açısından olan iktiza menzilesine tenzil edilir.
- Örfün delaleti lafzın delaleti gibidir.

²²⁴ Mekasidu's-Şeria inde'l-İmam İz b. Abdisselam s: 525. Bu konuda İz b. Abdüsselam kitaplarına, özellikle de Kavaidu'l-Ahkâm kitabına itimat edilmiştir.

İstishab kapsamındaki kurallar

- Usul açısından istishabın misali şudur: Abdest alması veya... gereken bir kişinin bu hususta şüphe etmesi durumunda o şeyi yapması gerekir. Zira asıl olan onun o kişinin zimmetinde devam ediyor olmasıdır.
- Asıl olan beraat-i zimmettir. Örneği: Bir şeyin, kendisi için gerekli midir diye şüphe etmesi durumunda bundan hiçbir şey ona gerekmez. Zira beraat-i zimmet asıldır.

İhtilaftan çıkmış olmaya dönük kurallar

- İhtilaftan çıkmak müstehaptır.

İçtihat kapsamındaki kurallar: İmam, kavaid ile ilgili telif kapısını ilk açan kişi olarak kabul edilir. Daha sonra gelenler ona tabi olmuşlardır.

2. İmam'ın Tecdit Çalışmalarından İkinci Nokta

Usulün canlı hedefleri ile bağını kurmak ve yaşam gerçeği içerisinde yeniden ürününü toplamak. İmam usul-ü fıkha zorlama teorilerden uzak bir ilmi yöntemle yaklaşmıştır. Çünkü o, bu ilimde teorik nazari meseleler olduğuna inanmamaktadır. Bundan dolayı da onun özellikle “Kavaidu'l-Ahkâm ve Mesalihu'l-Enam”da çokça örneklendirme ve fıkhi tatbikatlar ortaya koyduğunu müşahede etmekteyiz.

3. Üçüncü Nokta

Maslahat ve mefsedetlerin taksimi birçok taksimi içermektedir. İz b. Abdüsselam'ın Kavaidu'l-Ahkâm'ındaki sözlerine vakıf olan birisi onun, maslahat konusunu derinliğine işlediğini görür. Aynı şekilde mefsedet konusunu da hem kısımları hem de örnekleri ile detaylı bir şekilde işlemektedir. Konuları, aynı konuları işleyenlerden farklı şekilde işlemektedir. Bilakis diğerlerinden çoğusu bu alanda onu öncü görmüşlerdir.²²⁵

İmamın, taksiminde gözettiği hususlardan birisi de maslahatın yüceliği ve mefsedetin kötülüğüdür. Bundan dolayı o, maslahat açısından mükellef için en hayırlı olanı, mefsedetler açısından da mükellef için en kötü olanı öncelemiştir. Tertipte ise maslahatlara yönelme ve mefsedetlerden uzak durma açısından mükellefin faydasına göre hareket etmiştir. Mesela küfrü defetmek en üst derecede olup öldürmeyi defetmek ise derece olarak onun altındadır. Sonra kötülük ve çirkinlik noktasında defedilenlerin mertebesinde defin/kötülüğü savuşturmanın faziletleri sırlama olarak birbirini takip eder.²²⁶ Bu, şeriata vürudundan önce problemlili olarak kabul edilen bir husustur. Maslahat ve mefsedetlerin racihini mercuhunu ve

²²⁵ Mekasidu's-Şeria inde'l-İmam İz b. Abdisselam s: 256

²²⁶ Şeceretü'l-Mearif s: 227

bunlar arasındaki ayrımı bilmek isteyen, bunu o konuda şeriatın varid olmadığı var sayımı ile aklına arz etsin.²²⁷

4. Dördüncü Nokta

Şeriatın maksatlarını gerçekleştirebilmek için vesilelerin birden fazla ve çeşitleri olduğunu ortaya koymasındır ki böylece mükellefe bir bıkkınlık ve daralma ya da onu gerçekleştirme ve muhafaza etme noktasında bir gevşeklik arız olmasın.

5. Beşinci Nokta

İmam'a göre dünyevi maslahatlarla ilgili bilgiye ulaşma yollarının çok olmasıdır.

6. Altıncı Nokta

İmam'ın genel maksatların gerçekleştirilmesine kuşatıcı bir bakışa sahip olmasıdır. Çünkü o, kalplerin ıslahının, nefislerin tezkiyesinin, Allah'ın sıfatları ile ahlaklanmanın ve onlarla vasıflanmanın makatların gerçekleştirilmesinde önemli rolü olduğunu düşünmektedir. Bundan dolayı bunlara çokça vurdu yaptığını ve mükellefin doğru kastı ile kötü kastı arasındaki ayrımının temel ölçüsünün, mükellefin kastının Şari'in kastına uygun olması gerektiğini kabul ettiğini görüyoruz.

²²⁷ Kavaidü'l-Ahkâm 1/8. Mekasidu's-Şeria inde'l-İz b. Abdüsselam s: 527

7. Yedinci Nokta

Musibetler ile ilgili konularda sevap meselesini sadra şıfa olacak yeterlilikte ortaya koymaktadır. O, bununla kendisinden sonra gelen Şatıbi gibi âlimlerin hocasıdır.

8. Sekizinci Nokta

İmam'ın menhecinin/yönteminin kuşatıcı bir değişikliğe damga vurmuş olmasıdır. Öyle ki onun yumuşaklıkla-sertlik ve öğütlerle-savaş arasında gidip geldiğini görürüz. Bu da İmam'ın, bir davetçinin davetinde karşılaşması muhtemel olan her bir şart ve duruma dikkatini yöneltmesinden kaynaklanmaktadır.²²⁸

Tecdit ve Islaha Yönelik Önemli Dersler

- Bu İmam'ın çabasını itiraf etmek, maksatları tesis etmesi, onlara önem atfetmesi ve kendisinden sonra gelenlere yolu açmış olması noktasındaki büyük üstünlüğüne dikkat çekmek gerekmektedir. Onun bu projesinin islami hayatın çatlaklarını onarmaya dönük bir tecdit ve ihya projesi olarak kabul edilmesinin mümkün olduğu söylenebilir. Fakat o dönemde siyasi, kültürel ve toplumsal ortam hem tecdit hem de kalkınma açısından medeniyet ürününü vermeye hazır değildi. Bunun sebebi de çağının, bölünme, kâfirlerden yardım

²²⁸ Mekasidu's-Şeria s: 527

isteme ve Müslümanlara karşı onlara yardımcı olma çağıydı.

- Taklit, durgunluk ve katılığa karşı savaşmak ve ümmetin diriliş sebeplerinden olan toplumsal ve siyasi her türlü gelişme ve değişikliğe yönelik hayatın her alanını kuşatacak derinlemesine bir ictihada davet etmek. Buna da ancak usul, fıkıh ve makasid boyutundaki şer'i nasslarda derinleşmek yolu ile olabilir.
- Genel maksatlar sabit olup; insanların bazı maslahatları milletlerin, adetlerin ve zamanların farklılaşması sebebi ile farklılık gösterse ve zaman ve örflerin değişmesi ile insanların bazı maslahatları farklılık arz etse de milletlerin, adetlerin ve zamanların farklılığı ile değişmez. İbni Aşur'un usul-ü fikhı anlamak ve onu yeniden tedvin potasında eriterek mekasidü's-şeria diye adlandırılması çağırısı bundan dolayıdır.²²⁹
- Mekasidu's-Şeria, usul-ü fikhın ikinci rüknü olarak kabul edilir ve en uç noktası ise; istikşaf/gözlem, tecrid/soyutlama ve tamim/genelleştirme canibi üzerine kurulu bir anlamadır. Bu da yalın hükümlerin zaman ve mekâna yönelik veriler ve bireyi çevreleyen şartlar muvacehesinde meydana gelen hadiseler ve yeni gelişmelere indirgenmesi

²²⁹ Mekasidu's-Şeriatü'l-İslamiyye s: 8

mesabesindedir. Buna şer'i hükümlerin istinbatının lafızlara bağlı olması örnek verilebilir ki zira bu da o sözü telaffuz edenin maksatlarına bağlıdır.²³⁰ Mekasit, usule ait bir konu olmakla beraber illet konularında veya yeri gelmişken ya da ıstıslah bahislerinde bazı işaretler haricinde bizzat müstakil bir konu olarak neredeyse usul kitaplarında yok gibidir. Biz usul-ü fıkıhı; kendisi ile hükümlerin istinbatına ve doğru bir şekilde uygulama keyfiyetine ulaşılabilen bir kanun olarak itibar ettiğimiz zaman, bu gün makasıda verilen önemin hayatın gereksinimlerini karşılamada ve bütün değişiklikleri kapsaması sebebi ile yeni meselelerle paralel yürüyebilmesine doğru bir adım olarak kabul edilmesi açısından ondan daha fazla itibara layık olduğunu görmekteyiz. Bilinmelidir ki yasa ihtiyaçtan kaynaklanır. Dolayısıyla yasa getirilir ve kanun da onu gerektiren bu ihtiyaca göre şekillendirilip formüle edilir.²³¹ Kanunlar bütün dünyada vaz edildikten bir müddet sonra fazla beklemeden bir kısım olaylar karşısında yetersiz hale gelir. Dolayısıyla makasıda önem vermek uygun çözümler ortaya koymaya yardımcı olur ve hükümlerin istinbatında veya uygulanmasında da etkisi olur. İbni Aşur bu tür durumlarda fakihin

²³⁰ Mekasidu's-Şeria inde'l-İmâm İz b. Abdisselam

²³¹ el-Medhal ala İlmi Usuli'l-Fıkh s: 5

makasıdı bilmeye şiddetle muhtaç olduğunu beyanla şöyle der: Onun buna ihtiyacı gayet açık bir durumdur. O, islam şeriatının asırlarca, Şari'in asrından sonra gelip dünyanın son bulmasına kadar nesiller boyunca devam edeceğinin kefilidir.²³²

- Genel maksatlar, iç içe olup neredeyse birbirinden ayrılamazlar. Araştırmacılar için de bunun, birbirine hizmet ettiği açığa çıkmış oldu. Maksat, kendisinden daha üst bir maksada götüren bir vesile olabilir. Nitekim hükümlere ait cüz'i maksatlar, külli maksatları daha üst maksada taşıyan çerçeveler içerisindeki dönüşümün kapsamına girer ki o da dünya ve ahirette kulların maslahatlarının tahakkuk etmesidir.
- Genel maksatlar, Müslümanların ihtiyacına cevap verecek şekilde şeriatın, onu hayat vakıası içerisinde gerçekleştirmeyi hedeflediği hakiki manalardır. Aynı zamanda toplumsal, iktisadi ve siyasi yaşamın farklı alanlarını düzenlemede en faziletli olana yönlendirilmesini ve zaruriyat, haciyat ve tahsiniyat olması bakımından her türlü hayrın birey ve topluluklara faydalı olacak şekilde tahakkuk ettirilmesini de hedef almıştır.
- Genel maksatlar, fitratla uyum içerisinde olup bu da dinin, üzerine kurulduğu önemli bir temel esastır.

²³² Mekasidu'ş-Şeriatı'l-İslamiyye s: 15

Nitekim Allah Teâla şöyle buyurur: “(Resulüm!) Sen yüzünü hanif olarak dine, Allah insanları hangi fitrat üzere yaratmış ise ona çevir. Allah’ın yaratışında değişme yoktur. İşte dosdoğru din budur; fakat insanların çoğu bilmezler.” (er-Rum: 30). İmam’ın vurguladığı hususlardan birisi de en elverişliden daha aşağısına ve en kötü olandan daha azına doğru bir öncelimenin âlemlerin Rabbi tarafından onlara nazaran kulların tabiatlarına yerleştirilmiş olduğu gerçeğidir.²³³

- Geçici ya da sürekli bireysel veya toplu içtihatların; bu içtihatları sapmaktan uzak tutacak, doğruya en yakın duracak ve yaşam içerisinde uygulanmaya en layık olacak şekilde kuralları olması açısından yaşamın gerçekleri ile ve islam şeriatının maksatları ile irtibatlı halde bulunması gerekir.²³⁴
- İctihadın mekasıtla irtibatı olmalıdır. Bundan dolayı İmam İz b. Abdüsselam şu takrirden bulunmuştur: Mekasıt kendisine döner. Verdiği hüküm veya fetvasında bundan gafil olan herkesin verdiği o hükmünü iptal edip fetvasından rücu etmesi gerekir. Şeriatın kurallarının gerektirdiği ve maslahatlarını da ikame edecek şekilde fetva veren kimseye gelince; bu kimse istisnasız bir şekilde

²³³ Kavaidu'l-Ahkâm 1/5

²³⁴ Mekasidu's-Şeria inde'l-İmam İz b. Abdisselam s: 530

mutlaklığı üzerinde ittifak edilmiş olan bir külliden tahsis edilmiş bir cüziyi nakletmeye nasıl ihtiyaç duyar.²³⁵ İctihadın maksatlarla irtibatlı halde olması birkaç noktaya götürür ki bir kısmı şunlardır:

- Şeriatın kuşatıcılık ve süreklilik sıfatlarına canlılık kazandırır ve zaman ve mekân sınırları bilinemez hale gelir.
- İnsanların vakıasıyla uyum içerisinde ve nassları iptal veya tahrif etmeden onların durumlarını gözeterek şekilde muteber olan kıyasın ve selim aklın sonuçların kullanılabilir hale gelmesi.
- Aralarında tutum ve davranışlarında adalet, ihsan ve yardımlaşma gibi şer’i maslahatlara ulaşabilme noktasında en yüce değerlere vakıf olma imkânı bularak bununla bir güven havası, insanlar arasında güzel niyet oluşur. Aldatma, stokçuluk ve başkalarının malını batıl yollarla yeme endişesi ortadan kalkmış olur.
- Çoğunlukla kaynağı şeriatın maksat ve gayelerini iyi anlayamama veya hiç anlayamama sebebi ile Müslümanlar arasında ki mezhebe dayalı ihtilaflar açısından bir sınır olmasıdır. Hâlbuki Müslümanların birliği bu dinin maksatlarından bir maksat ve zaruretlerinden bir zarurettir.

²³⁵ Fetava Sultanu'l-Ülema s: 145

- Sınırsız bir şahsi hak ve insanların nefislerinde öfkeye dayalı enaniyete yer kalmasın diye hak anlayışının sınırlarının bilinmesi ve nerelerde ve nasıl belirleneceğinin belirlenmesi. Bu ise faal maksatların kuşatıcı olmasından kaynaklanmaktadır. Çünkü bütün haklar onun kapsamındadır. Bunun içerisinde dine, ahlaka, siyasete, iktisat ve benzeri maddi ve manevi hayatın bütün alanlarına ait hususlar bulunmaktadır. Batı dünyasının daha bu çağda ancak öğrenebildiği bu yeni haklar gaye ve maksat olarak belirlendiği ve tahkiki, geliştirilmesi ve muhafaza edilmesi için ilmi vesileler olması bakımından islam şariatında var olan hususlardır.
- Beşeri toplumun yaşamının düzenlenmesini ve insanların ihtiyaçları arasındaki eşitliği sağlar. Böylece kimse kimseyi ihtiyacı sebebi ile yermez ve birinin özgürlüğü diğerinin özgürlüğü ile çatışmaz.
- Çağdaş yaşamımızda sonradan çıkan birçok meselelere çözüm üretir.
- Makasid ilmi, ancak zihni berrak ve müstakim anlayışlı kimselerin dalabileceği ince bir ilimdir. Bundan dolayı İmam İzz b. Abdüsselam selim bir anlayışa ve müstakim bir tabiata vurgu yapar.²³⁶
- Makasid sanatı, yüz üstüne çıkarılmış önemli bir alan olmaya devam etmekte ve fiili olarak onu

²³⁶ Mekasidu's-Şeria inde'l-İmam İzz b. Abdisselam s: 533

uygulayabilecek ve en uç noktaya vardırabilecek kimseleri beklemektedir. Bu, hiçbir araştırmacı ve müçtehidin müstağni kalamayacağı büyük bir mirastır. Ancak bu uygulama çağın kültüründen bir nebze ve siyasi, iktisadi ve toplumsal alanlarda da hatırı sayılır derecede bir birikime muhtaçtır.

- Makasıd bilgisinin zorunluluğu, onun akli bir düzen içerisinde ve doğru bir ilmi metot ile izah edilmesi gerekmekte, aynı zamanda ümmetin çocuklarının eğitileceği ve bu esas üzere nefsi oluşumlarının ve fikri gıdalanmalarının kurulacağı bilimsel bir eğitim metodunun da ortaya konması gereklidir. Maksatların açık olması bize iki şeyi hazır hale getirir:
- Yeryüzünde Allah'ın şariatının tatbiki ve kelimesinin yüceltilmesi için islami çalışmaların öncelikleri hakkında açıklığı hazır hale getirir.
- Karanlığa hükmetmek ve bir alan ve yer bırakmaksızın gelişigüzel davranmak nasslara, onların önceliklerine ve gayelerine cahilane bir bakış olarak kabul edilir.
- Şariat genel maksatları gerçekleştirmek ve onları muhafaza etmek üzere hareket eder ve böylece:
- Bir şahsın varlığı ya da ölümünden etkilenmeksizin sabit nizama uygun şekilde sürekli maslahatları

muhafaza eder.²³⁷ Allah Teâla şöyle buyurur: Şimdi o ölür ya da öldürülürse, gerisin geriye (eski dininize)mi döneceksiniz.» (Al-i İmran: 144)

- Bu maslahatlar; genel-husus- ya da küçük-büyük olsun aynı anda hem kamu hem de özel hakları korumayı gerektirir. Hatta insan canı ve organları hakkında da özgür değildir. Onlarda ancak Allah'ın razı olacağı şekilde tasarruf edebilir. Zira bu konuda hak, İmam'ın kavli üzere onunla Rabbi arasında müşterektir.²³⁸ Buradan hareketle maslahatların iç içe olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü genel/kamu maslahatını muhafaza etmek bireylerin de maslahatlarının muhafazası anlamına gelir. Dolayısıyla ondan faydalanma imkânı olan herkes şer'an maruf olduğu şekle uygun olarak faydalanabilir. Özel maslahatlar hakkında da aynı şeyler söylenebilir. Zira toplumun salahı ona tabi olarak gerçekleşir. Örnek olarak; yetimin malını rüşd yaşına kadar korumakta o yetim rüşd yaşına geldiğinde faydalanma imkânı olur. Zira malını eksiksiz ve tam olarak bulur. Bunda varis olsun veya olmasın başkası için de fayda vardır. Çünkü o, bu malı bir takım projeler, özel ya da genel sadaka kurumları meydana getirmek için genel bir faydaya yönlendirmiş olmaktadır. Belki de bu: “Allah'ın, geçiminize dayanak kıldığı mallarınızı

²³⁷ Aynı eser s: 533

²³⁸ Kavaidü'l-Ahkâm 1/111

aklı ermezlere (reşit olmayanlara) vermeyin” (en-Nisa: 5) ayetinin manası olsa gerektir. Dolayısıyla yetim mallarını onları gözetenerin malları gibi görmüştür. Canının muhafazasında da durum aynıdır. Zira bu da özel maslahattır. Fakat bu muhafaza etmek kamu nizamını muhafaza etmek demektir. Ümmetin başına bir musibet geldiğinde bu ümmetin maslahatlarının ayrı devletler şeklinde değil de bir bütün olarak değerlendirilmesi gerekir. Maslahatlar ile ilgili yol ve yöntem, nasıl hareket edileceği noktasında bir karışıklık meydana gelip de bir musibet anında İbni Aşur’un da dediği gibi ümmetin işlerini düzene koyma noktasında fakihin takip edeceği en geniş yoldur.²³⁹ Maslahatların mütedahil/iç içe olması, bir hak sahibinin diğerine hakkını vermesi için müçtehidin sorumlu olduğu anayasal proje ve kurallar ortaya koyulmasını gerekli kılar. Böylece kimse haksızlığa maruz kalmaz. Bu kuralların temeli ise: Hak sahibine meşru faydanın, olmayana ise gerekli zararın veya yasak olan bir kötülüğün dönmesi arasında dönüp dolaşan bir dengedir. Bu dengede ise bakana göre değişiklik olabilir ve düşünce ve fikirler farklılık arz edebilir. Bundan dolayı İmam, selim bir anlayışa ve müstakim bir tabiata vurgu yapmakta ve araştırmaları neticesinde insanların dünyasındaki etkileri kapsamına giren maslahatın

²³⁹ Mekasidu’ş-Şeriatî'l-İslamiyye s: 87

aşamaları olduğu sonucuna ulaşmış olup zaruret, haciyat ve tahsiniyat konularına değinerek bunlar üzerine, insanların maslahatlar ve onların tertibi arasında bir denge kurma imkânı bulabilsinler ve önlerinde kendilerini dünya veya ahiret maslahatları arasında muhayyer kılacak doğru bir yöntem bulabilsinler diye pratik yollar bina etmiştir. Müslümanlar, bazı kararlar almadan veya bazı durumların açıklık kazanmasından önce bu aşamaları gözlerinin önüne koysalardı şu anda ümmet içinde bulunduğu birçok sorundan kurtulurdu.

- Ayrıca bu, hafifleştirme ve kolaylaştırmayı gözetir, tabilerinin nefislerinde canlı bir vakıa olmasına yol açan gerekçi ve ameli bir şariat olması itibari ile insanlardan zorluğu da kaldırmaktadır. Bu da ancak yumuşaklık ve kolaylaştırma yolu ile tam olarak yerine gelir ve fitrattan kaynaklanan kolaylık sebebi ile olmaktadır. Nefisler yumuşaklığı sevecek şekilde yaratılmış, nefret ise şiddet ve inatçılıktan kaynaklanmaktadır. Bundan dolayı zorluk kaldırılmış ve meşakkat de bir kurala bağlı kılındı. Meşakkatin yokluğu ile kastedilen şer’i sorumlulukların hiçbirinde aslen meşakkat de külfet de yoktur anlamında değildir. Aksine bununla maksat, meşakkatin, mükellefin takatının sınıra gelmesi durumunda olmasıdır. Aynı şekilde kolaylığa davet etmek, mutlak olarak değil, aksine

bununla maksat, kolaylığın şeriatın maksatlarını bozup yıkmaya götürmeyecek ölçüde olmasıdır. Aksi takdirde sorumlulukların tamamı veya çoğunun kaldırılıp yok olması gerekirdi.

- Adaleti ikame eder, bunu da kendisine götüren yöntem ve vesileler açısından derinlemesine bir idrak ve anlayış yolu ile adaleti ikame etmeye davet eder. Bunu gözetken kimse onun meyvesini elde etmeye muvaffak olur. Zira selim bir tasavvur ve hikmetli bir şekilde uygulama olmadan ürün almak imkânsızdır. Nitekim şeriatın da beyan ettiği üzere adaletin sonucu mutluluk ve zulmün sonucu ise vahimdir.²⁴⁰ Bundan dolayı şöyle diyebiliriz: Allah, kâfir de olsa adaletli devlete yardım eder, mümin de olsa zalim devlete yardım etmez.²⁴¹
- Şeriat, vesileleri makasidın tahakkuku ve muhafazasına uyumlu olacak şekilde meşru kılmıştır. Eğer bu durum olmayacak olsaydı birçok şey zayi olup giderdi. Bu sebeple onun vesilelere önem göstermesi makasida önem göstermesi gibi evla olmuştur.²⁴² Vesilelere ise tamamlayıcı ve mükemmelleştirici olarak itibar etmiştir.²⁴³ Orta yola

²⁴⁰ Mekasidu's-Şeria inde'l-İmam İz b. Abdisselam s: 535

²⁴¹ Mecmu'u'l-Fetava 28/26

²⁴² el-Furuk 4/35. Mekasidu's-Şeria s: 535

²⁴³ Kavaidu'l-Ahkâm 1/86. Mekasidu's-Şeria s: 535

hizmet eden her bir vesile elde edilmesi matlup olandır. Buna götürmeyen her vesilenin ise terki matluptur.²⁴⁴ Nitekim vesileler bir maksada yönelik olarak birleşebilir ve bu durumda kendisine vesile olunacak maksadın elde edilmesi için en kuvvetlisi öne alınır. Çünkü mükemmel ve kolay olan şey bu durumda kendisinden aşağıda olana takdim edilir.²⁴⁵

Allah Azze ve Celle, islam ümmetinin siyasi çalkantılar, Moğol, haçlılar ve diğer batını mezheplerle olan çatışmalar gibi geçirmiş olduğu merhalelerin zor bir döneminde selim anlayış, müstakim tabiat ve sağlam bir bilgi sahibi bu büyük âlimi ümmete ikram etmiştir. O dönemde hicri 656 senesinde Tatarlar eliyle Bağdat'ın düşmesi sebebi ile büyük bir imtihan yaşanmıştı. Dolayısıyla maksada dayalı içtihadın, maslahat ve mefseket fıkhi ve mertebelerinin ümmetin tökezlemesinden dirilmesinde ve yeniden medeniyet rolünü almasında büyük rolü vardı. Allah'ın lütfu sonra da İzz b. Abdüsselam gibi âlimlerin ve Memluk sultanlarının gayretleri ile ümmet, Moğol ve haçlı projelerine karşı koymuş, sonra da Memlukler döneminde bu projeleri yapanlara karşı mücadele ederek yüce islamın zaferi için çaba sarfetmiştir.

²⁴⁴ Mekasidu's-Şeria inde'l-İmam İzz b. Abdisselam s: 535

²⁴⁵ Aynı eser s: 535

İz b. Abdüsselam'a Göre Eğitim, Adab ve Tasavvuf

Eğitim Anlayışı ve İlkelerinden Örnekler

İz b. Abdüsselam –rahimehullah– islami eğitimle ilgili görüşünü Allah'ın Kitabı'ndan ve Resulünün Sünnetinden seçilmiş olarak arz eder ki bu, eşsiz islami eğitim metodunun bir yönünü temsil eder. İz b. Abdüsselam bu ilkeleri kitaplarının farklı yerlerinde zikretmiştir. Bunları bir araya getirip mütekâmil bir teori şeklinde özetlemek mümkündür. Biz burada, yönlendirmek ve onunla amel edilmesini sağlamak için bir kısmına işaretle bulunmakla yetineceğiz:

a. Yetişme çağındaki çocukların eğitim usulü: Şöyle der: Bu, güzelce eğitmek, iltifatta bulunmak, yumuşak ve şefkatle konuşmak, zararlı şeyleri savuşturmak, güzelin güzelliğini ve kötünün kötülüğünü öğretmek, görgü kurallarını öğretmek; eğer yapabilecekse yazı, hat ve ilim

öğretmek, emsallerine uygun sanatlardan öğretmek, namaz ve orucu emretmek, her türlü kötü ahlak ve doğru olmayan amelden sakındırmak, söz ve tehditle terbiye imkânı varsa dövmemek, ancak dövme ile olacaksa dövmek, fakat şiddetli dövmeye elverişli değilse o durumda hafif ya da şiddetli olsun dövmemek gerekir.²⁴⁶

b. Aile bireylerini şeriatın görgü kurallarına göre eğitmek: Bu konuda şöyle der: Aile bireylerini eğitmek; onları nimetlendirmek ve ihsanda bulunmaktır. Edepli olmaya davet etmenin fazileti o edebin faziletinden alınmıştır. Dolayısıyla terbiye etmenin en faziletli olanı Allah’a yaklaştıran şeylerin en faziletli ve taatların en şerefli ile olur. Aynı şekilde en faziletli olandan aşağıya doğru gidiş de böyledir.²⁴⁷

c. Çocuklara yönelik eğitim vasıtaları ve duruma göre aşamalı hareket etmek: Bu hususta şöyle der: Çocuk öğrenmesi gereken şeyleri zorlamaksızın öğreniyorsa ona zorlama yapılmaz. Eğer zorlama ile öğreniyorsa bu durumda zorlama yapılır. Zorlama da etkili olmuyorsa akranlarının kaldırabileceği derecede dövülür. Bunda genelde başarılı olunur. Ancak şiddetli dövme ile zorlama olabiliyorsa bu şekilde dövmek ölüme götürebileceği için haram olup bunun ötesinde dövme gibi herhangi bir şey de caiz değildir. Zira bu, ıslaha vesile olması için

²⁴⁶ Şeceretü'l-Mearif s: 170. el-İz b. Abdisselam, el-Vüheybi s: 305

²⁴⁷ el-İz b. Abdisselam, Zuhayli s: 306

caiz olmuştur. İslah da mümkün olmadıysa bu şekilde davranmak haram olur. Zira bu faydasız bir şekilde zarar vermektir.²⁴⁸

d. Usul kaideleri ile eğitim ilkeleri arasında uyumluluk ortaya koymak: Mezc/uyum konusunda şunları söyler: Çocuğu ancak şiddetli dayak ıslah edecekse, bu durumda davranışını düzeltmek için bu şekilde dövmek caiz olur mu? Deriz ki: Bu caiz olmaz, bilakis şiddetli olmayacak şekilde de dövmek caiz olmaz. Zira şiddetli olmayan dayak bir mefsedetdir ve ancak eğitime maslahatına vesile olması sebebi ile caiz olmuştur. Bu eğitime ve edeplendirme de meydana gelmeyecek olursa şiddetli dövmenin hükmü sakıt olduğu gibi hafifçe dövmek de sakıt olur/hükmü düşer. Zira vesileler, mefsedetlerin –hükmünün– sakıt olması ile sakıt olurlar.²⁴⁹

e. Çocuklarla şakalaşmak ve kızlara ihsanda bulunmak: Bu eğitimin asıllarından birisi de İz b. Abdüsselam'ın çocuklarla şakalaşmaya davetidir. Bu hususta şöyle söyler: Çocuklarla şakalaşmak; onlara genişlik sağlamak, kalplerini hoş etmek ve rahatlatmaktır. Bu eğitim asıllarından birisi de kızlara ihsanda bulunmaya ve cahiliyenin kötü adetlerini yok etmeye davettir. İz b. Abdüsselam der ki: Ahmaklar kızlardan nefret edip onlardan hoşlanmadıkları zaman

²⁴⁸ Şeceretü'l-Mearifi ve'l-Ahval s: 264. el-İz b. Abdüsselam, Zuhayli s: 306

²⁴⁹ Kavaidu'l-Ahkâm 1/121

Allah Teâla onlar hakkında sabır gösterip kendilerine ihsanda bulunarak bu konudaki insanların adetlerinden uzaklaşan kimselere daha büyük sevap vermiştir.²⁵⁰ Sonra İz b. Abdüsselam kızlara yapılan ihsanlardan birisinin de onları kendilerine denk olanlarla evlendirmek olduğuna irşad etmekte ve bunu şöyle ifade etmektedir: Birbirlerine denk olanları evlendirmek ve buna teşvikte bulunmak, denk birisiyle evlendirmek sureti ile kadının iffetine ve ondan ayıbı defetmeye yönelik bir durumdur. Bununla beraber salih bir koca onu her türlü hayra çağırır ve her türlü şerden de korur.²⁵¹ Kadının vazifesi ve eğitimdeki rolü hakkında da bilgi vermek üzere şöyle der: Kadının, kocasının malından dolayı endişe duyması emaneti yerine getirmektir. Çocuğuna şefkat duyması ise cana yakınlığına delalettir. Ona ihsanda bulunması ise güzelce besleme ve yakınlık sebebiyledir.²⁵²

f. Fitri ve şer'i engel: İz b. Abdüsselam fitri engelin insanda bulunduğunu ve onun şer'i engelden daha güçlü olduğunu beyan etmiştir. Bu sebeple şer'i hükümler fitratla uyumlu olarak gelmiş olup, selim fitrat onun vasıtasıyla kendi içinde engel ifade etmektedir. Bundan dolayı da vakıa ve fitrata uygun olarak gelen şeriatın yönlendirmesine ihtiyaç duymaz. Dolayısıyla bazı velayetlerde adaleti de düşürür. İz b. Abdüsselam adaletin şart olduğu velayetler

²⁵⁰ Şeceretü'l-Mearif s: 241

²⁵¹ Aynı eser s: 307

²⁵² Kavaidü'l-Ahkâm 1/77, 78. Fetava Sultani'l-Ülema s: 151

hakkında bir bölüm açarak şöyle demiştir: Adalet bazı velayetlerde şarttır. Ancak velayetlerde hıyanet ve tak-sire mani olması için şart koşulmuştur. Teçhiz, defin, kefenleme ve taşıma hususunda akrabanın ölü üzerindeki velayetinde ve namazda öne geçmede adalet şartı yoktur. Çünkü akrabanın ölüyü gaslinde, kefenlemesinde, namazda dua etmesinde ve aynı şekilde namazda dua ederken gösterdiği hüznün ve içtenlik açısından şefkat ve acıma duygusu aşırı olur. Bundan dolayı bu alandaki adalet tamamlama ve mükemmelleştirme açısından olur. Aynı şekilde nikâhtaki velayette de bir görüşe göre adalet şartı yoktur. Zira adalet, velinin eksiklik yapmaktan ve hıyanetten uzak durmasıdır. Nikâhta velinin tabiatı, velisi olduğu kişi hakkında hıyanet ve eksiklikten kendisini alıkoyar. Zira veli onu denk olmayan birisi ile evlendirdiği zaman bu durum hem kendisi hem de velisi bulunduğu kadın hakkında bir ayıplama olacağından tabiatı gereği bu durum kendisi ve velisi bulunduğu kadının aleyhine bir zarar ve utanca sokmaktan alıkoyar. Aynı şekilde veli, durumu bilinmeyen birisi olsa burada mani kuvvetli olsa da zahiren adaletine dayanarak zahiri plandaki hükme göre nikâh geçerli olur.²⁵³ Bunun şeriatta örnekleri çoktur ve; bir kişinin, fasık ya da kafir olması durumunda bile kendi aleyhine ikrarda bulunacak olması durumunda kabul edileceği meselesi buna örnektir.

²⁵³ Şeceretü'l-Mearif s: 361. el-İz b. Abdisselam, Zuhayli s: 308

g. Eğitimle ilgili kurallardan birisi de Allah'a davet hakkındadır: İz b. Abdüsselam davet ve peygamberlerin bu konuda takip ettikleri yol, kendilerine uyulmasının gerekliliği ve bu konuda süreklilik ortaya koyma noktasında eğitimle ilgili bazı kurallar zikretmiştir. Zira bu davet konusunda ilahi bir metottur. Bunlardan birisi mev'iza-i hasene/güzel öğüttür. Bu konuda İz b. Abdüsselam şöyle der: Güzel öğüt, nefret ettiren öğütten hakkı kabule daha yaklaşıncıdır. Peygamberler öğütlerinde ağır ifadeleri sadece Allah'a karşı cüretkâr inatçılara karşı kullanmışlardır.²⁵⁴

Yine bunlardan birisi de yumuşaklıkla ve kaba olmayan bir şekilde yapılan davettir. İz b. Abdüsselam der ki: Yumuşak hareket etmenin kendisine uygun yerleri vardır ki bu başkası için olmaz. Sert davranmanın da sadece kendisine has durumları vardır. Onun için bu ikisinden birisini diğerinin yerinde kullanan kişi hata yapar. Bunda kalplerin telif edilmesi, nefislerin hoş edilmesi ve ittifakla dünya ve ahiret maslahatlarını elde etmeye götürmesi vardır.²⁵⁵

İz b. Abdüsselam Kur'an-ı Kerim'den delil ve örnekler getirerek davetçinin sadece Allah'ın hükümlerinin ve mukaddesatının çiğnenmesi durumunda öfkelenebileceğine vurgu yaparak şöyle der: Akıllı kimse nerede öfkeleneceğini ve nerede yumuşaklıkla hareket edeceğini

²⁵⁴ Şeceretü'l-Mearif s: 361. el-İz b. Abdisselam, Zuhayli s: 308

²⁵⁵ el-İz b. Abdisselam, Zuhayli s: 309

bilen kimsedir. Görmez misin ki işin başında Musa (a.s.) Firavun'a yumuşak davranarak şöyle demişti: “Arınmayı ister misin?” (Naziat, 18) “Şüphesiz ben âlemlerin Rabbi tarafından gönderilmiş bir elçiyim.” (Araf, 104) daha bunun dışında yumuşak davranmaya dönük emirler bulunmaktadır. Musa'nın doğruluğunu kesin olarak bildiği halde ısrar edip de inatçılığını izhar ettiğinde şöyle buyuruldu: “Onu inkâr ettiler. Nefisleri ise bunun bir zulüm ve kibirlenme olduğunu kesin olarak biliyordu.” Sonra Musa'ya şöyle demişti: “Ey Musa, senin sihirlenmiş olduğunu zannediyorum.” (İsra, 101). O da duruma uygun bir cevap vererek şöyle dedi: “(Musa Firavun'a) Pek ala biliyorsun ki, dedi, bunları, birer ibret olmak üzere, ancak, göklerin ve yerin Rabbi indirdi. Ey Firavun! Ben de senin hakikaten mahvolduğunu sanıyorum.” (İsra, 102)

Daha sonra İz b. Abdüsselam şöyle der: Aynı şekilde bütün peygamberler ilk gönderildiklerindeki durumları incelendiğinde kavimlerine yumuşaklıkla, şefkat ve rıfıkla davrandıkları görülür. İsrarcı olup da inat ettiklerinde ancak ağır konuşurlardı. Allah Teâla'nın kendilerine vermiş olduğu tam akıl ve kâmil ufuk sayesinde bunu yerine getirmişlerdir. Zira “Allah risaletini koyacağı yeri en iyi bilendir.” (En'am, 124) Kaba ve anlayışı kıt olan kimse ise sert davranılacak yerde yumuşak ve yumuşak davranılacak yerde de sert davranır ve bunu yaparken de sertliğinde ve yumuşaklığında peygamberlerin yolundan gittiği iddiasında olur. Hitabı hakkındaki bu bilgisizlikten, kelamının

tahrif edilmesinden ve muradını ondan başkasına inzal edişî hakkındaki cehaletten Allah'a sığınırız.²⁵⁶

h. Zamanın değişmesi ile ahkâmın değişikliği: İz b. Abdüsselam gelişmeye götüren hükümler hakkında bir karşıma giderek nu zamanın değişmesi ile ahkâmın değişmesi noktasında değerlendirir ve şöyle der: İctihad yapılması mümkün bir noktada hâkim bir hüküm verse ve sonra içtihadı değişip de ikinci defa içtihadının gereği ile fetva verecek olsa bu, ilk vermiş olduğu hükmü keser ancak birincisi bununla iptal olmaz. Aksine zamanın değişmesinden dolayı kesilmiş olur ve birincisi de hali üzere kalır.²⁵⁷

Dolayısıyla bir şer'i hüküm müctehidin kendisinde değişip önceki ve sonrakini kapsayabilir fakat onunla bir müftü fetva verdiği veya bir hâkim hüküm verdiği zaman birinci hüküm iptal olmaz aksine vakti için devam eder. Bu da soran veya hakkında hüküm verilen içindir. Zira İctihad, bir benzeri ile bozulmaz. Bu Ömer b. Hattab'ın (r.a.) mirasla ilgili bir mesele hakkındaki içtihadını bozduktan sonraki durumu böyledir. Birinci mesele sahipleri önceki içtihadının bozulma sebebini talep ettiklerinde onlara meşhur şu sözü ile cevap vermiştir: Bu daha önce vermiş olduğumuz hükme göreydi. Bu ise şimdi vereceğimiz hükme göredir. İşte bu, dört mezhep fakihlerine göre

²⁵⁶ el-İz b. Abdisselam, Zuhayli s: 309

²⁵⁷ Kavaidu'l-Ahkâm 2/48

de bir meselede İctihad yapılmış ve daha sonra İctihad değişmişse önceki hükmün bozulmayacağı hususunda ittifak vardır. Bütün dünyada da temyiz mahkemelerindeki durum aynıdır.²⁵⁸

Böylece İb. Abdüsselam'ın zihninde ve kitaplarındaki eğitim prensiplerini, insan fıtratını nasıl dikkate aldığını, onu fitri bir engel olarak görerek insanda köklü bir halde bulunduğunu ve birçok durumda sahibini kendiliğinden tahrik eden zati yönlendiricileri ve gizli dürtülerinin bulunduğunu ifade ettiğini mülahaza etmekteyiz. Bundan dolayı şeriat bu konuda ona yönlendirmesinde hafifletme yapmaktadır. Bunu da insanda dâhili olarak yerleşik halde bulunan fitri engelin, şer'i engelden daha güçlü olduğuna itibarla yapmaktadır. Bu sebeple şeriat, yaşam için zorunlu olmasına rağmen yeme, içme ve doyma gibi eylemleri mubah veya mendup kategorisinde görmektedir. Zira fitri engel onun temin edilip gözetilmesine kefidir. İşte bu, daha sonra Şatibi'nin el-Muvafakat adlı kitabında vurguladığı şeydir.²⁵⁹

1. İb. Abdüsselam'a göre insanın beşeriliği: İb. Abdüsselam karşısına bir tek şeyi koymuştur, o da fikhını onu terbiye ve tehzip için seferber etmiş olmasıdır. Ki bu

²⁵⁸ el-İb. Abdüsselam, Zuhayli s: 310

²⁵⁹ Aynı eser s: 310

insanın beşeriliği meselesidir. Onu gözetme, yumuşaklık, tesettür ve son olarak da cemal ile ihata etmiştir.²⁶⁰

Aynı zamanda İz'in kitabı aracılığı ile insanların hal-lerini de hatırlıyoruz. Ki o da islami eğitim alanında ruh, nefis, Allah'ın murakabesinde olma, ondan korkma, ona kavuşmak için hazırlanma, amel ve her adımda nefsi ve zati muhasebe yapma ve iç denetimde bulunmadır: "Bilakis o kendi kendinin şahididir." (Kıyame, 14) tartılmadan önce amelleri tartma, daha önce geçmiş olanları taksir varsa giderme ve pişmanlık varsa engel olma şeklinde değerlendirme yapmaktır. İz, güzel amellere ilavede bulunarak şöyle der: hiçbir iyi veya kötü, mümin ya da kâfir yoktur ki berzahta sabah-akşam menziline bakıyor olmasın. Eğer cehennem ehline cehennemlik, cennet ehline cennetlik olur.²⁶¹

Yine şöyle der: Üzüntüler, elemeler ve onların sebepleri ile sevinçler arasından en üstün olanı sevinçlerdir. Onun lezzetleri zatlar içinde en üstün olanlardır. Lezzeti en üstün olan ise Rabbin rızası, O'na bakmak ve kelamını dinlemek, yakınında ve civarında bulunmakla ünsiyet peyda etmektir.²⁶²

²⁶⁰ İzzuddin b. Abdisselam Bayu'l-Müluk, Muhammed Hasan s: 141

²⁶¹ Ahvalu'n-Nas s: 46. el-İz b. Abdisselam, Zuhayli s: 311

²⁶² el-İz b. Abdisselam, Zuhayli s: 311

İz b. Abdüsselam'da Tasavvuf

İlimler, yazarlar ve musannifler öteden beri İz b. Abdüsselam'ın haber, özellikleri, halleri ve kitaplarının kahir ekseriyeti hakkında ittifak varken mutasavvıf olup olmaması konusunda geniş ihtilaf içerisindedirler ve bu konu da çok dallanıp budaklanmıştır. Bu da insanların tasavvufun mahiyeti, meşruiyeti, islamla uyup uyuşmadığı, islam tarihindeki uygulanış şekillerinin farklılığı, bir açıdan Kur'an ve sünnette köklü temellerinin bulunduğu, ikinci açıdan yabancı prensip ve terimlerin karışması, üçüncü olarak hilekâr ve kinci kimselelerin pis niyetlerinin ardına saklanmaları gibi ihtilaflardan kaynaklanmaktadır. Bütün bu haller, İz b. Abdüsselam'ın yaşamı, konumu ve kitapları ile uyum içerisinde midir?

Eski tarihçilerin çoğunluğu ve bazı çağdaşlar İz'in Kitap ve sünnete uygun olan tasavvufa nispetini ispat yoluna gitmişler ve bu konuda birçok delile dayanmışlardır. Bunların en önemlisi kendi zamanında ki Ebu'l-Hasen eş-Şazeli ve Sühreverdi gibi sufiyenin büyük âlimleri ile irtibat içerisinde olup meclislerinde bulunması ve bir takım kitaplarını okuyarak onların bazı uygulamalarına da katılmış olmasıdır.²⁶³ İbnu's-Subki şu nakilde bulunur: Şeyh İz Şeyh Suhreverdi'den tasavvuf hırkası giymiş ve ondan el almış olup huzurunda "Kuşeyri Risalesi" 'ni okumuştur. Sonra Subki şöyle der: Şeyh İzzeddin'in Şeyh Suhreverdi'den tasavvuf hırkası vardır ve kendisinden el almıştır. Anlatıldığına göre huzurunda Kuşeyri risalesini okumuştur. Sonra Subki şöyle devam eder: Şeyh İz Abdüsselam tasavvufta yed-i tula sahibiydi. Eserleri buna şahittir.²⁶⁴ İbnu'l-İmad el-Hanbeli de der ki: O keşifleri olan birisiydi. Zehebi de: Semada hazır bulunur ve raks ederdi der.²⁶⁵

Suyuti ise şöyle der:

"Büyük kerameti vardı. Tasavvuf hırkasını da Şihab es-Suhreverdi'den giymiştir. Şeyh Ebu'l-Hasen eş-Şazeli'nin meclisinde de bulunmuş ve hakikat konularındaki kelimelerini dinlemiştir. Nitekim kendisine çok tazim gösterirdi."²⁶⁶

²⁶³ el-İz b. Abdisselam, Zuhayli s: 318

²⁶⁴ el-İz b. Abdisselam, Zuhayli s: 318

²⁶⁵ Şezeratu'z-Zeheb, el-İz b. Abdisselam, Zuhayli s: 318'den naklen.

²⁶⁶ Hüsnü'l-Muhadara 1/315. el-İz b. Abdisselam, Zuhayli s: 319

Çağdaşlardan bir grup ise İz b. Abdüsselam'ın mutasavvıf olmadığına ve tasavvufun, İz b. Abdüsselam'ın nasslarda akli işletmesinin bir sonucu olarak akılcılığı, fikri ve içtihadı ile çeliştiğini, aynı zamanda yaşamı, tutumu, fetvaları, kitapları ve eserleri noktasında onun sireti ile zıtlık arz ettiğine kaildirler. Bu görüş sahiplerini teyit eden hususlardan birisi, İz b. Abdüsselam'dan tasavvufla ilgili bazı konularda kendisinden sadır olan sert ve açık ifadeleridir. Mesela dışarıdan giren bazı konular hakkında şu ifadeleri kullanır: Onlardan olmayan ve herhangi bir özellikte de onlara yakın bulunmayan bir kimse bir kavme benzeyebilir. Ki bunlar yol kesenlerden daha şerlidirler. Zira onlar Allah'a giden yolu kesmektedirler ve çirkin sözlere de itimat etmişlerdir.²⁶⁷

İz b. Abdüsselam mutasavvıfların zahiri müşkil ve batını da gizli olarak kullandıkları birçok ıstılah ve rumuzu da eleştirerek şöyle demektedir: Onlara ait bir takım lafızlar vardır ki bunları duyan kimse onlara arzu duyar. Onlardan birisi: Tahalli'dir; bu, ilim ve irfandan ibarettir. Müşahede de aynıdır. Bir diğeri zevktir ki hallerin lezzet birliğinden ve tazim ve yüceltmeden ibarettir. Hicab, cehalet, gaflet ve nisyandan ibarettir. Bunlardan birisi de onların: Bana Rabbim dedi ki, sözüdür. Bu ise lisan-ı makale değil d lisan-ı hale ait bir sözden ibarettir. Nitekim Araplar: Havuz doldu derler. Bir diğeri: Kalp Rabbın evidir sözüdür. Bunun anlamı kalbin Rabbi bilip tanımanın evi

²⁶⁷ el-İz b. Abdüsselam, Zuhayli s: 323. Kavaidu'l-Ahkâm 2/212

demektir. Bununla marifetlerin kalplere girmesini şahısların eve girmesine benzetmişlerdir. Bu ıstılahlardan bir diğeri kurb'tur. Derinliği gerektiren sebeplerdendir. Mücalese; Büyüklerin meclisinde bulunmak sureti ile Rabbin ünsiyet peyda olması için yarattığı lezzetten ibarettir.²⁶⁸

Devamla şöyle der: İstiğraktan kaynaklanan fena bu durumların bazısında olur. Fenanın mahiyeti gaflet ve gaybettir.²⁶⁹

İz b. Abdüsselam mutasavvıflardan sema ve raksın sadır olmasını son derece reddetmekte ve şöyle demektedir: Raks ve el çırpmaya gelince, kadınların münasebetsizliğine benzer bir hafiflik ve münasebetsizliktir. Bunu ancak ahmaklar veya yalancı ve yapmacık insanlar yapar. Gönlü dolup taşan bir kimse nasıl olur da müzik eşliğinde raks yapar. Resulullah (s.a.v.): “Çağların en hayırlısı benim çağımdır, sonra onlardan sonra gelenler, sonra da onlardan sonra gelenlerdir!” buyurmaktadır. Kendilerine tabi olunanlardan hiç birisi böyle bir şey yapmış değildir.

Şeytan bir kavme musallat olmuş onlar da sema anındaki müziğin Allah ile bir bağ kurulmasına vesile olduğu zannına kapılmışlar ve söylediklerini söylemişler ve iddia ettikleri hususlarda yalan söylemişlerdir. Dolayısıyla ilahın heybetini bilen ve onu tazimin biraz farkında olan kimsenin raks yapma veya el çırpma yapması

²⁶⁸ Kavaidu'l-Ahkâm 2/219-220. el-İz b. Abdisselam, Zuhayli s: 223

²⁶⁹ Aynı eser 2/214

düşünülemez. El çırpma ve raks ancak ahmak ve cahil kimselerden sadır olur ve bu ikisi de fazilet sahibi akıllı birisinden sadır olmaz.²⁷⁰

İz b. Abdüsselam'a ilahi, sevgiye dair sözler söyleme, raks ve sema yapma hakkında soru sorulduğunda şöyle demiştir: Raks yapmak bidattır ve bunu ancak akıllı kıt kimseler yapar ve kadınlara has bir durumdur. Ahiret ile ilgili olan yüce halleri tahrik eden şeyleri dinlemekte ise bir sakınca yoktur. Bilakis insanın kendisini iyi hissetmediği zamanlarda teşvik de edilir. Bu, günümüzde islami marş ve ilahi diye bilinen şeylere benzer. Menduba vesile olan şey de menduptur. Saadet ve mutluluk bütünüyle Resulullah'a (s.a.v.) tabi olmakta ve çağların en hayırlısını müşahade eden sahabelerin yolunu takip etmektedir. Pis ve hevasına tabi bir kalbe sahip kişi sema'da hazır bulunamaz. Zira sema kalplerdeki çirkin bir arzuyu ya da sevgiyi de harekete geçirebilir. Bundan dolayı sema, dinleyenin ve dinlenilenin farklı olmasına göre değişiklik arz eder ve birkaç kısımdır.²⁷¹

Şüphe yok ki İz b. Abdüsselam'ın dahil olduğu ekol, daha önce büyük sahabelerin, tabiinin ileri gelenlerinin Hasan-ı Basri, Malik b. Dinar ve Eyyub es-Sahtiyani gibi zühd önderlerinin ortaya koyduğu sünni tezkiye ekolünün bir uzantısı olup günümüze kadar devam etmiştir.

²⁷⁰ Kavaidu'l-Ahkâm 2/220-221. el-İz b. Abdüsselam, Zuhayli s: 324

²⁷¹ Fetava Sultani'l-Ülema s: 324

Bu sünni tasavvuf ekolü; vera, takva, zühd, Allah'a güvenip O'na itimat etme, onunla sürekli bir bağ içinde olma, hem gizlide hem açıkta Rabbine murakabede bulunma ve her durumda O'nun rızasını gözetmeyi ifade eder.

İz b. Abdüsselam kendi döneminde Kur'an'da sabit olup Resulullah (s.a.v.)'in de hayatında, ibadet ve eğitiminde uyguladığı ve selef-i salih, evliyaullah ve muttaki kulların da takip ettiği bu islami manalara/değerlere en uç örnekleri vermiştir. Buna da bu alanda bağ, ilgi, yakınlık ve şevk açısından artış gösteren her müslüman yaşı ilerleyip yaşam gerçeğini anlayıp da tecrübe sahibi oldukça ve Allah'a ulaşacağına, hesap vereceğine cennet ve rızasının olduğuna yakini arttıkça buna muvafakat eder. Bu sabit olan islami manalara/değerlere ve yüce görevlere ilmi ile amel eden her âlim, sadık her müslüman ve ihlaslı her davetçi davet eder.

Bu yönden hareketle İz b. Abdüsselam, başkaları tarafından vasıflanan ve tasavvuf kitapları başlığı altında tasnif edilen kitaplarını yazmıştır. Ayrıca bu manalar; tefsir, akaid, fıkıh, usul, terbiye, amelleri faziletleri ve ahlak ve adaba dair diğer eserlerinde de çokça mevcuttur. Bu, onun yaşamından, kalbinde barındırdığı şeylerden ve hayat ve sülukundan yansımalarıdır. Nitekim sadık müslüman islamın bu yüce değerleri ile nitelenmiş kimseleri takdir eder onlara saygı duyarak kendilerine yakınlaşır ve onları över.

Buradan hareketle İz b. Abdüsselam'ın, Sühreverdi, Şazeli ve Ebu'l-Abbas el-Mürsi gibi çağındaki mutasavvıf âlimlerine saygısını, onlara sadakatini, bir araya gelmesini, meclislerinde hazır bulunmasını, terbiye ve süluk noktalarının bir kısmında onlara katılmasını, hatta astıkları şekli alametlerini kabulde onlara katılmasını Kitap ve sünnete muhalif olmaması ile gerekçelendiriyoruz.

Buradan hareket ederek İz b. Abdüsselam'ın hayatını anlatanların onu bir mutasavvıf olmak itibari ile ve tasavvuf hakkındaki Kuşeyri Risalesini okuduğu, tasavvufta yed-i tula sahibi olduğu ve eserlerinin de buna şahitlik ettiği şeklindeki bütün söylediklerini kabul ediyoruz.

Burada tasavvufla kastedilenin bugün çok yaygın olduğu şekli ile ve son dönemlerdeki alışılmış şeyler olan tarikatlar olduğu söylenecek olursa bu anlamda Şeyh İz b. Abdüsselam'ın genel bir değerlendirme ile sufi veya mutasavvıf olduğunu söylemek güçtür. Bu hususta birçok delil de getirebiliriz. Şöyle ki: Bizzat tasavvuf ile isimlendirilmiş bu kitaplar ya, tasavvuf adı ile islama sızan batıl anlayışları reddetmekte ve kutup ve abdal gibi şeylerin varlığını, din ve islama nispet edilmesini yok saymaktadır. Ya da mutasavvıfları doğru yola, selim imana yaklaştırmak ve şeriatla amel etmeye çağırmaktadır. Eğer nisbeti kendisine doğru ise “Mesailu't-Tarika” kitabı buna örnektir. Belki de o –kendilerini sevip saygı göstermesi sebebi ile– onların ellerinden tutup kendilerini en sağlam yola, en doğru

menhece ve Kitap, sünnet, siret ve selef-i salihine yapışmaya sevk etmek istemiştir. Veya Haris el-Muhasibi'nin "Mekasidu'r-Riaye" adlı kitabında ortaya koyduğu şer'i ıstılahların doğru manalarını beyan için mutasavvıfın aşırılıklarını hafifletmek istemiştir.²⁷²

Özet olarak şöyle söyleyebiliriz: Biz, İz b. Abdüsselam'ın şer'i kurallar uyarınca ve fikri, kalbi ve ruhi açıdan bir sufi olduğunu kabul ediyoruz. Aynı şekilde islamdaki eğitim yönü tarafından şeriatta varid olan genel mana bakımından da böyle olduğunu ve Kur'an ve Sünnette ruhi, kalbi eğitim ve nefsi güzelleştirme yönünden de gelmiş olan her şeye iltizam ettiğini de kabul etmekteyiz.

Bununla beraber onun ıstılahi ve örfi manası ile bir mutasavvıf olmadığı görüşündeyiz. Adetlerine, ıstılahlarına ve kurallarına bağlanacak şekilde bir tarikata bağlanmamıştır.

Zira bunlarda yığınlarca hoş ve habis, cılız ve iri, açık ve kapalı, şüphe ve hakikat, ta'n ya da su-i zan. Bunların anlamı ne olursa olsun ve ne kastedilirse edilsin İz b. Abdüsselam; şeriat, din, nasslar ve ahkâm ile beraberdir (zaten sahih sünni tasavvuf da bunu emreder).

Şeriatın izin verdiği şeyin helal olduğunu söylemiştir, o şey sema da olsa. Yine şeriatın haram kıldığı şeyin yasak olduğunu söylemiş ve bidat ve münkerat karşısında

²⁷² el-İz b. Abdisselam, Zuhayli s: 326-327-328

ve farklı şekillerde Müslümanların içine sızan aşırılık karşısında da sert tavır almıştır.²⁷³

Dolayısıyla Şeyh İzzeddin'e göre sufi; içi berraklaşmış, basireti nurlanmış, himmeti yüce, hikmeti konuşan, rütbesi yüksek olup ilim öğrenen ve öğreten, talebini sadece Allah'tan isteyen, rıza ile muttasıf, yolda seyri süluk yapan, dostluğu, hidayeti gözetan, hayırları yapıp münkeratı terkeden, hatalardan uzaklaşan, O'na yükseltilen salih ameller için gayret eden ve şeyhine ve kardeşlerine karşı edepli olan ve şeytanına galip gelip kendisini koruyan kimsedir.²⁷⁴

İz b. Abdüsselam'ın tasavvuf hakkında söylediği sözlerinin özeti aşağıda maddeler halinde şu şekildedir:

- Şeyh İz tasavvufu da öğrencilik merhalesinde diğer şer'i ilimler gibi okumuş ve çok istifade etmiştir.
- İz b. Abdüsselam genel manada tasavvufa yönelik ıslah hareketini yerine getirmiş ve yanlış anlayışlardan birçoğunu düzelterek tasavvufun terimlerinin kabulü noktasında islam şeriatını ölçü kılmıştır.

²⁷³ el-İz b. Abdisselam, Zuhayli s: 329

²⁷⁴ el-İz b. Abdisselam, Zuhayli s: 97. Mesailu't-Tarika fi-İlmi'l-Hakika s: 37

- Şeyh İz tasavvuf iddiasında bulunan bazılarının yaptığı raks ve benzeri bir kısım davranışları reddetmiştir.
- İz b. Abdüsselam'ın tasavvufu Hasan-ı Basri ve Malik b. Dinar gibi birçok kimsenin uyguladığı sünni tasavvufun uzantısı olarak kabul edilir.

Muhammed Hasan Abdullah hoca “İzzuddin b. Abdisselam Bayiu’l-Müluk” adlı eserinde İz b. Abdüsselam hakkında güzel bir araştırma yaparak onun; çağında yaygın olduğu şekli ile herhangi bir sufi tarikata intisap etmediği, Suhreverdi’den sufiyye hırkası giymediği ve her ne kadar kendisinin arkadaşı ise de Şazeli’ye biat etmediği sonucuna varmıştır. Tasavvufta selefin yolu üzere bulunan bir mutasavvıftı. Raks ve el çırpımadan uzak olup bunları hafiflik ve münasebetsizlik olarak değerlendirirdi. Doğrusu İz b. Abdüsselam mücadeleci ve savunmacı bir kimliğe sahip olup temiz kalp, arınmış nefis, niyeti Allah’a has kılma, zikri Allah’tan gayrısından uzak tutma ve zikirle süslenmek gibi sünni tasavvufa önem vermekteydi.²⁷⁵

²⁷⁵ İzzuddin b. Abdisselam, Abdurrahman Murad s: 63–65

Cihad Faaliyetleri

*S*eyh İz b. Abdüsselam cihad etme şerefine nail olmuş ve ona davette bulunarak kitaplarında ve risalelerinde bunlara yer vermiştir. İtikad risalesinde şöyle söyleyen kendisidir:

“Cihad iki kısımdır: Cedel ve beyanla yapılan cihad, diğeri ise kılıç ve mızrak ile yapılan cihattır. Fakat Allah Teâla bize dinine yardım için cihadı emretmiştir. Ancak kralın cihadı kılıç ve mızrak ile olduğu gibi âlimin cihadı da ilmi ve lisanı ile dir. Kralların, kılıçlarını mülhit ve müşrikler karşısında kınına sokmaları caiz olmadığı gibi âlimlerin de haktan sapan ve bidatçılar karşısında silahlarını kınında tutmaları caiz olmaz. Allah'ı savunan ve dinini izhar etme gayretinde olan kimseyi Allah'ın

uyumayan gözü, zarar verilemeyen izzeti ile korumasına layıktır. Karşı konulamayan desteği ile onu kuşatır ve bütün mahlûkattan kendisini muhafaza eder. Kısaca ifade edecek olursak; hak zelil kılınmaya ve doğru olan da yok edilmeye çalışıldığında her bir âlimin bunlara destek için bütün gayretini ortaya koyması ve nefsinin onlar karşısında düşük görmesi evlâdır. Dinin güçlü hale getirilmesi yolunda canların tehlikeye atılması meşru bir durumdur. Bundan dolayı yiğit müminlerin düşman saflarına atılmaları caizdir. Aynı şekilde emr-i maruf ve nehy-i münker için ve hüccet ve burhan yolu ile dini değerleri savunmak için tehlikeye girmek de meşrudur.”²⁷⁶

İz b. Abdüsselam ilim ve emr-i maruf- nehy-i münker cihadını yerine getirmiş ve nefsinin şiddetli tehlike ve sıkıntılara maruz bırakmıştır. Ki bunlara daha önce değinmiştik. Bundan dolayı görevinden azledilmiştir. Kendisi cesur bir mücahit, güçlü bir münazaracı, Allah'ın dini ve şariatının sağlam bir savunucusu ve Ebu'l-Velid Ubade b. Samit'in rivayet ettiği Resulullah'ın (s.a.v.) şu hadisinin de uygulayıcısı idi: “ Biz, zor-kolay ve neşeli ve sıkıntılı zamanlarda dinleyip itaat edeceğimize, liderlerimiz kendilerini bize tercih etseler de onlara itaat edip nizaya tutuşmayacağımıza dair Resulullah'a söz verdik/beyat ettik. Ancak onlarda apaçık bir küfür görmeniz ve bu

²⁷⁶ Tabakatu's-Şafiyyeti'l-Kubra 8/223, 226

hususta da elinizde Allah'ın Kitab'ında burhan/kesin delil bulunması durumu bunun dışındadır.”²⁷⁷

Şeyh İz yaşam ve toplum içinde Allah'ın dini şeriatının ikamesi için mücadele vermiş ve bidatlara karşı koyarak sapkın gruplara, batıl görüşlere ve sapık inançlara karşı dimdik durmuştur. Emr-i maruf ve nehy-i münker yapmış, Müslümanların liderlerine ve yönetilenlerine nasihatte bulunmuştur. Zalim, tağut ve diktatörlere karşı cihad ederek söylediğini uygulama ve Cabir'in (r.a.) Resulullah'tan (s.a.v.) rivayet ettiği: « Şehitlerin efendisi Hamza b. Abdülmuttalip ve zalim yöneticinin karşısına dikilerek emr-i maruf ve nehy-i münker yapan ve bunun sonucunda da öldürülen kişidir »²⁷⁸ hadise imtisal yolunda canını tehlikeye atmıştır. Şeyh İz b. Abdüsselam bu cihad görevini yerine getirmiş, yöneticilere emr-i maruf, nehy-i münker yaparak nasihatte bulunmuş, onlara karşı bir devrim ilanında bulunmamış ve müslüman oldukları, namazı kıldıkları ve hata ve bir takım sapma göstermelerine rağmen islamı da uyguladıkları sürece kendilerine karşı da bir isyan hareketine kalkışmamıştır.²⁷⁹

İz b. Abdüsselam'ın ilmi, lisanı ve kalemi ile yaptığı cihadı anlatmak gerçekten çok uzun sürer. İz b. Abdüsselam, düşman Müslümanların beldelerini, topraklarını,

²⁷⁷ Buhari: Kitabu'l-Fiten 6/2588

²⁷⁸ Müstedrek-i Hâkim, isnadı sahihtir: 3/195

²⁷⁹ el-İz b. Abdisselam, Zuhayli s: 123

can, mal ve dinlerini tehdit eder boyuta geldiğinde cihada çağırmaktan ve ona hazırlık yapmaktan geri durmamıştır. Onu seksenli yaşlarda olmasına rağmen Tatarlara karşı mücadele ve Müslümanları buna davet etmek ve bu konudaki şer'i hükmü açıklamak için Kutuz'un çağrısına icabet ederek istişareye katılırken görürüz.

Toplantıda Tatarlara karşı Ayn Calut'ta apaçık bir zafer elde edilmesinde etkili olan ise İzzet b. Abdüsselam'ın fetvası olmuştur. İzzet b. Abdüsselam'ın himmeti güçlü, bedeni sağlam ve yaşı da çok daha gençken Mansure'ye ulaştıktan ve Müslümanlara gelip geldikten sonra Dimyat'ı ele geçirmeğe yönelen haçlılarla karşılaşmak üzere²⁸⁰ fiili olarak cihada, kıtale katılmıştır. Mısır'daki müslüman ordu savaş için hareketlenmişti. İbnü's-Subki der ki: Şeyh de askerle beraberdi ve bu arada rüzgâr da kuvvetli esiyordu. Şeyh Müslümanların bu durumunu görünce rüzgâra işaret ederek en gür sesi ile birkaç defa: Ey rüzgâr! Onları yakala! Diye nida etti. Bunun üzerine rüzgâr yön değiştirerek düşman ordusuna yöneldi ve onları kırıp geçirdi. Fetih müyesser olmuş ve düşman askerlerinin çoğusu boğulmuştu. O arada Müslümanların arasından birisinin şu nidası işitildi: Muhammed ümmeti arasında emrine rüzgârın verildiği bir adamı bize gösteren Allah'a hamdolsun.²⁸¹ Büyük zafer Müslümanların olmuştu. Ta-

²⁸⁰ el-İzzet b. Abdisselam, Zuhayli s: 124

²⁸¹ Hüsnü'l-Muhadara 2/35. el-İzzet b. Abdisselam, Zuhayli s: 124

rihçiler bu nidanın İz b. Abdüsselam'ın kerametlerinden olduğunu söylerler.²⁸²

Ehli Sünnet inancına göre keramet; Allah Teâla tarafından bir ikram olarak Allah'ın salih kulları eli ile zahir olan şeydir. Kerametın kaynağı; sadık bir iman, kâmil bir ihlas, tam bir ubudiyet, Allah'a hakiki anlamda itimat, şeriatına yapışma ve O'na yaklaştıncı şeylere çokça yönelmektir. Nitekim Allah Teâla şöyle buyurur: “Bilesiniz ki, Allah'ın dostlarına korku yoktur; onlar üzülmeyecekler de. Onlar, iman edip de takvaya ermiş olanlardır. Dünya hayatında da ahirette de onlara müjde vardır.” (Yunus, 62-64) Bu, Ebu Hureyre'nin, Resulullah'tan (s.a.v.) rivayet ettiğı şu hadisi kutsiyi teyit etmektedir: Bir kudsi hadis-i şerifte Allah Teala şöyle buyurduğunu Resulullah (s.a.v.) haber veriyor: “Kim benim veli kuluma/dostuma düşmanlık yaparsa ben ona harp ilan etmişimdir. Kulum bana, kendisine farz kıldığım amellerden daha sevimli başka bir şeyle yaklaşamaz. Kulum bana nafilelerle yaklaşmaya devam eder, öyle ki ben onu severim. Onu sevdiğimde işiten kulağı, gören gözü, tutan eli ve yürüyen ayağı olurum. Benden bir şey isterse ona veririm. Bana sığınacak olursa onu sığındırırım.”²⁸³

İz b. Abdüsselam sadece Allah'ın nızasını arzuluyordu. Biz öyle zannediyoruz ve Allah'a karşı kimseyi tezkiye de

²⁸² el-İz b. Abdisselam, Zuhayli s: 124

²⁸³ Buhari, Kitabu'r-Rikak 5/2384

etmiyoruz. Sadece O'ndan korkar ve sadece O'na tevekkül ederdi. Allah da onunla beraber olup onu muhafazasında bulunduruyor ve yardım ediyordu. Aynı zamanda haddi aşanların eziyetine, zalimlerin tasallutuna ve yönetici ve emirlerin kamçısına karşı kendisini savunuyordu: "Allah iman edenleri savunur." (Haç, 38) Aynı zamanda Allah onun dünya ve ahiret isteklerine yetmiştir: "Vekil olarak Allah yeter" (Nisa, 81) "Hesap görücü olarak Allah yeter." (Ahzab, 39)

İz b. Abdüsselam Allah'ın şeriatının tatbiki, kuralları içinde yürünmesi ve emredilen şeylerin yürürlüğe konulması için çok gayretli idi. O Allah'ın nuru ile bakar, O'nun kuvveti ile konuşur, O'nun eli ile tutar ve O'nun yolunda ve bereketi ile yürürdü. Önceki kutsi hadis bunu ifade etmektedir. Buradan hareketle Allah Teâla'nın ona harikulade ikramlarda bulunmuş olduğunu da söyleyebiliriz. Daha önce de bahçesine giren hırsızlar, haçlılara karşı Dimyat savaşında duası sebebi ile rüzgârın yön değiştirmesi, sultanın naibinin elinde kılıç olduğu halde öldürmek için İz b. Abdüsselam'a gelmesi ve İz'in naibe bakması neticesinde naibin elinin kuruması ve elinden kılıcın düşmesi sonucu yere kapanıp ağlaması ve Şeyh'ten dua istemesi ile ilgili kıssaları buna örnek verilebilir.²⁸⁴

Bunlara yeni bir kıssa daha ilave edelim. İbnu's-Subki naklederek şöyle der: Mısır'ın sahil tarafında Abdullah Baltaci adında Allah'ın veli kullarından birisi

²⁸⁴ el-İz b. Abdisselam, Zuhayli s: 127. Tabakatu's-Şafiiyye 8/217

vardı ve Şeyh İz ile aralarında dostluk vardı. Her sene kendisine hediye gönderirdi. Bir defasında bazı hediyeler göndermişti ve bunlar içerisinde peynir bulunan bir de kap vardı. Elçi tam Kahire kapısına geldiği sırada bu kap kırıldı ve içindeki de etrafa saçıldı. Bundan dolayı elçi çok üzüldü. Bunu gören bir zimmi ona: Neden üzülüyorsun ki bende ondan daha iyisi var dedi. Elçi der ki: Ben de onun yerine bunu satın aldım ve gittim. Şeyh'in kapısına geldim. Başıma geleni ve nelerin yaşandığını Allah'tan başkası bilmiyordu. O anda Şeyh'in yanından bir adam inerek: Getirdiğini yukarı çıkar dedi. Ben de yavaş yavaş getirdiklerimi çıkarıyordum ve sıra peyniri teslim etmeye gelmişti ki bu sırada o yukarı çıktı, sonra da aşağı indi. Ben de: Ben onu Şeyh'e vermiştim dedim. O: Peynirle kabı hariç diğerlerini aldı ve bana: Onu kapının önüne bırak dedi. Ben yukarı çıktığımda dedi ki: ey Velid neden böyle yapıyorsun? Bu peynirin sütünü sağan kadının eli domuza dokunduğu için pisti. Onu geri vererek şöyle dedi: Kardeşime selam söyle.²⁸⁵

²⁸⁵ Tabakatu's-Şafiiyyeti'l-Kubra 8/213

Vefatı

Allah yolunda, islamın muzafferiyeti ve davetin ulaştırılması uğrunda cihad ile geçen yaklaşık seksen üç senelik uzun bir ömrün ardından 10/Cemaziyelevvel 660 senesinde vefat etmiştir. İbnu's-Subki, İz b. Abdüsselam'ın oğlu şeyh Abdullatif'ten babasının vefatının 9 Cemaziyelevvel 660 senesinde olduğunu nakletmiştir. Başka bir rivayette ise 10 Cemaziyelevvel 660 senesinde olduğu zikredilmiştir.²⁸⁶ Tarihçilerin genelinin kanaati bu yöndedir. Ayrıca İz'in öğrencisi ed-Dimyati'nin de rivayeti vardır ki bu iki rivayetin arası şu şekilde bulunabilir. Onun söylediği şudur: İz cumartesi günü 9 Cemaziyelevvel 660 senesinde vefat etmiş ve ertesi gün

²⁸⁶ Tabakatu's-Subki 8/248. Fetava's-Şeyh İz b. Abdisselam s: 154

de dağın eteğinde bulunan Mukaddam'da defnedilmiştir. Ben orada hazır bulunmuştum ve o gün son dersi, tefsir dersi idi ve “Allahu nuru's-semavati...” ayetini tefsir ediyordu.²⁸⁷

İz b. Abdüsselam'ın diğer talebesi ve biyografisini yazan kişi olan Ebu Şame ise: Cemaziyelevvel ayının onu pazar günü veya on birinde Mısır'da vefat etmiştir. 25 Cemaziyelevvel 660'da akabe camiine getirildi ve cenazesine avamdan ve havastan herkes katıldı. Namazını ez-Zahir Baybars Karafe'de kıldırdı ve Karafe'de Bereket nahiyesinin dağ tarafında son tarafa defnedildi. Şam'da ise Dimaşk ve diğer camilerde Cuma günü Cuma namazının akabinde müezzinin; es-sala ala İzziddin b. Abdisselam! Nidasından sonra gıyabi cenaze namazı kılındı.²⁸⁸ İbni Kesir de şöyle der: Cemaziyelevvel ayının onunda seksen yaşını aşmış olduğu halde vefat etmiş ve dağ yamacında bulunan Mukaddam bölgesinde defnedilmiştir.²⁸⁹

İmam Zehebi der ki: Mısır'da cemaziyelevvel ayında 660 senesinde vefat etmiş olup cenazesine avam-havastan herkes ve sultan katılmıştır. Karafe bölgesinin son tarafına defnedilmiştir. Ölüm haberi sultana ulaştığında şöyle demiştir: mülküm bir an istikrar bulmamıştır. Zira

²⁸⁷ el-İz b. Abdisselam, Sultanu'l-Ülema s: 179

²⁸⁸ ez-Zeyl ala ravdateyn s: 216. Fetava Şeyhi'l-İslam el-iz s: 154

²⁸⁹ el-Bidaye ve'n-Nihaye 13/442

benim hakkımda inşalara dilediği bir şeyi emredecek olsaydı hemen onun emrini yerine getirirlerdi.²⁹⁰

İmam Subki, İz'in oğlu şeyh Abdullatif'ten şu nakilde bulunur: Şeyhin vefatı 9 cemaziyülevvel 660 senesinde olmuş bu yüzden ez-Zahir çok üzülmüş ve şöyle demiştir: La ilahe illallah! Şeyh'in vefatı benim devletime tevafuk etti. Emirleri, yakın adamları ve askerleri cenazesini teşhiz etti, taşıdı ve defninde de hazır bulundular.²⁹¹

Ne kadar yaşadığında ihtilaf vardır. Bu hususta iki rivayet bulunmakta olup birincisi: Seksen iki yaşında, diğeri ise seksen üç yaşında olduğu yönündedir. Bu ihtilaf doğumundaki ihtilafı bağlantılıdır. 577 senesinde doğduğu söyleyenlere göre seksen üç, 578 senesinde doğduğunu söyleyenlere göre ise seksen iki yaşında olmuş olur. Makrizi'nin; seksen altı yaşında olduğuna dair sözü ise hatalıdır. Çünkü bu, tarihçilerin bütününün söylediklerine aykırı düşmektedir. Bu nasihlerin tahrifi veya hatalandır, vallahu âlem. Bu rivayetleri cem etme noktasında ise ben, sıhhat ve doğruluk açısından Subki'nin naklettiği üzere seksen üç sene olduğu görüşündeyim.²⁹²

²⁹⁰ el-İber 5/260

²⁹¹ Tabakatu's-Şafiiyye 8/245. Fetava Şeyhi'l-İslam s: 155

²⁹² Tabakatu's-Şafiiyye 8 7 245. Fetava Şeyhi'l-İslam s: 155

Âlimlerin Onun Hakkındaki Sözleri

Avamdan önce İz b. Abdüsselam'ın imamlığına, riyasetine ve makamının ali oluşuna şahitlik etmişlerdir. Buna da bir kısmını zikrettiğimiz davranış ve tutumları, eserleri ve şöhretleri uzak bölgelere yayılmış olan talebeleri delalet eder. Şeyh'e, hem çağının hem de daha sonradan gelen büyük âlim ve meşhur olmuş kişiler şahitlik etmişlerdir ki bunlardan bir kısmı şunlardır:²⁹³

İz b. Abdüsselam'ın çağdaşlarının övgüsü

- İz'in arkadaşı, çağdaşı, sefer ve ilim yolculuğunda refiki Allame İbnu'l-Hacib şöyle der: İbni Abdüsselam Gazzali'den daha fakihdir.²⁹⁴

²⁹³ Fetava Şeyhi'l-İslam s: 156

²⁹⁴ Tabakatu's-Safiiyyeti'l-Kubra 8/214. Hüsnü'l-Muhadara 1/315

- Zamanında şeyhu'l-Hanefiyye olan Allame Cermaluddin el-Husari, İz b. Abdüsselam hakkında Dimaşk sultanına şöyle der: Bu öyle bir adamdır ki Hindistan'da veya dünyanın en uç noktasında bulunsa sultanın onu ülkesine, hem kendisi hem de ülkesinin bereketlenmesi için getirmeye ve onunla diğer krallara karşı iftihar etmesi uygun olan bir davranıştır.²⁹⁵
- Şeyh Ebu'l-Hasen eş-Şazeli der ki: Hicri 656 senesinde vefat etmiştir. Fıkıhta onun meclisini över ve şöyle derdi: Yeryüzünde fıkıh meclisi olarak İz b. Abdüsselam'ın meclisinden daha parlak olanı yoktur.²⁹⁶
- Hafız Zekiyyüddin el-Münziri: Hicri 656 senesinde vefat etmiştir. Mısır'da Şafii mezhebinin müftüsü ve İz'in çağdaşıydı. Şöyle der: Şeyh İzzeddin'in gelmesinden önce biz fetva veriyorduk. Onun gelişinden sonra ise fetva ona aittir.

Bazı Öğrencilerinin Hocalarının Övgüleri

- Ebu Bekr b. Mesdi el-Endelusi: Hicri 663'te vefat etmiştir, der ki: İz, bu mezhebin fakihlerinden

²⁹⁵ Aynı eser 8/237. el-İz b. Abdisselam, Zuhayli s: 195

²⁹⁶ Hüsnü'l-Muhadara 1/315. el-İz b. Abdisselam, Zuhayli s: 195

birisidir. Usulü fûrua taşımış ve beldesinin fakihlerinin reisi olmuştur.²⁹⁷

- Şeyh Şihabuddin Ebu Şame, 665’de vefat etmiştir, der ki: Hatiplik ve imamete insanların en layık olanı idi. Hatiplerin yaptığı minberde kılıç kuşanma gibi birçok bidati kaldırdı. Regaip ve berat namazlarını iptal etti ve onlara mani oldu.
- Kadı, fakih, usulcü, edip, hafız İbni Dakik el-İd, 702’de vefat etmiştir, der ki: İbni Abdüsselam âlimlerin sultanlarından birisidir.²⁹⁸
- İzzuddin el-Hüseyni de şöyle der: İlimde ağının âlimi ve farklı ilimleri cem etmiş birisiydi. Bunun yanında dinde sert bir tavra sahip olmakla beraber yapmacıktan uzaktı. Şöhreti onu uzunca anlatmaktan müstağni kılıyor.²⁹⁹

Âlimlerin ve İnsaf Ehli Kimselerin Hakkındaki Övgüleri

- Zehebi (v: 748) İz hakkında şöyle der: .. İctihad derecesine ulaşmış ve mezhepte riyaset onundu. Zühd ve vera sahibi birisi olup emr-i maruf ve nehy-i münker yapar ve dini hususlarda ise sert birisiydi.³⁰⁰

²⁹⁷ Tarihu Ülema-i Bağdat s: 105. el-İz b. Abdisselam, Zuhayli s: 195

²⁹⁸ Hüsnü’l-Muhadara 1/315. el-İz b. Abdisselam, Zuhayli s: 195

²⁹⁹ Şezeratu’z-Zeheb, el-İz b. Abdisselam, Zuhayli s: 196’dan naklen.

³⁰⁰ el-İber fi-Ahbari men Çaber 5/260

- Fahrurddin b. Şakir el-Kutubi (v: 764): Şeyhu'l-İslam ve gözdelerin bakiyesi Şeyh İzzeddin.. Hadis dinledi... Fıkıh elde etti, ders ve fetva verdi ve mezhepte elle gösterilir hale geldi. İctihad derecesine ulaşmış olup uzak bölgelerden kendisine ilim talebeleri gelirdi. Yanında ilimde imam olan kimseler yetişmiştir. Müstakim fetva sahibidir. İbadet ve vera sahibi idi. Çokça emr-i maruf ve nehy-i münker yapar kınayıcının kınamasına da aldırılmazdı.³⁰¹
- el-Yafii el-Yemeni (v: 764): Sultanu'l-Ülema, şeref sahibi, çağındaki bütün akranlarının en önde olanı, ilim ve marifet denizi, her bölgede tazim edilen, tahkik, itkan, irfan sahibi... Hakkinda: İlmi eserlerinde çok olanlardan birisiydi. İbaresı dirayetinin altında olanlardan değildi. Zahir ilimlerinde derecesi ilk dönemin öncüleri ile beraberdir.³⁰²
- Allame Tacuddin İbnu's-Subki (v: 771): İslam ve Müslümanların şeyhi, önder imamlardan birisi olup tartışmasız çağının imamı ve Sultanu'l-Ülema'dır. Zamanında emr-i maruf ve nehy-i münker yapan, şeriatın hakikatlerine ve kapalı konularına vakıf ve maksatlarını iyi bilen birisiydi. O,

³⁰¹ Fevattü'l-Vefayat 1/594-595. el-İz b. Abdisselam, Zuhayli s: 196

³⁰² Mir'atu'l-Cinan 4/153. el-İz b. Abdisselam, Zuhayli s: 197

kendi gibisini görmemiştir. Onu gören de onun gibisini görmemiştir. Dinde gözde, vera sahibi, hakkı ayakta tutan, cesur, sağlam bir kalp sahibi ve rahat bir şekilde konuşabilen birisiydi.³⁰³

- Allame, fakih, şeyh Cemaluddin Abdürrahim el-İsnevi (v: 772): Şeyh İzzeddin... hem ilim hem de amel bakımından şeyhülislamdı. Vera sahibi, zahid, eser sahibi olup öğrencileri vardı. Emri maruf ve nehy-i münker yapar melikleri ve onların çevresindekileri küçümser ve ağır konuşurdu... Aynı zamanda nevadir ve şiir sahibiydi.³⁰⁴
- Tarihçi, fakih ve edip el-İmad el-Hanbeli: İzzeddin, Şeyhu'l-İslam, imam, allame, çağının bir tanesi, Sultanu'l-Ülema. Fıkıh, usul ve Arapçada ileri seviyedeydi. Akranlarını aşmış olup dan mesel haline gelmişti. Tefsir, hadis, fıkıh ve insanlar arasındaki ihtilaflar ve kaynakları gibi birçok alanda yetkindi. İctihad derecene varmış olup her taraftan kendisine ilim yolculukları yapılyordu. Faydalı eserleri vardır.³⁰⁵

³⁰³ Tabakatu's-Şafiiyyeti'l-Kubra 8/209. el-İz b. Abdisselam, Zuhayli s: 197

³⁰⁴ Tabakatu's-Şafiiyye, el-İsnevi 2/84. el-İz b. Abdisselam, Zuhayli s: 197

³⁰⁵ Şezeratu'z-Zehab, el-İz b. Abdisselam, Zuhayli s: 199'dan naklen.

Son Dönem Âlimlerinden Bazılarının Hakkındaki Övgüleri

- Şeyh Abdullah Mustafa: Abdulaziz... İz la-kaplı, Sultanu'l-Ülema diye bilinmekte, islamın ve Müslümanların şeyhi, tartışmasız çağının imamı, zamanın bir tanesi idi. İbni Abdüsselam gözdelerden birisi, hak hususunda cesur, emr-i maruf ve nehy-i münker yapan, fakih, usulcü, muhaddis, hatip, vaiz, edip ve şair, ince görüşlü, saygın, vakarlı, sultanlar ve emirler gücünden korkarlardı.³⁰⁶
- Allame Mustafa es-Sıbai: İz'den önceki asra ve birçok âlimin hakkı açıkça söylememesi veya yöneticilerle uyum içinde hareket etmesi ya da kamu hayatından uzaklaşmalarına değindikten sonra şöyle der: İşte bu çelişkili ortamda büyük âlim Sultanu'l-Ülema İz b. Abdüsselam yetişti. Onun varlığı ümitsizlerin kalbine esen ümit esintilerinden bir esinti, ezilmişlerin arasında dirilen imani gayretlerden bir gayret, karanlıkların içine dalmış olanlar için yolu aydınlatan nur parlıtlarından bir parıltı ve mütekebbir, zorba ve zalimlerin ortaya çıkışına karşı Allah'ın tutuşturduğu hak kamçılarından bir kamçı oldu. Şüphesiz İz b. Abdüsselam, etki ve yaşamları ile ben derinden

³⁰⁶ el-Fethu'l-Mübîn fi-Tabakati'l-Usulıyyin 2/73

etkileyen ve sarsan islam âlimlerinin en büyüklerinden birisidir.³⁰⁷

- Rıdvan alî en-Nedvî Hoca: ... Ayrıca şahsiyetinin başka bir aydınlatıcı noktası daha bulunmaktadır... o da şeriatı, ruhunu ve makasidini kuşatıcı, derin ve bazı teklifler ortaya koyacak derecede köklü bir meleke sahibidir. İslam fıkhnında tak'id/kurallaştırma hareketini ve geliştirilmesini ilk başlatanlardandır... Sonuç bölümünde şöyle der: Sultanu'l-Ülema hakkındaki araştırmamızı burada sonlandırmış bulunuyoruz. Buraya kadarki bilgiler ışığında şunları söyleyebiliriz: karşımızda ders veren, eser yazan, fetva veren, kadılık yapan, adaletle hüküm veren büyük bir âlim gördük. Yine karşımızda yönlendiren, irşad eden, itiraz eden, kralları, emirleri ve halkı eleştiren mücahit bir âlim gördük. O bu hususta eziyet ve meşakatlere katlanan ve kendisini tehlikeye atan ve fakat buna da hiç aldırmayan ve faal bir şekilde devam eden, amele teşvik eden, hakkı ayakta tutan ve vefat edinceye kadar da toplum içerisinde onu ayakta tutma çabası veren birisiydi. O bununla; çağının adamı, zamanının yönlendiricisi ve kendisinden sonrakilerin de önderi oldu.³⁰⁸

³⁰⁷ el-İz b. Abdisselam, Nedvî. Mustafa Sıbai'nin takdimi ile s: 5-6

³⁰⁸ Aynı eser s: 177-178

- Muhammed Hasan Abdullah, ‘Abdulaziz b. Abdisselam Bayiu’l-Müluk” eserinin sonuç kısmında şöyle der: Bütün bunları öğrendikten hangi hareket yaşamı olursa olsun bu adamın, zamanındaki zulüm kurallarını sarsmış, islami ilim hareket yaşamını tecdit etmiş, sıcacık duran kanı tekrar damarlara iade edere islamın asil âlimlerinden, toplum liderlerinden ve arif mutasavvıflarından seçilmiş seçkinleri hatırlama duygusunu yaşatmıştır.³⁰⁹

İz b. Abdüsselam Kendisini Tanıtıyor

Başkalarının bu övgülerinden önce ve bu övgüden sonra söylememiz gereken şudur: Rabbine güvenen ve arif olan İz b. Abdüsselam’ın bu güveni Allah Teâla’nın kendisine verdiği ilim, fıkıh/anlayış ve bunu sadece O’nun rızasını gözeterek insanlar arasında yayma gayretinden gelmektedir. Bunun için Dımaşk’tan hicret ederek Mısır yollarına düştü. Beldelerin emirleri onun varlığı ile haz bulmak, diğerlerinden önce davranarak onunla iftihar etmek için onu kendi mekânlarında misafir etme yarışına girdiler. Bunlardan birisi küçük bir şehir olmakla beraber sağlam kalesi bulunan Kerek bölgesinin sahibidir. Bölgenin sultanı gelerek İz b. Abdüsselam’ın, kendi yanında ikamet etmesini istediğinde ona tam bir rical gibi ve güven içerisinde şu cevabı vermiştir: Senin belden

³⁰⁹ Abdulaziz b. Abdisselam Bayiu’l-Müluk s: 197

benim ilmime nispetle küçüktür. Benim amacım onu yaymak ve Kinane topraklarına ve Eyyubilerin başkenti olan Kahire'ye kadar götürmektir.

Allah ona rahmet etsin, ıslah ediciler arasında zikrini yüceltsin, onu geniş cennetlerinde konuk etsin, sonsuzluk yurdunda nebiler, Sıddıklar, şehitler ve Salihlerle beraber onu da bizi de bir araya toplasın.

Âmin!